ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ATHENS SCHOOL OF FINE ARTS
SCHOOL OF FINE ARTS
DEPARTMENT OF ART THEORY AND HISTORY

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
POSTGRADUATE STUDIES PROGRAM
THEORY AND HISTORY OF ART

Μεταπτυχιακή Εργασία
Postgraduate (Master) Thesis

ΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΑ

Η εικόνα ως μέσο προπαγάνδας σε ελληνικές ακροδεξιές περιοδικές εκδόσεις από τη Μεταπολίτευση ως σήμερα

FASCIST ICONOLOGY

The Image as a Means of Propaganda in Greek Far-Right Periodicals from the Post-Junta Era to the Present

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΕΒΕΤΖΗ / KATERINA GEVETZI
A.M. / R.N. : 1443/ΜΕΘΙΣΤΕ2022046

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια / Supervisor Professor
Άντα Διάλλα / Ada Dialla

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. *Άντα Διάλλα, Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Ιστορίας, τμήμα ΘΙΣΤΕ, ΑΣΚΤ*

2. *Καλλιρρόη Λινάρδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Τέχνης, τμήμα ΘΙΣΤΕ, ΑΣΚΤ*

3. *Άννα Καρακατσούλη, Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτισμού, τμήμα Θεατρικών Σπουδών, ΕΚΠΑ*

Copyright © Κατερίνα Γεβετζή
All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αναδημοσίευση, μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της παρούσας εργασίας χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη άδεια του/της συγγραφέα/ως. Κατ' εξαίρεση, επιτρέπεται η μεμονωμένη αντιγραφή τμημάτων του περιεχομένου για εκπαιδευτικό σκοπό, χωρίς πρόθεση εμπορικής ή άλλης εκμετάλλευσης, και πάντα υπό την προϋπόθεση της αναγραφής της πηγής προέλευσής του, χωρίς αυτό να σημαίνει καθ' οποιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η έγκριση της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας από την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα/ως.

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

«Δηλώνω ότι είμαι ο/η αποκλειστικός/η δημιουργός της πρωτότυπης εργασίας, νόμιμος/η κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της και ότι έχω το δικαίωμα, να παραχωρήσω τα δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα άδεια.

Βεβαιώνω, ότι το σύνολο του τεκμηρίου που καταθέτω αποτελεί γνήσιο έργο παραχθέν από εμένα και δεν παραβιάζει τα δικαιώματα άλλου δημιουργού με οποιονδήποτε τρόπο.

Το τεκμήριο/α που καταθέτω είναι το τελικό εγκεκριμένο έργο από την εξεταστική επιτροπή, δεν προκύπτει από λογοκλοπή ή νοθευμένη έρευνα, δεν προσβάλει πνευματικά δικαιώματα άλλων δημιουργών και δεν παραβιάζει προσωπικά δεδομένα.

Ως κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της εργασίας αυτής, παραχωρώ στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών το μη-αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης και διάθεσης της ψηφιακής μορφής της εργασίας μου, εντός και εκτός του δικτύου, μέσω του Ιδρυματικού Αποθετηρίου «Art-IA», με την προϋπόθεση ότι διατίθεται με μία από τις άδειες που έχω επιλέξει κατά την αυτό-απόθεση. Η εν λόγω παραχώρηση δεν συγκρούεται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τρίτων ή με παραχωρηθέντα ήδη από εμένα σε τρίτους σχετικά δικαιώματά μου. Η βιβλιοθήκη δεν ασκεί κανενός είδους επιμέλεια στο περιεχόμενο της εργασίας μου και αναλαμβάνω πλήρως την ευθύνη του περιεχομένου της.

Η έγκριση της παρούσας εργασίας δεν υποδηλώνει απαραιτήτως την αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα/ως από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ - ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ

Στον Παύλο και τον Αμπουζίντ. Στη Μάγδα.
Μνήμη σε όλα τα θύματα του φασισμού.
Τιμή σε όσες και όσους αγωνίστηκαν και αγωνίζονται για να εξαλειφθεί.

Ευχαριστώ την οικογένειά μου, Αντώνη, Τασούλα, Φανή για τη στήριξή τους. Τη δεύτερή μου οικογένεια, τις φίλες και τους φίλους μου, Λία, Κάντυ, Μαργαρίτα, Ανδρέα, Εύη, Μελίσσα, Εύα, Άγι για τη βοήθειά τους στη ζωή και σε αυτή την εργασία. Την Π. Το Σπύρο και το Θέμελη για τις διαφωτιστικές συζητήσεις μας. Τον Δημοσθένη για την καθημερινή στήριξη και την πολιτική ματιά του. Την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Άντα που ήταν κοντά μου σε κάθε σκαλοπάτι αυτής της διαδρομής και τα μέλη της επιτροπής Καλλιρόη και Άννα για την εμπιστοσύνη, την επιστημοσύνη τους και την εκπαιδευτική τους στάση.

6 Ιουλίου 2026
Κατερίνα Γεβετζή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα ασχολείται με τα εξώφυλλα των ακροδεξιών περιοδικών εκδόσεων από το 1974 ως σήμερα και τους τρόπους με τους οποίους η εικόνα αξιοποιείται ως προπαγανδιστικό εργαλείο. Τα περιοδικά δεν αποτελούν μόνο προϊόν της εποχής τους αλλά έχουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης και του κοινωνικοπολιτικού πεδίου μέσα στο οποίο παράγονται. Τα εξώφυλλα συνιστούν τις «πύλες εισόδου» στο περιεχόμενο των περιοδικών και λειτουργούν ως μια κρυπτογραφημένη γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ όσων είναι εξοικειωμένοι/ες με τους ακροδεξιούς κώδικες. Η εικονολογική ανάλυση των εξωφύλλων των ακροδεξιών περιοδικών έχει ως στόχο την αποδόμηση των στοιχείων που συνθέτουν την εικόνα σε μια προσπάθεια αποκωδικοποίησης της οπτικής γλώσσας που χρησιμοποιεί η άκρα δεξιά στα περιοδικά της για να μεταδώσει τα ιδεολογικά της μηνύματα.

Η έρευνα είναι δειγματοληπτική, λόγω περιορισμένης πρόσβασης, καθώς η πλειονότητα των εντύπων του ακροδεξιού χώρου διακινείται σε κλειστά δίκτυα. Βρέθηκαν πάνω από 40 τίτλοι περιοδικών εκδόσεων με ακροδεξιά χαρακτηριστικά κατά την περίοδο από το 1974 έως σήμερα και μελετήθηκαν περίπου 20 από αυτά. Κύριο άξονα ανάλυσης αποτελεί το περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, ενώ εξετάζονται συγκριτικά κι άλλα περιοδικά του ακροδεξιού χώρου όπως: *Ανάκτηση, Αντεπίθεση, Γαμμάδιον, Το Ένζυμο, Το Αντίδοτο, Όμαιμον, Τετράδια Εθνικού Σοσιαλισμού.* Συγκεκριμένα, αναλύονται τα διαφορετικά στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα, τα είδη των εικόνων και των κειμένων που συναντώνται στην πλειονότητα των εξωφύλλων, καθώς και τα θέματα που επανέρχονται συστηματικά. Γίνεται, επίσης, σημειολογική ανάλυση των χρωμάτων και των συμβόλων με μια σύντομα αναφορά στη σημασία, την ιστορία και τη χρήση τους από τα φασιστικά κινήματα.

Οι εικόνες των εξωφύλλων, δεν προϊδεάζουν απλώς για τη θεματολογία. Λειτουργούν ως ο αισθητικός διαμεσολαβητής μεταξύ του ιδεολογικού περιεχομένου και του/της αναγνώστη/αναγνώστριας. Η οπτική γλώσσα των εξωφύλλων αποτελείται από διαφορετικούς κώδικες σημείων, κρυπτογραφημένων και μη. Εικόνα, λόγος, σύμβολα και χρώματα συνυπάρχουν και δημιουργούν το τελικό οπτικό αποτέλεσμα, το οποίο λειτουργεί ως σημείο αναγνώρισης, ως φορέας και μεταδότης νοημάτων και ως συμβολικός μηχανισμός αναπαραγωγής της ακροδεξιάς κοσμοθεωρίας. Ιδιαίτερα σε μια εποχή κατά την οποία παρατηρείται παγκοσμίως ραγδαία άνοδος της ακροδεξιάς με όλο και μεγαλύτερη εκπροσώπησή της στα Κοινοβούλια, είναι κρίσιμη η αναγνώριση

των σημείων, οπτικών και γλωσσικών, της άκρας δεξιάς, ώστε να μπορούμε να συνδέσουμε τη σημειολογία με την ιδεολογία και να μπορούμε να αποδομήσουμε τους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς της.

Λέξεις Κλειδιά: άκρα δεξιά, περιοδικά, εξώφυλλα, εικόνα, εικονολογική ανάλυση, προπαγάνδα

ABSTRACT

This study examines the covers of far-right magazines from 1974 to the present and the ways in which imagery is used as a propaganda tool. Magazines are not merely a product of their time; they play a crucial role in shaping collective consciousness and the sociopolitical landscape within which they are produced. The covers serve as "gateways" to the magazines' content and function as a coded language of communication among those familiar with far-right codes. The iconological analysis of the covers of far-right magazines aims to deconstruct the elements that make up the image in an effort to decode the visual language used by the far right in its magazines to convey its ideological messages.

The study constitutes a representative sample, due to limited access, as the majority of far-right publications circulate within closed networks. More than 40 magazine titles with far-right characteristics were identified for the period from 1974 to the present, and approximately 20 of them were studied. The main focus of the analysis is the magazine *Golden Dawn*, while other far-right magazines are also examined comparatively, such as: *Anaktisi, Antepisisi, Gammadion, To Enzymo, To Antidoto, Oimimon, and Tetradia Ethnikou Socialismou.*

Specifically, the study analyzes the various elements that make up the imagery, the types of images and texts found on the majority of the covers, as well as the themes that recur systematically. A semiotic analysis of colors and symbols is also conducted, with a brief reference to their meaning, history, and use by fascist movements.

Keywords: far right, periodicals, covers, image, iconology, propaganda

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος……9

Εισαγωγή……...11

Κεφάλαιο 1: Τα περιοδικά…….18

Κεφάλαιο 2: Λόγος και εικόνα…….28

2.1. Τα είδη των κειμένων……...29

2.2. Τα είδη των εικόνων……..36

Κεφάλαιο 3: Σύμβολα ..…….48

Κεφάλαιο 4: Αποσυνθέτοντας την εικόνα…..……...69

Επίλογος / Συμπεράσματα.....101

Παράρτημα……...105

Βιβλιογραφία / Πηγές……...111

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα παρουσιάζει πλούσια εκδοτική δραστηριότητα μετά τη Μεταπολίτευση. Βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες, φανζίν, ένθετα, φυλλάδια, κόμικς κυκλοφορούν από επίσημες ή ανεπίσημες εκδόσεις και λειτουργούν ως χώροι ιδεολογικής ζύμωσης, προπαγάνδας και συγκρότησης ταυτότητας. Ιδιαίτερα τα περιοδικά, με τα εξώφυλλά τους να συνιστούν τις «πύλες εισόδου» στο περιεχόμενο, αποτέλεσαν μια μορφή εύχρηστου, διακινούμενου και συμπυκνωμένου ιδεολογικού υλικού. Η εικόνα του εξωφύλλου δεν προϊδεάζει απλώς για τη θεματολογία· ως κρυπτογραφημένη γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ αυτών που είναι εξοικειωμένοι με τους ακροδεξιούς κώδικες, λειτουργεί ως σημείο αναγνώρισης και αλληλοαναγνώρισης, ως φορέας, μεταδότης και αναμεταδότης νοημάτων και ως συμβολικός μηχανισμός αναπαραγωγής της ακροδεξιάς κοσμοθεωρίας. Όπως υποστηρίζει ο καθηγητής δημοσιογραφίας και δημοσιογράφος David Abrahamson *«τα περιοδικά δεν αντανακλούν απλώς ή δεν είναι απλώς προϊόν της κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής, αλλά εξυπηρετούν μια ευρύτερη και πιο ενεργητική λειτουργία: λειτουργούν ως καταλύτης, διαμορφώνοντας την ίδια την κοινωνική πραγματικότητα της κοινωνικοπολιτισμικής τους στιγμής*[1]».

Η έντυπη παραγωγή αποτέλεσε κρίσιμο εργαλείο για την άνθιση της ακροδεξιάς ιδεολογίας των τελευταίων δεκαετιών. Ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, έχει γίνει δημοφιλής η ιδέα ενός πανευρωπαϊκού εθνικισμού, στην Ελλάδα επικρατεί μια ελληνοκεντρική ριζοσπαστική θεώρηση που επιμένει στη μοναδικότητα του ελληνικού έθνους και προπαγανδίζει κυρίως τις αξίες του πατριωτισμού και του αντικομμουνισμού. Αφιερώματα για τα αρχαία ελληνικά ιδεώδη και τον πολιτισμό, τους ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης, την ιδέα της Μεγάλης Ελλάδας και εν γένει τη σπουδαιότητα της φυλής των Ελλήνων πρωτοστατούν στα ελληνικά ακροδεξιά βιβλία και περιοδικά, σε συνδυασμό με τον αντισυστημικό λόγο και τη ρητορική μίσους κατά του εχθρού-ξένου που απειλεί να αλλοιώσει την ταυτότητα του ελληνικού λαού. Τα ναζιστικά ιδανικά, βρίσκουν και αυτά τη θέση τους στην έντυπη παραγωγή, άλλοτε πρόδηλα και άλλοτε συγκεκαλυμμένα.

[1] David Abrahamson, *Magazine Exceptionalism,* Journalism Studies, Vol.8, Issue 4, 2007, pp.667-670, p.668

Μελετώντας για την εκδοτική έκρηξη του ακροδεξιού χώρου από τη Μεταπολίτευση και μετά, και παρατηρώντας την πλούσια δραστηριότητα των περιοδικών - ενός είδους στο οποίο η συνύπαρξη λόγου και εικόνας είναι εγγενές χαρακτηριστικό - αναδύθηκε το ερώτημα: τί ρόλο παίζει η εικόνα στην προπαγάνδιση της ακροδεξιάς σκέψης; Τα εξώφυλλα των περιοδικών, ως εικόνες οι οποίες βρίσκονται σε άμεση σχέση με το περιεχόμενο, θεωρήθηκαν πρόσφορο έδαφος για ανάλυση. Η παρακάτω έρευνα εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους η εικόνα των εξωφύλλων οργανώνει και μεταδίδει ιδεολογικό περιεχόμενο, μέσα από τη σύνθεση διαφορετικών στοιχείων, σε μια απόπειρα εξέτασης της εικόνας ως μέσο προπαγάνδας στις ελληνικές ακροδεξιές περιοδικές εκδόσεις από το 1974 ως σήμερα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της άκρας δεξιάς έχει αποτελέσει τόπο συγκρούσεων για τους πολιτικούς αναλυτές λόγω της έλλειψης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού αυτής. Συχνά διαφορετικοί όροι, όπως άκρα δεξιά (far right), ριζοσπαστική δεξιά (radical right), ακραία/εξτρεμιστική δεξιά (extreme right), εθνικισμός, (νεο)ναζισμός, (νεο)φασισμός χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι, παρότι φέρουν σημαντικές ιστορικές και ιδεολογικές διαφορές, δημιουργώντας εννοιολογική σύγχυση. Άλλοτε ο όρος άκρα δεξιά χρησιμοποιείται ως όρος-ομπρέλα για να περιγράψει φαινόμενα με κοινά χαρακτηριστικά, όπως ο εθνοτικός εθνικισμός, η ξενοφοβία, η αντιδημοκρατικότητα, ο λαϊκισμός και ο κοινωνικός αυταρχισμός, ο οποίος δίνει έμφαση σε θέματα νόμου και τάξης και οικογενειακών αξιών. Στην παρούσα έρευνα θα χρησιμοποιήσουμε τα κριτήρια που θέτει ο πολιτικός επιστήμονας Piero Ignazi[2] για την εννοιολόγηση της άκρας δεξιάς. Το χωροθετικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο η άκρα δεξιά τοποθετείται δεξιότερα της κατεστημένης δεξιάς, το ιστορικό-ιδεολογικό κριτήριο με βάση το οποίο εμφανίζει συνδέσεις με το φασισμό και το πολιτικό κριτήριο, το οποίο εστιάζει στην παρουσία αντισυστημικών στάσεων και πεποιθήσεων, συχνά εκτός των νόμιμων ορίων του δημοκρατικού πολιτεύματος. Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα χρησιμοποιούμε εφεξής τον όρο «ακροδεξιά» για να εννοήσουμε το πολιτικό φάσμα που εγκολπώνει μορφώματα τα οποία ακολουθούν την παράδοση του ιστορικού φασισμού αλλά και νέα γκρουπούσκουλα τα οποία φέρουν παρόμοιες εξτρεμιστικές ιδέες, με έμφαση στον εθνικισμό / νατιβισμό και την αντισυστημικότητα.

Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα έχει μια μακριά ιστορία, η οποία εντοπίζεται από την εποχή του Εθνικού Διχασμού με τους επίστρατους του 1916. Τη δεκαετία του 1940 οι Χ(χίτες) του Γεώργιου Γρίβα εδραιώνουν την έννοια του «εθνικιστή» για να διαφοροποιηθούν από τους «εθνικόφρονες». Δωσίλογοι, συνεργάτες των ναζί, παρακρατικοί της δεκαετίας του ’60, χουντικοί, οπαδοί του κόμματος του Κ. Πλεύρη «*Κόμμα 4ης Αυγούστου*» συνθέτουν το μωσαϊκό της ελληνικής ακροδεξιάς από το Β’ Παγκόσμιο πόλεμο ως τη Μεταπολίτευση. Η παρούσα έρευνα ασχολείται με το αμέσως επόμενο διάστημα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ως σήμερα.

Τη δεκαετία του 1970, ξεκινά στην Ευρώπη το Τρίτο Κύμα του ακροδεξιού χώρου, με τη διεκδίκηση πολιτικής αναγνωρισιμότητας και τη σταδιακή είσοδο ακροδεξιών κομμάτων στα κοινοβούλια. Στην

[2] Piero Ignazi, *New Challenges: Postmaterialism and the Extreme Right* in Rhodes M., Heywood P.,& Wright V. (eds), Developments in European Politics, Palgrave, 1997

Ελλάδα, όμως, της Τρίτης Δημοκρατίας, με εξαίρεση την *Εθνική Παράταξη* (εκλογές 1977), καμία ακροδεξιά οργάνωση δεν κατάφερε να μπει στο ελληνικό κοινοβούλιο μέχρι τη δεκαετία του 2000[3]. Μετά τη δικτατορία των Συνταγματαρχών, τα ακροδεξιά γκρουπούσκουλα παρέμειναν για μεγάλο διάστημα εξωθεσμικά, χωρίς αυτό να σημαίνει την αποδυνάμωση της πολιτικής τους επιρροής. Όπως αναφέρει η Βασιλική Γεωργιάδου στο βιβλίο της *Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα: 1965-2018*, πάνω από 110 νέα κόμματα με ακροδεξιό προφίλ εντοπίζονται μέχρι τις αρχές του 2000[4]. Τα ακροδεξιά μορφώματα, μετά τη Χούντα και στον απόηχο αυτής, ξεκινούν την ανασυγκρότησή τους αρχικά στην αορατότητα και σταδιακά με όλο και αυξανόμενη παρουσία στο πολιτικό πεδίο της χώρας. Παρατηρείται μια πολυδιάσπαση σε μικρές ομάδες οι οποίες, όμως, παρά τις ενδεχόμενες ιδεολογικές τους διαφορές, βρίσκονται σε επαφή μεταξύ τους, διαμορφώνοντας αυτό που ο Roger Griffin αποκαλεί *ρίζωμα***.**

Κατά τον Griffin, η ύπαρξη πολλών μικρών, περιθωριακών και φαινομενικά ασύνδετων ακροδεξιών σχημάτων αποτελεί στρατηγική επιβίωσής τους και τους επιτρέπει να συντελούν διαφορετικούς ρόλους στην προπαγάνδιση της ακροδεξιάς ιδεολογίας[5]. Αυτό αποτυπώνεται και στη δραστηριότητα των ελληνικών περιοδικών εκδόσεων, η οποία είναι πολύ πλούσια. Στη βιβλιοθήκη του site ethnikismosgr.com βρίσκουμε πάνω από 40 τίτλους περιοδικών με ακροδεξιά χαρακτηριστικά από το 1975 ως τα μέσα της δεκαετίας του 2010. Την ίδια περίοδο παρατηρείται μεγάλη εκδοτική άνθιση καί στα βιβλία ακροδεξιάς ιδεολογίας. Ανοίγουν εκδοτικοί οίκοι όπως ο *Πελασγός* και η *Λόγχη* και βιβλιοπωλεία όπως τα *Ελεύθερη Σκέψη* και *Νέα Θέση*. Τα ακροδεξιά βιβλία και έντυπα διακινούνται τόσο από τα μεγάλα βιβλιοπωλεία ή από μικρότερα βιβλιοπωλεία τοπικής εμβέλειας, όσο και από «κινητά βιβλιοπωλεία» που στήνονται σε εθνικιστικές εκδηλώσεις, από παλαιοβιβλιοπωλεία και από τα γραφεία των οργανώσεων[6]. Αποτελούν βασικό πολιτιστικό προϊόν της εποχής τους και συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση αλλά και στην ενδεικτική απεικόνιση της ανόδου της απήχησης της άκρας δεξιάς και της ολοένα αυξανόμενης παρουσίας της στη δημόσια σφαίρα.

Για την παρούσα έρευνα μελετήθηκαν περίπου είκοσι περιοδικά από το 1974 μέχρι σήμερα. Το υλικό είναι δειγματοληπτικό, λόγω περιορισμένης πρόσβασης, καθώς η πλειονότητα των εντύπων του ακροδεξιού χώρου διακινείται πλέον σε κλειστά δίκτυα. Συγκεκριμένα, ερευνήθηκαν τα περιοδικά: *Το Κίνημα, Νέα Τάση, Μέτωπο, το Αντίδοτο, Χρυσή Αυγή, Ελλοπία, Ελληνικόν Αύριον, Νέα Δεξιά,*

[3] Το εθνικιστικό κόμμα ΛΑ.Ο.Σ του Γιώργου Καρατζαφέρη κατέβηκε σε εκλογική αναμέτρηση για πρώτη φορά το 2004. Το 2007 απέσπασε 10 έδρες στη Βουλή.
[4] Γεωργιάδου Βασιλική, *Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, 1965-2018,* εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2019 , σελ 26-32
[5] Roger Griffin, *From slime mould to rhizome: an introduction to the groupuscular right* in *Patterns of Prejudice*, Vol.37, Issue 1, 2003, σσ. 27-50
[6] Άννα Καρακατσούλη, *Το Ξίφος του Πνεύματος*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2024, σελ 365 & σελ 165-167

Ανάκτηση, Αναθεωρητής, Το Ένζυμο, Αντεπίθεση, Γαμμάδιον, Blood & Honour, NS Violence, Αλλέκτωρ, Όμαιμον, Τετράδια Εθνικού Σοσιαλισμού, Πέλεκυς, Έρημη Χώρα, Λύκοι του Μωριά, Σιδηρά Πατρίς. Κύρια δεξαμενή εύρεσης των περιοδικών αποτέλεσε το ακροδεξιό site ethnikismosgr.com, blogs όπως ο *Μαύρος Κρίνος*, πλατφόρμες μεταπώλησης εντύπων όπως το *metabook* και το ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο του εκδοτικού οίκου *Λόγχη*. Η έρευνα της ιστορικού Άννας Καρακατσούλη με τίτλο *Το Ξίφος του Πνεύματος: βιβλίο, πολιτισμική ηγεμονία και άκρα δεξιά στην Ελλάδα μετά το 1974* αποτέλεσε πολύτιμη πηγή πληροφοριών καθώς συνιστά την πιο συνθετική μελέτη για τις ακροδεξιές εκδόσεις της περιόδου.

Η υφολογική ανάλυση των εξωφύλλων προσκρούει επίσης σε περιορισμούς, εφόσον πολλά εξώφυλλα αναπαράγονται σε χαμηλή ποιότητα (φωτοτυπίες, σκαναρισμένα αντίγραφα) και λόγω της έλλειψης πληροφόρησης σχετικά με τους δημιουργούς των εικόνων. Για τους παραπάνω λόγους επιλέχθηκαν για εικονολογική ανάλυση τα εξώφυλλα τα οποία θεωρήθηκαν περισσότερο αντιπροσωπευτικά του συνόλου του ερευνηθέντος υλικού και τα οποία βρέθηκαν σε καλύτερη ποιότητα. Κεντρικό άξονα της έρευνας αποτελεί το περιοδικό *Χρυσή Αυγή*. Η επιλογή αυτή έγκειται στο υλικό έρευνας που βρέθηκε, το οποίο είναι πολύ πλούσιο και εκτείνεται σε διάρκεια τριών δεκαετιών, γεγονός που επιτρέπει τον εντοπισμό μοτίβων αλλά και την παρατήρηση μετατοπίσεων στην αισθητική γλώσσα του περιοδικού μέσα στα χρόνια. Ένας ακόμη λόγος για την παραπάνω επιλογή είναι το ειδικό πολιτικό βάρος που φέρει η υπόθεση της οργάνωσης *Χρυσή Αυγή,* η οποία ξεκίνησε ως περιοδική έκδοση και κατέληξε να είναι το ισχυρότερο ακροδεξιό μόρφωμα της χώρας, με θέση στην ελληνική βουλή και καταδίκη πλέον ως εγκληματική οργάνωση. Η ανατομία των μέσων προπαγάνδας μιας τέτοιας έκτασης οργάνωσης είναι ένας από τους λόγους που γέννησαν την ιδέα αυτής της έρευνας. Συμπληρωματικά στην ανάλυση αυτή χρησιμοποιούνται τα περιοδικά *Γαμμάδιον*, *Αντεπίθεση, Ανάκτηση*, *Ένζυμο* και κάποια ακόμα από τα προαναφερθέντα περιοδικά.

Στα περιοδικά που ερευνήθηκαν, το τελικό οπτικό αποτέλεσμα των εξωφύλλων απαρτίζεται από την κυρίως εικόνα, από σύμβολα, χρώματα και κείμενα. Συνεξετάζοντας αυτά τα στοιχεία, η εργασία έχει ως στόχο να αποκωδικοποιήσει την οπτική γλώσσα που χρησιμοποιείται για να επικοινωνηθεί στο αγοραστικό κοινό το περιεχόμενο του κάθε περιοδικού. Ειδικότερα, αναλύονται τα είδη των εικόνων που συναντώνται στην πλειονότητα των περιοδικών και διερευνώνται οι θεματικές που επανέρχονται συστηματικά, όπως είναι η ελληνικότητα, ο ναζισμός, οι σταυροφορίες και το ακροδεξιό κίνημα. Κατηγοριοποιούνται τα είδη των κειμένων που απαντώνται στα εξώφυλλα, όπως είναι ο τίτλος ή οι

λεζάντες και τα αποφθέγματα. Επιχειρείται, επίσης, μια σημειολογική ανάλυση των συχνότερα εμφανιζόμενων συμβόλων. Παρουσιάζονται αποκρυφιστικά σύμβολα και ρούνοι που χρησιμοποιούνται είτε ως μέρος του λογότυπου είτε ως μέρος της εικόνας των εξωφύλλων των περιοδικών και γίνεται μια σύντομη αναφορά στη σημασία τους και τη χρήση τους από τα φασιστικά κινήματα.

Η επιλογή να μελετηθούν οι εικόνες σχετίζεται από την άποψη της θεωρίας με την εικονολογική προσέγγιση του W.J.T. Mitchell. Σύμφωνα με εκείνον, *«η έννοια της ιδεολογίας βασίζεται, όπως υποδηλώνει η λέξη, στην έννοια των νοητικών οντοτήτων ή «ιδεών» που παρέχουν το υλικό της σκέψης. Στο βαθμό που αυτές οι ιδέες νοούνται ως εικόνες – ως εικαστικά, γραφικά σημεία που αποτυπώνονται ή προβάλλουν στο μέσο της συνείδησης – τότε η ιδεολογία, η επιστήμη των ιδεών, είναι στην πραγματικότητα μια εικονολογία, μια θεωρία των εικόνων*[7]*»*. Κατά τον Mitchell οι εικόνες αποτελούν ένα είδος σημείου, μια γλώσσα που μπορεί να αποκωδικοποιηθεί μόνο αν γνωρίζουμε το πολιτιστικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγεται και εμφανίζεται[8]. Στο έργο του *Iconology: image, text, ideology* δανείζεται τον όρο του Nelson Goodman και χαρακτηρίζει την εικόνα ως *«πλήρες σύμβολο*», ένα σύμβολο *«υπερπυκνό»*[9]. Μια εικόνα περιέχει ταυτόχρονα πολλές πληροφορίες και ο Mitchell θεωρεί πως κάθε λεπτομέρεια και κάθε συγκροτητικό στοιχείο της είναι φορτισμένο με *«σημασιολογικό δυναμικό*[10]». Υποστηρίζει πως για να κατανοήσουμε το μήνυμα μιας εικόνας πρέπει να αποκωδικοποιήσουμε τους τρόπους με τους οποίους αυτή δείχνει αυτό που δε φαίνεται[11]. Συμπληρωματικά στη θεωρία του Mitchell χρησιμοποιούνται οι θέσεις του Peter Burke για τη χρήση των εικόνων ως ιστορικών τεκμηρίων.

Ο Burke θεωρεί τις εικόνες ως ιστορικούς μάρτυρες που μας επιτρέπουν να φανταστούμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκαν με μεγαλύτερη γλαφυρότητα και λεπτομέρεια[12]. Υποστηρίζει πως οι εικόνες, και ειδικότερα οι εικόνες πολιτικού περιεχομένου, δεν πρέπει να διαβάζονται μόνο ως μέσα χειραγώγησης ή αποτύπωσης των πολιτικών ρευμάτων της εποχής αλλά πρέπει να θεωρούνται ως ιστορικοί παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο που εκλαμβάνονταν τα γεγονότα, στο χρόνο που αυτά συνέβαιναν[13]. Στο έργο του *Eyewitnessing : The Uses of Images as*

[7] W.J.T. Mitchell, *Iconology : image, text, ideology*, Chicago : University of Chicago Press, 1986, p. 164
[8] Ό.π., pp. 8-9
[9] Nelson Goodman, *Languages of Art_an approach to a theory of symbols,* Indianapolis, New York, Kansas City, 1968
[10] Mitchell, *Iconology : image…*, p.67
[11] Ό.π., p.39
[12] Peter Burke, *Eyewitnessing : The Uses of Images as Historical Evidence*, London, GBR: Reaktion Books, 2010, p.12
[13] Ό.π., pp.145-146

Historical Evidence μιλά επίσης για την επίδραση της εικόνας στη ιστορική φαντασία (δανειζόμενος τη φράση του Francis Haskell[14]) και επιχειρηματολογεί πως οι εικόνες μπορούν να συνδέσουν το παρελθόν με το παρόν με μεγαλύτερη αμεσότητα και ζωντάνια, μέσω της ενεργοποίησης της φαντασίας[15]. Όπως και ο Mitchell, θεωρεί πως για να ερμηνεύσει κανείς το μήνυμα μιας εικόνας, είναι απαραίτητο να είναι εξοικειωμένος με τους πολιτισμικούς κώδικες μέσα στους οποίους αυτή παράγεται.

Η θεωρία του Roland Barthes για τις εικόνες των εντύπων αξιοποιείται επίσης στην παρούσα μελέτη. Στο έργο του *Image, Music, Text* ο Barthes καταπιάνεται με την ανάλυση των διαφημιστικών εικόνων, και ειδικότερα των φωτογραφιών σε εφημερίδες, ως πομπών μετάδοσης μηνύματος. Λόγω της μεγάλης συγγένειας των εικόνων εφημερίδων για τις οποίες μιλάει ο Barthes με τις εικόνες περιοδικών, η θεωρία του για τη ρητορική της εικόνας χρησιμοποιείται στην προκείμενη ανάλυση. Σύμφωνα με αυτήν, η εικόνα συνιστά ένα σύστημα σημείων ικανό να παράγει νόημα και όχι μόνο να αναπαριστά.

Πιο συγκεκριμένα, ο Barthes υποστηρίζει πως οι φωτογραφίες τύπου συνιστούν έναν μήνυμα, το οποίο σχηματίζεται από μια πηγή εκπομπής (συντακτική ομάδα εντύπου, φωτογράφοι, γραφίστες, εκδότες), ένα κανάλι μετάδοσης, το οποίο συνιστά η ίδια η φωτογραφία, και ένα σημείο λήψης, δηλαδή το αναγνωστικό κοινό[16]. Το ίδιο επικοινωνιακό μοντέλο ισχύει και για τις εικόνες των εξωφύλλων των περιοδικών. Στην περίπτωση των ακροδεξιών περιοδικών που μελετώνται εδώ, οι πληροφορίες τόσο για την πηγή εκπομπής όσο και για το σημείο λήψης είναι ελλιπείς. Δε γνωρίζουμε πάντα την εκδοτική, συντακτική και γραφιστική ομάδα. Το αναγνωστικό κοινό, επίσης, συνιστά ένα συλλογικό υποκείμενο που είναι δύσκολο να οριστεί, εάν σκεφτούμε πως πολλά από τα έντυπα αυτού του πολιτικού χώρου διακινούνται χέρι με χέρι, χωρίς αποδείξεις αγοραπωλήσεων, οι οποίες θα επέτρεπαν ενδεχομένως μια στατιστική ανάλυση των αναγνωστ(ρι)ών. Μεγαλύτερη πρόσβαση υπάρχει στο κανάλι μετάδοσης, δηλαδή στην εικόνα των περιοδικών, η οποία και επιλέχθηκε να μελετηθεί σε αυτή την εργασία.

Ο Barthes διαιρεί το μήνυμα της εικόνας σε γλωσσικό (τίτλο, λεζάντα, κείμενο) και εικονικό, τα οποία συνιστούν δύο διαφορετικές *«δομές»*. Οι δομές αυτές συνεργάζονται και αλληλοσυμπληρώνονται ώστε να δημιουργήσουν ένα συνεκτικό σύνολο πληροφοριών: το μήνυμα.

[14] Francis Haskell, *History and its Images*, *The Manufacture of the Past in Nineteenth-Century Painting*, Past and Present, Vol. 53, Issue 1 (1971), New Haven, 1993, pp. 109–20
[15] Burke, *Eyewitnessing : The Uses…*, p. 13
[16] Roland Barthes, *Image_Music_Text*, Fontana Press, London, 1977, pp. 15-16

Ταυτόχρονα, διατηρούν την αυτοδυναμία τους, εφόσον πρόκειται για διαφορετικούς κώδικες σημείων. Ο γλωσσικός κώδικας, με τον οποίο είμαστε εξοικειωμένοι/ες συνιστά μια από τις δύο δομές. Η δεύτερη δομή είναι ο κώδικας της εικόνας, ο οποίος αποτελείται από συστήματα συνδηλώσεων και συμβολισμών, τα οποία εξαρτώνται από το πολιτισμικό επίπεδο μιας κοινωνίας, από το *«απόθεμα στερεοτύπων»* της (σχήματα, χρώματα, γραφισμοί, διατάξεις στοιχείων κ.ά.). Τον κώδικα αυτόν τον ονομάζει *«πολιτισμικό ή ιστορικό»*, με την έννοια ότι απαρτίζεται από σημεία τα οποία, είτε αισθητικά είτε ιδεολογικά, γεννιούνται από / και αναφέρονται σε μια ορισμένη «κουλτούρα» μιας συγκεκριμένης κοινωνίας που λαμβάνει το μήνυμα[17].

Στη συνέχεια, ο Barthes εξετάζει την προβολική δύναμη της εικόνας με βάση τη σχέση των δύο δομών που συνυπάρχουν για να δημιουργήσουν ένα ενιαίο μήνυμα, το οποίο έχει, όπως υποστηρίζει, διττή φύση: το δηλωμένο μήνυμα και το συνυποδηλωμένο μήνυμα, το οποίο εμπεριέχει μια μορφή κρυπτογράφησης. Ο λόγος αποτελεί το δηλωμένο μήνυμα και η εικόνα το συνυποδηλωμένο (με εξαίρεση τη φωτογραφία, όπως θα δούμε παρακάτω, για την οποία ο Barthes υποστηρίζει πως λόγω της αναλογικής της φύσης, περιέχει και τα δύο είδη μηνυμάτων). Στην περίπτωση των εξωφύλλων των ακροδεξιών περιοδικών προστίθενται καί τα σύμβολα ως δομές συνυποδήλωσης, ως κρυπτογραφημένη πληροφορία, η οποία αποτελεί μέρος του μηνύματος.

Σε σχέση με τα χρώματα των εξωφύλλων, η ανάλυση (όπου αυτή κατέστη δυνατή) βασίζεται κυρίως στο αυτοβιογραφικό πολιτικό μανιφέστο του Χίτλερ *Ο Αγών μου* και, συμπληρωματικά, αξιοποιείται η θεωρία του Michel Pastoureau για την ιστορία των χρωμάτων. Για την περίπτωση των αντιγράφων, τα οποία αποτελούν πολύ συχνή ειδολογική κατηγορία των εικόνων των εξωφύλλων, είναι ευριστικές οι θέσεις του Walter Benjamin για την αναπαραγωγιμότητα και τον εκσυγχρονισμό του οπτικού υλικού. Στο δοκίμιο *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του,* ο Benjamin καταπιάνεται με τα αναλογικά και ψηφιακά αντίγραφα των έργων τέχνης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους σε σχέση με τα πρωτότυπα. Το παραπάνω συνδυαστικό θεωρητικό σχήμα επιτρέπει την κατανόηση των εικόνων όχι μόνο ως αισθητικών αντικειμένων αλλά ως ενεργών χειρισμών σε ένα ιδεολογικό και κοινωνικό πεδίο.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια και ένα παράρτημα. Στο πρώτο κεφάλαιο συστήνονται τα περιοδικά στα οποία βασίζεται η προκείμενη ανάλυση και δίνεται το ιδεολογικό

[17] Ό.π., pp15-20

στίγμα αυτών. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια κατηγοριοποίηση των ειδών των κειμένων και των εικόνων που συναντώνται στα εξώφυλλα και μια ανάλυση για το πώς συνυπάρχει ο λόγος με την εικόνα μέσα από τα εργαλεία της θεωρίας του Roland Barthes. Το τρίτο κεφάλαιο αφορά στα σύμβολα, τη σημειολογική τους ανάλυση αλλά και τη χρήση τους από τα φασιστικά κινήματα.

Στη συνέχεια, στο τέταρτο κεφάλαιο, παρατίθεται η εικονολογική ανάλυση επιλεγμένων εξωφύλλων, τα οποία θεωρήθηκαν αντιπροσωπευτικά του υλικού έρευνας. Επιχειρείται η ανάλυση των εικόνων ως φορέων ιδεολογικού νοήματος και η κατηγοριοποίηση των συχνότερα εμφανιζόμενων θεμάτων τους (πχ. ελληνική επανάσταση, ναζισμός κ.ά.). Στο σημείο αυτό έχει διεξαχθεί επίσης συγκριτική έρευνα με αφίσες και πίνακες της Ναζιστικής Γερμανίας αλλά και εικαστικών έργων φιλελλήνων ζωγράφων του 19ου αιώνα, μιας και παρατηρήθηκε πολύ συχνή αναπαραγωγή τους στα ελληνικά ακροδεξιά περιοδικά. Η εικονολογική ανάλυση βασίζεται στην ανατομία των διαφορετικών στοιχείων των εξωφύλλων: εικόνα, σύμβολο, χρώμα, κείμενο. Έπειτα, επιχειρείται η σύνθεση αυτών, η αποκωδικοποίηση του ενιαίου οπτικού μηνύματός τους και ο συσχετισμός τους με το περιεχόμενο του εκάστοτε τεύχους.

Η μέθοδος η οποία ακολουθήθηκε για την παρούσα εργασία ήταν κατ'αρχάς η συλλογή του οπτικού υλικού και η συγκριτική μελέτη των εξωφύλλων ώστε να βρεθούν τα σημεία τομής τα οποία είναι κοινά στην πλειονότητα των περιοδικών. Παρατηρήθηκε ότι, παρά τις διαφορές στον ιδεολογικό προσανατολισμό (κάποια από τα περιοδικά είναι αμιγώς εθνικιστικά, ενώ άλλα έχουν συγκεκαλυμμένο ή εμφανή νεοναζιστικό χαρακτήρα, με τα όρια μεταξύ αυτών να είναι συχνά ασαφή), τα περισσότερα περιοδικά αποτελούνται από τα ίδια συγκροτητικά στοιχεία, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω. Εικόνα και λόγος συνυπάρχουν με τα σύμβολα, τα οποία δεν αποτελούν μόνο τα σήματα των περιοδικών αλλά συχνά είναι μέρος της εικόνας. Κατηγοριοποιήθηκαν οι θεματικές των εικόνων, οι οποίες είναι σε μεγάλη πλειονότητα κοινές, καθώς και τα είδη των εικόνων και των κειμένων.

Στη συνέχεια, με όχημα τη θεωρία του Mitchell, επιλέχθηκαν τα εξώφυλλα τα οποία θεωρήθηκαν πιο πρόσφορα για εικονολογική ανάλυση, σε συνδυασμό με τη μελέτη του περιεχομένου των επιλεγμένων τευχών. Η αποκωδικοποίηση του οπτικού μηνύματος, αναπόδραστα περιπλέκεται με ιστορικά και πολιτικά στοιχεία, τα οποία μελετήθηκαν για την καλύτερη κατανόηση των εικόνων, ως παραγόντων που δεν αποτελούν μόνο προϊόν της εποχής τους αλλά έχουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης και του κοινωνικοπολιτικού πεδίου μέσα στο οποίο παράγονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ_ ΤΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 παρατηρείται εκδοτική άνθιση στην έντυπη παραγωγή του ακροδεξιού χώρου. Βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες και φανζίν εκδίδονται μέσω επίσημων εκδοτικών οίκων ή ατομικών / ομαδικών εκδόσεων. Το πρώτο περιοδικό ακροδεξιού περιεχομένου που κυκλοφόρησε μετά τη Χούντα ήταν το περιοδικό *Το Κίνημα.* Από τη δεκαετία του 1980 μέχρι το 2010 η κυκλοφορία ακροδεξιών περιοδικών είναι πολύ πλούσια, ενώ από το 2010 και μετά φαίνεται να περιορίζεται σε μικρότερο αριθμό επίσημα κυκλοφορούντων περιοδικών, πολλά από τα οποία συνιστούν περιοδικά νεολαίας. Το γεγονός αυτό μαρτυρά μια μεγάλη πολιτική αλλαγή στον ακροδεξιό χώρο, ο οποίος απομακρύνεται από την εξωθεσμικότητα και εισχωρεί στην επίσημη πολιτική και κοινοβουλευτική αρένα. Συνεπώς, επέρχεται μεγαλύτερη προσοχή στην εικόνα που προβάλλουν στη δημόσια σφαίρα και τα αυτόνομα εκδοτικά εγχειρήματα μειώνονται ή περνούν στην αορατότητα της εσωτερικής, μέσα στον ακροδεξιό χώρο, κυκλοφορίας.

Παρακάτω συστήνονται τα περιοδικά που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα ανάλυση, η έκδοση των οποίων καλύπτει παραπάνω από τρεις δεκαετίες, από το 1980 μέχρι και σήμερα. Η σειρά αναφοράς των περιοδικών είναι χρονολογική.

ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ

Το Δεκέμβριο του 1980, ο Νίκος Μιχαλολιάκος, ο οποίος είχε επωαστεί στη νεολαία του Κόμματος 4ης Αυγούστου, σε ηλικία εικοσιτριών ετών, ξεκινά να εκδίδει το περιοδικό *Χρυσή Αυγή*. Η ίδρυση της οργάνωσης *Λαϊκός Σύνδεσμος - Χρυσή Αυγή* έρχεται τρία χρόνια αργότερα, το 1983. Το περιοδικό τυπώνεται στα Εξάρχεια, στο τυπογραφείο του Φώτη Ευσταθίου και ξεκινά ως μηνιαία έκδοση με δεκαέξι αρχικά σελίδες και τιμή δέκα δραχμές. Σύντομα ο αριθμός των σελίδων διπλασιάζεται, όπως και το κόστος αγοράς. Ο πρώτος υπότιτλος που φέρει (καθώς θα υπάρξουν στη συνέχεια αρκετές αλλαγές υποτίτλων, βλ. κεφάλαιο 2) είναι: *Εθνικοσοσιαλιστική περιοδική έκδοσις.* Πολύ γρήγορα

ξεκινά να εκδίδεται και στη Θεσσαλονίκη. Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού, στην τρίτη σελίδα, καταγράφονται οι σκοποί της έκδοσής του (απόσπασμα):

«Θα προσπαθήσουμε με όλες μας τις δυνάμεις να ενισχύσουμε, να συμμετάσχουμε και να ενεργοποιήσουμε την τεράστια σφύρα ανατροπής του σημερινού παγκόσμιου STATUS QUO, σε μια παγκόσμια πνευματική Επανάστασι που είναι και η απαραίτητη προυπόθεσι για μια νέα χρυσή Αυγή της ανθρωπότητος.

Μια Χρυσή Αυγή που θα οδηγήσει και πάλι τον Άνθρωπο στην φύσι και το Ελληνικό ιδεώδες του πολιτισμού.

Μια Χρυσή Αυγή που θα αποτελέσει την απαρχή ενός νέου πολιτισμού της Λευκής Φυλής.

Μια Χρυσή Αυγή που θα είναι η αρχή για μια νέα Ζωή, για μια Ζωή στην οποία δεν θα υπάρχη θέσι για τους Σιωνιστές, τα προϊόντα τους και τους πράκτορές τους[18]».

Η συντακτική ομάδα του περιοδικού αποτελείται από εθνικοσοσιαλιστές, πολλοί από τους οποίους υπήρξαν πρώην μέλη του Κ4Α (Κόμμα 4ης Αυγούστου) του Κωνσταντίνου Πλεύρη. Το περιοδικό έχει εμφανώς νεοναζιστικό χαρακτήρα, όπως φαίνεται τόσο από τα περιεχόμενά του όσο και από τις εικόνες και τα σύμβολά του, τα οποία θα εξεταστούν στα επόμενα κεφάλαια. Σπεύδει να διαφοροποιήσει το χαρακτήρα του από τις άλλες ακροδεξιές οργανώσεις και εκδόσεις. Όπως αναφέρει ο Ν. Μιχαλολιάκος στο βιβλίο του *Εχθροί του Καθεστώτος*[19]*: « Η Χρυσή Αυγή αυτοχαρακτηρίζετο σαν έκδοση εθνικοσοσιαλιστική και αυτή η διαφορά όχι μόνο ορολογίας αλλά και ουσίας ήταν που σαφέστατα τη διαχώριζε από το μεγαλύτερο μέρος του εθνικού χώρου που εκείνη την εποχή δραστηριοποιείτο[20]».*

Το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* εκδιδόταν από το 1980 ως το 2012, με δύο περιόδους διακοπής από τις αρχές του 1984 έως το 1986 (Β' περίοδος περιοδικού) και, σύμφωνα με τη σελίδα ethnikismosgr.com, από το 2005 έως το 2007. Το 2012, το κόμμα πια Χρυσή Αυγή μπαίνει στο ελληνικό κοινοβούλιο και η έκδοση του περιοδικού σταματά, δίνοντας τη θέση της στην διμηνιαία Εθνικιστική Ιδεολογική

[18] Περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 1, 1980, σ.3
[19] Νίκος Μιχαλολιάκος, *Εχθροί του καθεστώτος. Χρυσή Αυγή 1993-1998,* Ασκαλών, 2000
[20] Αναφέρεται στο Δημήτρης Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής,* Πόλις, 2012, σ. 35 και στο Άννα Καρακατσούλη, Το Ξίφος του Πνεύματος, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2024, σ. 222

Επιθεώρηση *Μαίανδρος*. Μέσα σε αυτή την τριαντακονταετή σχεδόν λειτουργία του, το περιοδικό άλλαξε αρκετές φορές λογότυπο, υποτίτλους και γραφιστική αισθητική, τα οποία θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια[21].

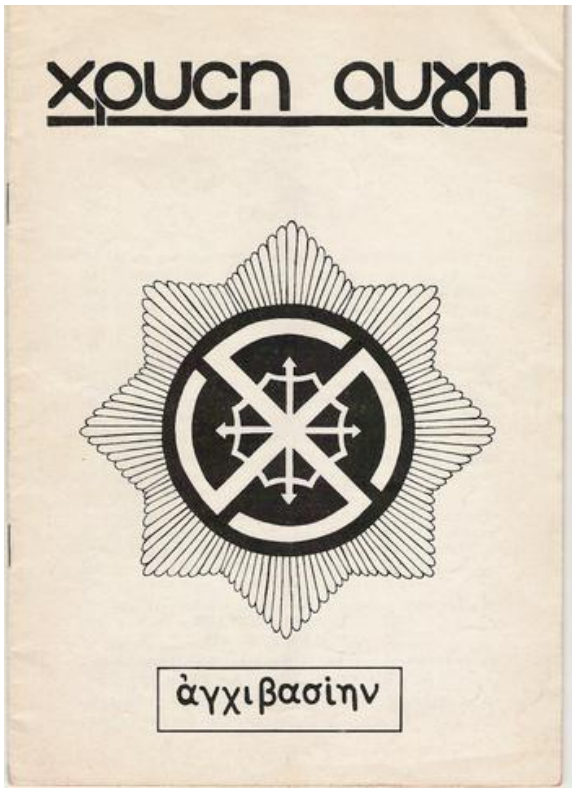

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 1, 1980

[21] Άννα Καρακατσούλη, Το Ξίφος του Πνεύματος, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2024, σσ.219-227 και https://www.ethnikismosgr.com/general-4-16 . Ανακτήθηκε 30.10.2025

ΕΛΛΟΠΙΑ

Το περιοδικό *Ελλοπία* ήταν περιοδικό «για τα εθνικά θέματα», όπως δήλωνε στον υπότιτλό του. Αποτελεί μια διαφορετική περίπτωση σε σχέση με τα υπόλοιπα περιοδικά αυτής της εργασίας, καθώς τα θέματά του είναι αμιγώς πατριωτικά και δεν παρουσιάζουν κάποια σύνδεση με τη φασιστική ιδεολογία. Η αισθητική του διαφέρει επίσης από τα ακροδεξιά περιοδικά, με πολύ προσεγμένα εξώφυλλα, τα περισσότερα εκ των οποίων παρουσιάζουν έργα ελλήνων εικαστικών. Βασική ενασχόλησή του είναι τα εθνικά ζητήματα και η έννοια του ελληνισμού. Παρότι βάσει περιεχομένου δε μπορούμε να το κατατάξουμε στην κατηγορία των φασιστικών περιοδικών, συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο του ethnikismosgr.com ανάμεσα σε σαφώς ακροδεξιά περιοδικά, πράγμα που κατά την άποψή μου αποδεικνύει την ιδεολογική συγγένεια. Έχει δεχθεί κριτική από την αριστερά για συντηρητική και εθνικιστική προσέγγιση που ακουμπάει τα όρια του ακροδεξιού χώρου. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε να συμπεριληφθεί σε αυτή την έρευνα είναι, αφενός, το ότι φαίνεται πως οι ίδιοι οι θιασώτες της ακροδεξιάς το θεωρούν κομμάτι της έντυπης παραγωγής τους (ή έστω συγγενικό αυτής) και, αφετέρου, προκειμένου να καταδειχθούν οι ομοιότητες αλλά και οι διαφορές που παρουσιάζει σε σχέση με τα καταφανώς ακροδεξιά περιοδικά.

Το περιοδικό εκδόθηκε σε δύο περιόδους, από το 1990 ως το 1994 με 23 τεύχη και από το 1995 ως το 2003 με 43 τεύχη. Είχε μεγάλη συντακτική ομάδα και μόνιμους συνεργάτες σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λεμεσό, Λευκωσία, Μόσχα, Ρέθυμνο, Τασκένδη, Τυφλίδα και Χανιά. Ονομάστηκε *Ελλοπία* από την αρχαία λέξη που χρησιμοποιεί ο Στράβων για να ορίσει το χώρο της αρχικής προέλευσης των Ελλήνων και είναι *«ένας χώρος μυθικός που μας παραπέμπει σε μία παλιά κατάσταση ύπαρξης Ελλήνων που ο μύθος μας κάνει να πιστεύουμε ότι ήταν πολύ πιο ηρωική και σημαντική από τη σημερινή»*, όπως αναφέρει ο Βλάσης Αγτζίδης, ένας από τους κύριους συντάκτες του περιοδικού σε συνέντευξή του στο ράδιο *Όλυμπος*[22]. Στην ίδια συνέντευξη ο Αγτζίδης χαρακτηρίζει την έκδοση του περιοδικού ως *underground* και *ηρωική* προσπάθεια η οποία είχε ως στόχο την αφύπνιση και συνένωση των Ελλήνων για τα προβλήματα αλλά και τη σημασία της έννοιας του ελληνισμού, ο οποίος είναι *«η δική μας βιολογική και πολιτιστική κατάσταση* [23]*»*.

[22] Βλάσης Αγτζίδης: *Η «Ελλοπία» είναι το ελληνικό όνειρο*, συνέντευξη στον Γιάννη Παπαγεωργίου στο Ράδιο Όλυμπος (απόσπασμα). Πηγή: https://olympiobima.gr/vlasis-agtzidis-i-ellopia-einai-to-elliniko-oneiro/
Ανακτήθηκε 31.10.2025
[23] Ό.π.

Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα περιοδικά που αναλύονται σε αυτή την έρευνα, οι συντάκτες και οι μόνιμοι συνεργάτες αναφέρονται εξαρχής ονομαστικά, όπως και οι δημιουργοί των εξωφύλλων. Παρατηρήθηκαν σταθερές συνεργασίες με καλλιτέχνες όπως ο χαράκτης Γιάννης Κυριακίδης, ο ζωγράφος Παναγιώτης Καλαβριάς, ο σκιτσογράφος Γιώργος Κωφόπουλος και άλλοι.

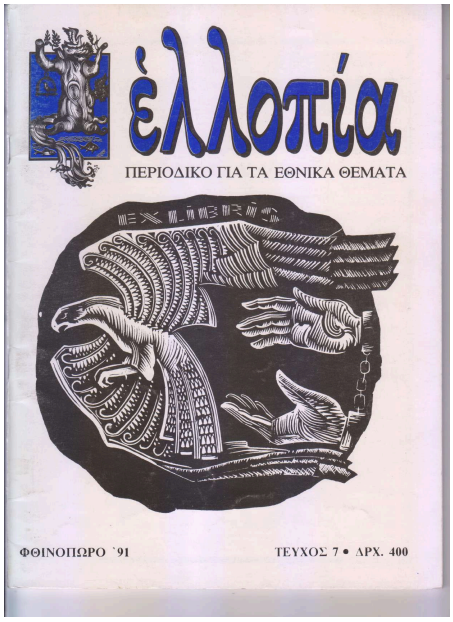

Εξώφυλλο περιοδικού *Ελλοπία, τεύχος 7, 1991*
Χαρακτικό του Γιάννη Κυριακίδη

Εξώφυλλο περιοδικού *Ελλοπία, τεύχος 64, 2003*
"Εις Διόνυσος, εις Ζευς, εις Ήλιος, εις Θεός εν πάντεσιν", Παναγιώτης Καλαβριάς,
αυγοτέμπερα σε χαρτόνι

ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ

Το περιοδικό *Αντεπίθεση* συνιστά το έντυπο του Μετώπου Νεολαίας, της οργάνωσης νεολαίας της Χρυσής Αυγής, με πρώτη κυκλοφορία το 2001. Ως υπότιτλο, με τη μορφή κυκλικού σήματος, έχει τον προσδιορισμό «ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΟΛΩΝ» ενώ σε άρθρο του πρώτου τεύχους
αναλύει το «εναντίον όλων» κλείνοντας με το σύνθημα: «*Εναντίον όλων αυτών που λησμονούν, Εμείς που δεν ξεχνάμε ΠΟΤΕ, Κηρύσσουμε ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ*[24]». Μέχρι το 2010 εξέδωσε 34 τεύχη ενώ επανακυκλοφόρησε το 2018 για ακόμη 5 τεύχη. Ως εκδότης και διευθυντής του περιοδικού

[24] Περιοδικό *Αντεπίθεση*, τεύχος 1, 2001, σ.11

αναφέρεται ο Δημήτρης Ζαφειρόπουλος και ως αρχισυντάκτης ο Μιχάλης Γεωργιλάς. Το περιοδικό μοιάζει να έχει βασιστεί στο πρότυπο του αμερικανικού ναζιστικού περιοδικού *Resistance* και παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τα περιοδικά *Ανάκτηση* και *Patria.* Ενδεχομένως να πρόκειται για το ίδιο σχήμα ανθρώπων που εξέδιδαν τα παραπάνω περιοδικά ή για σταθερές συνεργασίες. Σε πολλά τεύχη του περιοδικού *Ανάκτηση* βρίσκουμε, ανάμεσα στα ονόματα αυτών που συνέβαλαν στο περιεχόμενό του, τα ονόματα του Ζαφειρόπουλου και του Γεωργιλά. Ο Γεωργιλάς υπήρξε, επίσης, γραφίστας και στα τρία προαναφερθέντα περιοδικά, όπως ανέφερε ο ίδιος σε συνέντευξή μας (βλ. Παράρτημα, σελ. 105)

Στο περιοδικό *Αντεπίθεση* συναντάμε, εκτός από πολιτικοϊδεολογικά και ιστορικά άρθρα και αφιερώματα, στήλες για μουσική, μόδα, αθλήματα και άλλα θέματα προσφιλή και ελκυστικά προς τη νεολαία. Παρόλα αυτά δε συνιστά αμιγώς μουσικό skinhead περιοδικό όπως το *Blood & Honour.* Στο εκδοτικό σημείωμα του πρώτου τεύχους του περιοδικού, το οποίο υπογράφει ο Δημήτρης Ζαφειρόπουλος και έχει τίτλο *Tabula Rassa* διαβάζουμε (απόσπασμα):

«Στο κατώφλι του νέου αιώνα και όλα δείχνουν διαφορετικά. Όχι γιατί κάτι έχει αλλάξει, αλλά τα πάντα φαίνονται να έχουν χάσει την ισορροπία τους και να έχουν έρθει τα πάνω κάτω. Ιδέες, αξίες, θεσμοί, οι ίδιοι οι άνθρωποι, κλυδωνίζονται από αναταράξεις που κανείς δε φαίνεται να μπορεί να τις ονοματίσει.

Γι'αυτό και υπάρχει η ανάγκη να γίνει μια καινούρια τοποθέτηση των πραγμάτων, να πλησιαστούν τα φαινόμενα της εποχής μας με έναν νέο τρόπο, με μία τάση εξερεύνησης περισσότερο, παρά απλής καταγραφής. Και προπάντων είναι ανάγκη, οι διάφορες εκφάνσεις της κοινωνίας, της πολιτικής τα μουσικά και ιδεολογικά αν μπορεί κανείς να τα πει έτσι, πλέον ρεύματα της νεολαίας, να ιδωθούν χωρίς προκαταλήψεις. Χωρίς τους φόβους και τα πάθη μιας εποχής που φαίνεται οριστικά πως έχει μπει στο ντουλάπι της ιστορίας.

Αυτός είναι και ο σκοπός της έκδοσης του εντύπου αυτού. Μακριά από οποιεσδήποτε ταυτότητες, κομματικές, μουσικές ή κοινωνικές, να αγγίξει θέματα και καταστάσεις που ενδιαφέρουν έναν νέο άνθρωπο σήμερα, ο οποίος θέλει να δει την αλήθεια κατάματα, χωρίς «μεγεθυντικούς» φακούς».

Το περιοδικό *Αντεπίθεση* έχει επίσης εκδόσει και ένα (κατά το ethinkismosgr.com) τεύχος comic, το 2006.

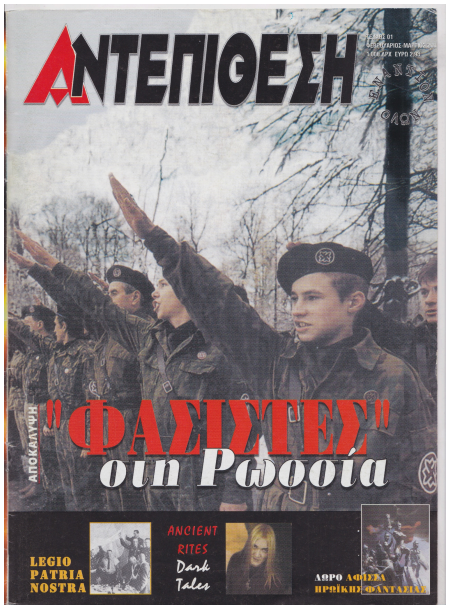

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση,* τεύχος 1, 2001

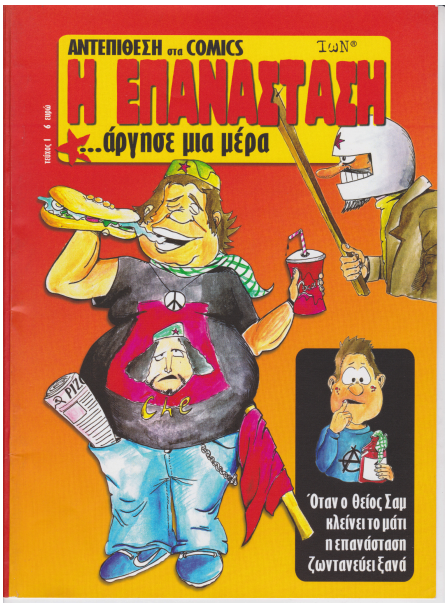

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση* comics, 2006

ΓΑΜΜΑΔΙΟΝ

Το περιοδικό *Γαμμάδιον* ξεκίνησε την κυκλοφορία του το καλοκαίρι του 2004 ως διμηνιαία εθνικοσοσιαλιστική επιθεώρηση. Η λέξη *γαμμάδιον* σημαίνει σβάστικα ή τετρασκέλιον στα ελληνικά. Στο δεύτερο τεύχος αυτοπροσδιορίζεται στον υπότιτλο ως «αριστερό φυλετικό έντυπο». Ως αρχισυντάκτης εμφανίζεται ο Αχιλλέας Λύκειος (πρόκειται πιθανότατα για ψευδώνυμο) και ως εκδότης ο Δημήτριος Καλογιάννης[25]. Στο εισαγωγικό σημείωμα του πρώτου τεύχους, το οποίο σημείωμα υπογράφει ο Αχιλλέας Λύκειος, αναφέρει μεταξύ άλλων:

«Το Gammadion δεν έχει ως σκοπό του να ξυπνήσει τους μαζανθρώπους. Αντίθετα εκθέτει σκέψεις και ιδέες δια την ανύψωση των Υγιή ατόμων και αυτός είναι ο πρωταρχικός σκοπός. Κάλλιστα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια εισαγωγή στη λατρεία της ιδεολογίας του Αίματος. Υπάρχουμε!!! (...) Οι κύκλοι

[25]Περιοδικό *Γαμμάδιον,* τεύχος 2, 2004, σ. 2

των Υπερασπιστών της Ιδεολογίας του Αίματος σήμερα, δεν είναι δημιουργία «κλίκας» ή κάποιο είδος παρέας, πολύ περισσότερο δεν είναι χώρος για ανούσια και βλακώδη σχόλια και κουτσομπολιά. Αντίθετα, αυτοί οι κύκλοι δημιουργούν μια Ισχυρή και Υγιή κοινότητα αρνούμενοι να θρέψουν τους σπόρους των τυράννων. Δεν προσπαθούν να αποδείξουν τίποτα, ούτε προσπαθούν να γίνουν κάτι. Κάτω από το Αιώνιο Σύμβολο του Αίματος, με Θέληση αλλά και Πίστη δημιουργείτε ο νέος Φυλετικό κύκλος, που αποτελείτε από άτομα που αντιλαμβάνονται και κατανοούν τις Αρχές και τα Σύμβολα της Φυλής ως τις σφραγίδες της Υπέρτατης Φιλοσοφίας / Κοσμοθεωρίας (...)[26]*».*

Το περιοδικό μοιάζει πως εξέδωσε οκτώ τεύχη ως το καλοκαίρι του 2006.

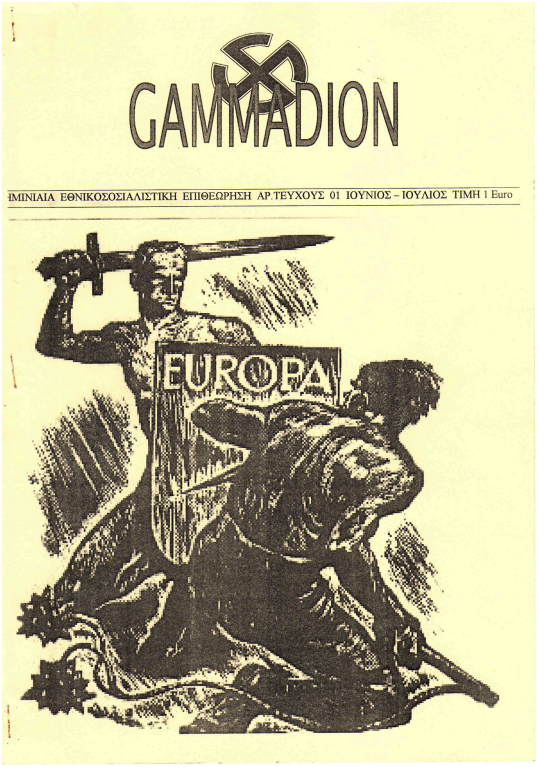

Εξώφυλλο περιοδικού *Γαμμάδιον, τεύχος 1, 2004*

[26] Περιοδικό *Γαμμάδιον,* τεύχος 1, 2004, σ. 2

ΑΝΑΚΤΗΣΗ

Το περιοδικό *Ανάκτηση* ξεκίνησε την κυκλοφορία του το 2017 και συνιστά το μόνο από τα περιοδικά της παρούσας έρευνας το οποίο εκδίδεται μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρεται στο site του περιοδικού, πρόκειται για τριμηνιαίο περιοδικό εναλλακτικής ενημέρωσης για την μουσική, την ιστορία, και τον εθνικισμό. Περιέχει 52 σελίδες με άρθρα, αφιερώματα, συνεντεύξεις, νέα από την επικαιρότητα και διαφημίσεις εθνικιστικών βιβλίων. Στο εκδοτικό σημείωμα του πρώτου τεύχους, αναφέρονται μεταξύ άλλων ο σκοπός και τα θέματα του περιοδικού:

«Πρώτιστος σκοπός στάθηκε η ανάγκη για την ανάπτυξη σημείων αναφοράς ανάμεσα στους Έλληνες Εθνικιστές και Πατριώτες. Ένα σημείο αναφοράς, αποτελεί μια εστία πνευματικής ελευθερίας. Ένα εθνικιστικό περιοδικό, είναι ένας πνευματικός σύντροφος.
Περαιτέρω, η δημιουργία αυτού του περιοδικού, ήλθε μέσα από την διαδικασία μιας συλλογικής δραστηριοποίησης πολλών χρόνων κι έτσι το «περιβάλλον» της Ανάκτησης είχε ήδη επωαστεί με υγιή τρόπο.
Ανάκτηση σημαίνει θέση και πολεμική. Σημαίνει πρωτοβουλία και δράση. Σημαίνει να επιστρέφεις στον παλιό σου τόπο, σε ό,τι σε έκανε αυτό που είσαι, σημαίνει να βρίσκεις τον εαυτό σου, να διεκδικείς εκείνο που σου στέρησαν, να είσαι «φυτευτής και διαφεντευτής» -όπως λέει ο Παλαμάς- σε εκείνο που κληρονόμησες. Και σήμερα, όπου τα πάντα καταπίνει ο σχετικισμός, όπου όλα τα σταθερά σημεία παρασύρονται, σήμερα που ό, τι στάθηκε υψηλά αποκαθηλώνεται, η Ανάκτηση, η συντεταγμένη επιστροφή στην κοινή μας Παράδοση και το μπόλιασμα με αυτήν του παρόντος, είναι μία επιταγή που αγγίζει την ζωή μας και θα κρίνει μέλλον μας.
Προτεραιότητα στην θεματολογία του περιοδικού θα έχει η Ελληνική και Ευρωπαϊκή Παράδοση, με την εποικοδομητική αποτίμηση πρωτότυπων πτυχών τους, και ταυτόχρονα η ρεαλιστική παρέμβαση στην πορεία του Εθνικιστικού Κινήματος και των Πατριωτικών Ιδεών[27]*».*

Το περιοδικό *Ανάκτηση* εκδίδεται από τις εκδόσεις *Λόγχη* και διατίθεται μέσω παραγγελιών από το e-shop των εκδόσεων. Όπως φαίνεται, δεν υπάρχουν φυσικά σημεία διανομής του περιοδικού. Το

[27] https://www.ethnikismosgr.com/about-5-1 Ανακτήθηκε 26.3.2026

τελευταίο μέχρι στιγμής τεύχος του, υπ' αριθμ 13, κυκλοφόρησε το Δεκέμβριο του 2025. Διαθέτει επίσης site με τα τεύχη του περιοδικού, αρθρογραφίες, ανακοινώσεις, συνεντεύξεις και άλλα θεματα.

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση,* τεύχος 13, Δεκέμβριος 2025

Τα παραπάνω περιοδικά, παρότι έχουν διαφορές ως προς τα πολιτικά τους προτάγματα και την αισθητική της εικόνας τους, ανήκουν σε ένα ευρύτερο φάσμα του εθνικιστικού χώρου και παρουσιάζουν κοινά σημεία στη συγκρότηση της εικόνας των εξωφύλλων τους. Οι θεματικές των εικόνων, η χρήση συμβόλων και η συνύπαρξη λόγου και εικόνας συνιστούν τα κύρια σημεία σύγκλισης, τα οποία θα αναλυθούν στα παρακάτω κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ _ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ

«Η διαλεκτική της λέξης και της εικόνας φαίνεται να είναι μια σταθερά στο πλέγμα των σημείων που μια κουλτούρα υφαίνει γύρω από τον εαυτό της. Αυτό που ποικίλλει είναι η ακριβής φύση του πλέγματος, η σχέση μεταξύ στημονιού και υφαδιού. Η ιστορία της κουλτούρας είναι εν μέρει η ιστορία μιας παρατεταμένης πάλης για κυριαρχία μεταξύ εικαστικών και γλωσσικών σημείων, καθένα από τα οποία διεκδικεί για τον εαυτό του ορισμένα δικαιώματα ιδιοκτησίας επί μιας «φύσης» στην οποία μόνο αυτό έχει πρόσβαση[28] *».*

W.J.T. Mitchell

Η παρατεταμένη πάλη μεταξύ λόγου και εικόνας για την οποία μιλάει ο Mitchell θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως βρίσκει ένα πεδίο ανακωχής στο είδος των περιοδικών, των εφημερίδων, των κόμικ, των λιβελλογραφημάτων. Η συνύπαρξη λόγου και εικόνας είναι εγγενές χαρακτηριστικό των ειδών αυτών, με τα δύο σημειολογικά συστήματα να ενισχύουν το ένα το άλλο και να αλληλοσυμπληρώνονται. Όσον αφορά στα περιοδικά, συγκαταλέγονται μεν στα «αναγνώσματα», πράγμα το οποίο υποδηλώνει πως το κέντρο βάρους βρίσκεται στον λόγο, συνιστούν όμως από τη φύση τους ένα αμάγαλμα διαφορετικών στοιχείων. Περιέχουν κείμενα διαφόρων ειδών, όπως άρθρα, ποιήματα, ειδήσεις, διαφημίσεις και εικόνες διαφορετικών ειδών, όπως σκίτσα, φωτογραφίες, ανατυπώσεις αφισών ή πινακίδων, γραφιστικές συνθέσεις κ.ά. Οι δύο κώδικες σημείων, του λόγου και της εικόνας, μπορούν να υπάρχουν αυτόνομα μέσα στις σελίδες των περιοδικών (π.χ. ένα άρθρο μόνο του ή μια εικόνα μόνη της), μπορούν να συνυπάρχουν εμπίπτοντας στην ίδια ή και σε διαφορετική θεματική ή να αποτελούν ένα ενιαίο οπτικό σύνολο.

Σύμφωνα με τον Barthes, οι δύο δομές του μηνύματος (όπως αναφέρθηκαν στην εισαγωγή, σσ. 15-16), η γλωσσική και η εικονική, καταλαμβάνουν η καθεμία τους δικούς της καθορισμένους χώρους, αυτούς που είναι συνεχόμενοι αλλά όχι «ομοιογενοποιημένοι[29]». Στο επίπεδο της μαζικής επικοινωνίας, ο Barthes παρατηρεί ότι το γλωσσικό μήνυμα είναι παρόν σε κάθε εικόνα και πως όλες

[28] Mitchell., *Iconology : image…*, p.43
[29] Barthes, *Image_Music…*, p. 16

οι εικόνες είναι πολυσημικές, φέροντας ένα κυριολεκτικό κι ένα συμβολικό μήνυμα. «*Η κυριολεκτική εικόνα δηλώνεται και η συμβολική εικόνα υποδηλώνεται*[30] », όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος και ο / η θεατής / θεάτρια λαμβάνει ταυτόχρονα και τα δύο μηνύματα. Ο Bathes θεωρεί το κείμενο ως ένα παράγοντα συνυποδήλωσης της εικόνας, ως ένα μήνυμα «παρασιτικό» στην εικόνα, όπως το ονομάζει, το οποίο προορίζεται να την «*επιταχύνει με ένα ή περισσότερα σημαινόμενα δεύτερης τάξης*[31] *(...). Το κείμενο έρχεται να διευκρινίσει την εικόνα, να την εξιδανικεύσει, αξιολογήσει ή αιτιολογήσει, φορτώνοντάς τη με έναν πολιτισμό, ένα ηθικό δίδαγμα, μια φαντασία*[32]».

Το κείμενο συνιστά μια από τις τεχνικές που βοηθούν στο να περιοριστεί η πολυσημία της εικόνας. Σε μια εικόνα, τα σημαινόμενα μπορεί να είναι πολλά και ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια έχει το χώρο να επιλέξει κάποια από αυτά και να αγνοήσει κάποια άλλα - να διαλέξει δηλαδή μια οπτική γωνία ανάγνωσης του συμβολικού μηνύματος. Το κείμενο έρχεται να καθοδηγήσει αυτή την ανάγνωση: να προσφέρει μια σαφή αναγνώριση του κυριολεκτικού μηνύματος και μια συγκεκριμένη ερμηνεία του συμβολικού μηνύματος. Εμποδίζει, με αυτό τον τρόπο, τα υποδηλούμενα νοήματα από το να πολλαπλασιαστούν[33]. Η λειτουργία αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική στις προπαγανδιστικές εικόνες, των οποίων ο στόχος επιτυγχάνεται ακριβώς από τη συγκεκριμένη νοηματοδότηση και ερμηνεία του οπτικού μηνύματος.

2.1. Τα είδη των κειμένων

«Η επίδραση της συνυποδήλωσης (της εικόνας) πιθανώς διαφέρει ανάλογα με τον τρόπο που παρουσιάζεται το κείμενο. Όσο πιο κοντά είναι το κείμενο στην εικόνα, τόσο λιγότερο φαίνεται να την υποδηλώνει. Παγιδευμένο σαν να ήταν στο εικονογραφικό μήνυμα, το λεκτικό μήνυμα φαίνεται να μοιράζεται την αντικειμενικότητά του (...). Η λεζάντα πιθανότατα έχει λιγότερο προφανή επίδραση συνυποδήλωσης από τον τίτλο ή το συνοδευτικό άρθρο: ο τίτλος και το άρθρο είναι αισθητά ξεχωριστά από την εικόνα, ο πρώτος λόγω της έμφασης του, ο δεύτερος λόγω της απόστασής του· ο πρώτος επειδή

[30] Ό.π., p.37
[31] Ό.π., p.25
[32] Ό.π., p.25
[33] Ό.π., p. 38-40

διακόπτει, ο άλλος επειδή αποστασιοποιεί από το περιεχόμενο της εικόνας. Η λεζάντα, αντίθετα, από την ίδια της τη διάταξη, από το μέσο μέτρο ανάγνωσής της, φαίνεται να αναπαράγει την εικόνα, δηλαδή να περιλαμβάνεται στην υποδήλωσή της[34]».

Roland Barthes

Τα είδη των κειμένων που συναντάμε στα εξώφυλλα των ακροδεξιών περιοδικών εκδόσεων, θεωρούμενα ως αναπόσπαστο μέρος της τελικής μορφής των εξωφύλλων, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε πέντε μεγάλες κατηγορίες: τον τίτλο / υπότιτλο, τα αποφθέγματα, τις λεζάντες, τα σλόγκαν και τους τίτλους των άρθρων.

Ο τίτλος του περιοδικού, δηλαδή η ονομασία του, κατέχει σημαντικό μέρος του εξωφύλλου και βρίσκεται πάντα στο άνω μέρος αυτού. Έχει χαρακτηριστικά λογότυπου, υπό την έννοια της χαρακτηριστικής γραφιστικής αποτύπωσης που αποτελεί σήμα κατατεθέν για το εκάστοτε προϊόν. Η επιλογή της γραμματοσειράς, του χρώματος, του μεγέθους και ενδεχομένως ιδιαίτερων γραφιστικών στοιχείων ή τεχνοτροπίας είναι απαραίτητα ώστε να επιτευχθεί η οπτική επικοινωνία του προς το αγοραστικό κοινό.

Στα τριάντα χρόνια λειτουργίας του περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, η τεχνοτροπία του τίτλου άλλαξε τρεις φορές. Από το πρώτο ως το δέκατο τεύχος, το όνομα είναι υπογραμμισμένο, γραμμένο με μικρά μαύρα γράμματα και με το γράμμα *c* αντί του *σ,* γεγονός που μας παραπέμπει στο βυζαντινό αλφάβητο **[εικ. 1]**. Η σύνδεση με το Βυζάντιο - και συνειρμικά με τον Χριστιανισμό - επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το λογότυπο αυτό επανεμφανίζεται άπαξ στο δέκατο έβδομο τεύχος, του οποίου τα κύρια άρθρα αφορούν στο Βυζάντιο και την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

[34]Ό.π., p. 25-26

Εικόνα 1

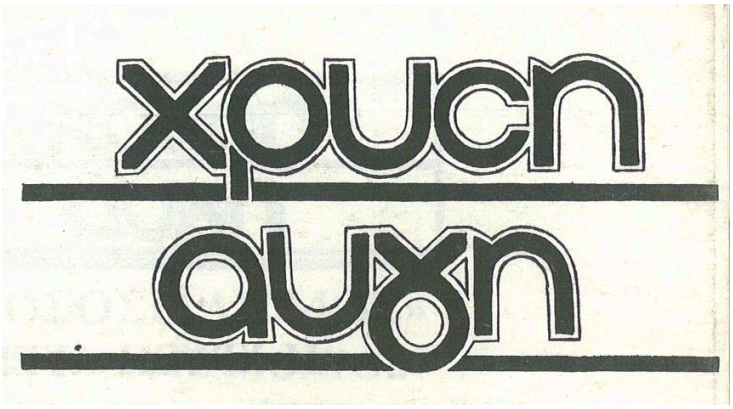

Λογότυπο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 2

Από το ενδέκατο ως το δέκατο έκτο τεύχος, ο τίτλος γράφεται με κεφαλαία μαύρα γράμματα με λευκό περίγραμμα **[εικ. 2]** και από το δέκατο όγδοο τεύχος μέχρι και το τέλος της λειτουργίας του περιοδικού, το όνομα γράφεται με κόκκινα κεφαλαία γράμματα, μαύρο περίγραμμα και πιο γωνιώδη γραμματοσειρά. Αντί για *Σ* χρησιμοποιείται το Sig-Rune, ένας ρούνος που χρησιμοποιήθηκε από μεραρχίες του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Ενίοτε το χρώμα των γραμμάτων αλλάζει σε μαύρο ή λευκό **[εικ. 3]**.

Εικόνα 2

Λογότυπο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 11

Εικόνα 3

Λογότυπο περιοδικού Χρυσή Αυγή, τεύχος 18

Η αλλαγή τεχνοτροπίας του τίτλου αποτελεί σπάνιο φαινόμενο, καθώς όπως προαναφέρθηκε, ο τρόπος γραφής και γραφιστικής αποτύπωσης είναι αυτός που καθιστά το προϊόν αναγνωρίσιμο. Εκτός από το περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, αλλαγή στον τρόπο γραφής του ονόματος παρατηρήθηκε και στο περιοδικό *Γαμμάδιον*, το οποίο ξεκίνησε στο πρώτο τεύχος με λογότυπο γραμμένο με λατινικούς χαρακτήρες και την κυκλική σβάστικα ως φόντο του και συνέχισε με ελληνικό αλφάβητο και χωρίς τη σβάστικα **[εικ. 4 & 5]**.

Εικόνα 4

Λογότυπο περιοδικού *Γαμμάδιον,* τεύχος 1

Εικόνα 5

Λογότυπο περιοδικού *Γαμμάδιον*, τεύχος 2

Το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* άλλαξε επίσης πολλούς υπότιτλους κατά τη διάρκεια των ετών κυκλοφορίας του. Τη δεκαετία του 1980 πέρασε από τα *Εθνικοσοσιαλιστική Περιοδική Έκδοσις*, *Όργανο του Λαϊκού Συνδέσμου*, *Ιδεολογικό Όργανο του Λαϊκού Συνδέσμου*, *Μηνιαία Ιδεολογική Επιθεώρηση*. Από το 1989 ο υπότιτλος αλλάζει σε *Μηνιαίο Ιδεολογικό Όργανο του Λαϊκού Συνδέσμου* και από το τέλος της δεκαετίας του 1990 μέχρι τη λήξη κυκλοφορίας του φέρει τον υπότιτλο *Έθνος*

Φυλή Ιστορία Πολιτισμός. Όλοι οι υπότιτλοι είναι γραμμένοι με κεφαλαία μαύρα γράμματα και πολλές φορές συνοδεύονται από τον μήνα και το έτος έκδοσης, τον αριθμό του τεύχους και, σπανιότερα, την τιμή του περιοδικού.

Αλλαγή στον υπότιτλο παρατηρούμε και στο περιοδικό *Γαμμάδιον,* το οποίο ξεκίνησε την εκδοτική του δραστηριότητα τον Ιούνιο - Ιούλιο του 2004 με τον υπότίτλο *Διμηνιαία Εθνικοσοσιαλιστική Επιθεώρηση* και από το δεύτερο τεύχος τον Αύγουστο - Σεπτέμβριο του ίδιου έτους μετονομάστηκε σε *αριστερό φυλετικό έντυπο*.

Εκτός από τον τίτλο, τον οποίο φέρει υποχρεωτικά ένα περιοδικό και τον υπότιτλο, ο οποίος είναι προαιρετικός, βρίσκουμε στα εξώφυλλα και μεγαλύτερου μεγέθους κείμενα όπως είναι τα αποσπάσματα. Η χρήση αποσπασμάτων ή / και αποφθεγμάτων επιφανών ανδρών και διανοούμενων προσδίδει κύρος στην ιδεολογική προπαγάνδα των ακροδεξιών οργανώσεων. Αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί και φιλόσοφοι, έλληνες λόγιοι και ποιητές του 19ου και 20ου αιώνα και ευρωπαίοι φιλόσοφοι και διανοητές έχουν συχνά εργαλειοποιηθεί από την άκρα δεξιά για την ενίσχυση των αξιών της, με μια αυθαίρετη (τις περισσότερες φορές) θεωρητική σύνδεση. Ο ιστορικός αναθεωρητισμός και η μονομερής ανάγνωση κειμένων με σκοπό την εξαγωγή συγκεκριμένων συμπερασμάτων, δηλαδή την απόδειξη θεωρητικών ερεισμάτων για την ιδεολογική συγκρότηση της άκρας δεξιάς, είναι συχνό φαινόμενο. Αποσπάσματα από τον Θουκυδίδη και τον Ηράκλειτο, ποιήματα του Κωστή Παλαμά και του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, αποφθέγματα ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης, επιλεγμένα κομμάτια από τη φιλοσοφία του Nietzsche (για τον οποίο έχει υπάρξει μεγάλη και συγκρουσιακή συζήτηση σε σχέση με την σύνδεσή του με τη ναζιστική ιδεολογία, λόγω της οικειοποίησης της φιλοσοφίας του από τους Ναζί [35]) χρησιμοποιούνται προς επίρρωση των ιδεών της ανωτερότητας των Ελλήνων και της λευκής υπεροχής εν γένει, της πίστης στην έννοια της Πατρίδας και του καθήκοντος για την προστασία αυτής. Πρόκειται για ερμηνείες κειμένων και θεωριών, οι οποίες δεν στοιχειοθετούνται επιστημονικά ώστε να αποδειχθεί τεκμηριωμένα η

[35] *«Πολλοί Γερμανοί διανοούμενοι θεωρούσαν τον Νίτσε ως τον προάγγελο της «γερμανικής αφύπνισης» και προσπάθησαν να τοποθετήσουν τη φιλοσοφία του στο επίκεντρο της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας. Η ταύτιση του Νίτσε με τον προφήτη του χιτλερισμού εξαπλώθηκε και πέρα από τα σύνορα της Γερμανίας μέσω των πολεμικών έργων αγγλοαμερικανών και μαρξιστών φιλοσόφων. Ωστόσο, σε μια διαδικασία που ξεκίνησε αμέσως μετά τον πόλεμο και έχει ενταθεί από τότε, ο Νίτσε έχει αποκατασταθεί στο πάνθεον των μεγάλων φιλοσόφων ως ένας ουσιαστικά αγαθός στοχαστής που συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη διαμόρφωση του εαυτού και της ψυχής, ενώ ο «ναζιστικοποιημένος» Νίτσε έχει απορριφθεί συνοπτικά ως μια χονδροειδής και χειραγωγημένη παρερμηνεία».*
Max Whyte, *The uses and abuses of Nietzsche in the Third Reich: Alfred Baeumler's " heroic realism",* Journal of Contemporary History, Vol 43 No 2, Sage Publications Ldt, April 2008, pp.171-194

ιδεολογική σύγκλιση αυτών (των κειμένων και θεωριών) με την άκρα δεξιά, ενώ συχνά αντλούνται από τόσο διαφορετικό ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο ώστε κάθε τέτοια προσπάθεια σύνδεσης είναι εξ'ορισμού έωλη (πχ. η σύνδεση με κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας).

Από την άλλη, συναντάμε εξίσου συχνά την αναπαραγωγή λόγων, γραπτών κειμένων και ποιημάτων από ηγετικές φυσιογνωμίες του ναζισμού όπως ο Χίτλερ ή από διανοητές οι οποίοι ανήκουν στη λόγια ελληνική παράδοση του ρομαντικού εθνικισμού, όπως ο Ίων Δραγούμης ή ο Αργύρης Εφταλιώτης. Ως θεμελιωτές της εθνικιστικής ιδεολογίας, τέτοια πρόσωπα ανάγονται σε θεωρητικούς ήρωες της άκρας δεξιάς, αποτελούν σημαντικό μέρος του θεωρητικού της οπλοστασίου και αναπαράγονται συνεχώς στα έντυπα και τους ρητορικούς τους λόγους.

Μικρότερου μεγέθους κείμενα που συναντάμε στα εξώφυλλα συνιστούν τα συνθήματα και οι λεζάντες. Τα συνθήματα ή τα σλόγκαν, αποτελούν μικρές φράσεις διαφημιστικού ή πολιτικού περιεχομένου, τα οποία χαρακτηρίζονται από μια αμεσότητα ώστε να είναι εύκολα αποκωδικοποιήσιμα, επικοινωνιακά και ελκυστικά προς τον αναγνώστη / την αναγνώστρια και να παραμένουν εύκολα στη μνήμη του / της. Στα εξώφυλλα του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* τα συνθήματα είναι από τα συχνότερα εμφανιζόμενα κείμενα. Πρόκειται κυρίως για σλόγκαν παρακινητικά και δυναμικά, κάποια από τα οποία αποτελούν και προφορικά συνθήματα της οργάνωσης.

Η λεζάντα, από την άλλη, είναι ένα σύντομο επεξηγηματικό κείμενο, το οποίο μπαίνει σε έντυπο κάτω από μια εικόνα, μια φωτογραφία, ένα σχέδιο, και αναφέρεται στο περιεχόμενό τους[36]. Συχνά αναφέρει ποιό είναι το εικονιζόμενο πρόσωπο, μέρος ή έργο (εάν πρόκειται πχ. για αντίγραφο πίνακα), με ή χωρίς περαιτέρω σχολιασμό. Στα ερευνηθέντα εξώφυλλα συναντώνται κυρίως λεζάντες που κατονομάζουν τα εικονιζόμενα πρόσωπα **[εικ. 6]** και λεζάντες που επεξηγούν τη θεματική της εικόνας .

36 https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%BB%CE%B5%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B1
Ανακτήθηκε 16.11.2025

Εικόνα 6

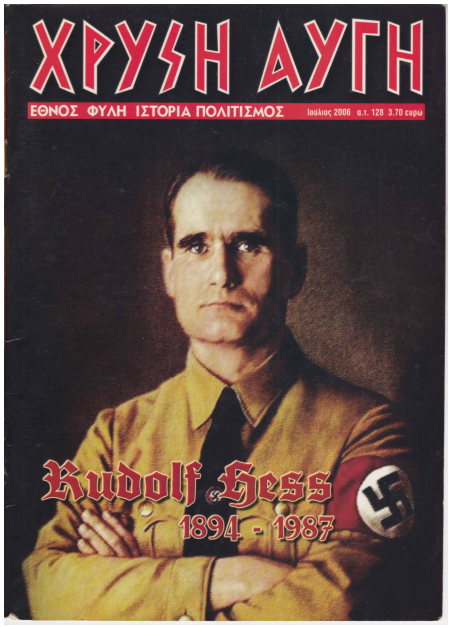

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 128, 2006

Μια άλλη συνήθης πρακτική στα περιοδικά, η οποία φανερώνει τη σύνδεση λόγου, εικόνας και περιεχομένου, είναι αυτή της παράθεσης όλων ή κάποιων από τους τίτλους των άρθρων του εκάστοτε τεύχους. Πρόκειται για την πιο άμεση σύνδεση εικόνας και περιεχομένου, η οποία υπακούει σε βασικές διαφημιστικές αρχές. Συνήθως επιλέγεται το άρθρο το οποίο θεωρείται πιο δημοφιλές ως το αντιπροσωπευτικό του τεύχους και ο τίτλος του τοποθετείται μαζί με την εικόνα του εξωφύλλου. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να συμπεράνουμε πως η εικόνα έρχεται να υπηρετήσει και να ενισχύσει τη θεματική του άρθρου οπτικοποιώντας το περιεχόμενό του. Το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* δεν ακολουθεί αυτή την τακτική, παρά μόνο σε ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως στα τεύχη 39 και 41. Το περιοδικό *Ανάκτηση* παρουσιάζει τους τίτλους των άρθρων σχεδόν σε όλα του τα εξώφυλλα. Είναι ένα περιοδικό στο οποίο τα κείμενα καταλαμβάνουν σημαντικό χώρο στο οπτικό αποτέλεσμα των εξωφύλλων του **[εικ. 7]**. Η τακτική αυτή χρησιμοποιείται και από τα περιοδικά *Αντεπίθεση*, *Γαμμάδιον, Ελλοπία.*

Εικόνα 7

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση,* τεύχος 1, 2016

2.2. Τα είδη των εικόνων

Οι εικόνες των εξωφύλλων που ερευνήθηκαν αποτελούνται σε μεγάλο βαθμό από αντίγραφα είτε από εικαστικά έργα με θέμα την Ελληνική Επανάσταση ή, σε πολύ μικρότερο βαθμό και κυρίως στο περιοδικό Ελλοπία, από σύγχρονα έργα ελλήνων εικαστικών. Πολύ συχνή κατηγορία αποτελούν επίσης τα αντίγραφα από προπαγανδιστικές αφίσες του Ναζιστικού Κόμματος της Γερμανίας. Πλησιάζοντας στις εκδόσεις του 21ου αιώνα παρατηρείται μεγαλύτερη χρήση φωτογραφιών για τα εξώφυλλα καθώς και τεχνικών photomontage. Μικρότερη θέση κατέχουν οι πρωτότυπες γραφιστικές συνθέσεις, στις οποίες, όμως, σπάνια αναφέρεται ο δημιουργός.

Η έλλειψη αναφοράς στους καλλιτέχνες ή τους επιμελητές των εξωφύλλων φαίνεται να αποτελεί κοινή πρακτική - με εξαίρεση τα περιοδικά *Ελλοπία, Το Αντίδοτο* και το τεύχος 116 (2004) του περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* όπου αναφέρεται η δημιουργός του σχεδίου του εξωφύλλου χωρίς ολόκληρο το όνομά της, ως Φωτεινή Α. Μια υπόθεση για την έλλειψη αυτή μπορεί να είναι η προστασία προς

τα άτομα που συμμετείχαν στο εκδοτικό εγχείρημα, λόγω του ακραίου ιδεολογικά περιεχομένου των περιοδικών. Παρόλα αυτά, οι συντάκτες πολύ συχνά αναφέρονται ονομαστικά, σε πολλές περιπτώσεις όμως πρόκειται για ψευδώνυμα. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του γραφίστα των περιοδικών *Χρυσή Αυγή, Ανάκτηση, Patria και Αντεπίθεση,* Μιχάλη Γεωργιλά, η έλλειψη αυτή οφείλεται σε αμέλεια και υποτίμηση του ρόλου του γραφίστα (βλ. Παράρτημα, σελ. 105).

Τα αντίγραφα

Τα αντίγραφα αποτελούν ένα μεγάλο κεφάλαιο στην ιστορία της τέχνης, το οποίο εκτείνεται από τον νομιμοποιημένο καλλιτεχνικό δανεισμό και τις καθιερωμένες τεχνικές μαθητείας των καλλιτεχνών με την αντιγραφή μοτίβων ή ολόκληρων έργων μέχρι την παράνομη μίμηση ή κλοπή έργων, η οποία καταπατά τα πνευματικά δικαιώματα του / της καλλιτέχνη / ιδας. Στην περίπτωση των εντύπων, όπου πρόκειται για ψηφιακή αναπαραγωγή έργων, το κομμάτι των δικαιωμάτων του / της καλλιτέχνη / ιδας είναι συχνά ασαφές και θολό, ειδικότερα για τις εκδόσεις του 20ου αιώνα. Η χρήση αντιγράφων συνιστά πολύ συχνή πρακτική στις περιοδικές εκδόσεις οι οποίες αναλύονται σε αυτή την έρευνα. Όπως προαναφέρθηκε, συναντάμε κυρίως αντίγραφα από πίνακες με θέμα την Ελληνική Επανάσταση και αντίγραφα από γερμανικές αφίσες της δεκαετίας του 1930 και 1940, οι οποίες προπαγανδίζουν τις ναζιστικές ιδέες **[εικ. 8]**.

Εικόνα 8

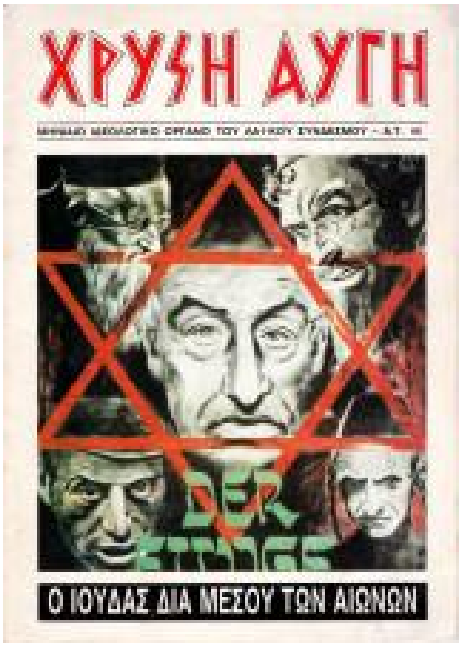

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 66, 1991
Στο παρόν εξώφυλλο βλέπουμε την ανατύπωση μιας προπαγανδιστικής ναζιστικής αφίσας του 1940. Η αφίσα διαφημίζει τη γνωστή αντισημιτική ταινία, «Ο αιώνιος Εβραίος». Η εικόνα του τεύχους 66 αποτελεί ακριβές αντίγραφο της αφίσας, όπως αυτή βρέθηκε στο German Propaganda Archive[37].

Η χρήση εικόνων από παρελθούσα ιστορική περίοδο, εικόνων με πολύ συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο, όπως η χρήση αφισών της Ναζιστικής Γερμανίας, δημιουργεί ένα χρονικό τόξο που μεταφέρει, μέσω της αναπαραγωγής της εικόνας, τις ιδέες του τότε στο σήμερα. Δεν πρόκειται δηλαδή για μια απλή αναπαραγωγή της παρελθοντικής εικόνας, ως απόδοση ενός φόρου τιμής, αλλά για μια υπενθύμιση κι επιβεβαίωση του ιδεολογικού της περιεχομένου στο σήμερα. Η εικόνα ξεφεύγει από το ρόλο του ιστορικού τεκμηρίου μιας συγκεκριμένης περιόδου και γίνεται φορέας ιδεολογικού νοήματος πέραν της χρονικότητας. Όπως το τοποθετεί ο Walter Benjamin στο δοκίμιό του *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του, «επιτρέποντας στο αντίγραφο να πάει να συναντήσει το άτομο στην εκάστοτε κατάστασή του, το προϊόν της αναπαραγωγής γίνεται επίκαιρο*[38]».

Ο Benjamin, στο εν λόγω δοκίμιο, αναλύει τη σχέση του γνήσιου, πρωτότυπου έργου με τα αντίγραφά του, χειροποίητα ή τεχνικά. Παρότι υποστηρίζει πως οποιοδήποτε είδος αντιγράφου εξουδετερώνει το «εδώ» και «τώρα» του πρωτότυπου έργου, σημειώνει πως τα τεχνικά αντίγραφα

[37] German Propaganda Archive, 1939-1945, Calvin University
https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/posters3.htm Ανακτήθηκε: 7.8.2025
[38] Walter Benjamin, *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του,* Κάλβος, Αθήνα, 1978, σσ. 15-16

μπορούν να αφήνουν την υπόσταση του έργου άθικτη. Προσθέτει, επίσης, πως τα τεχνικά αντίγραφα έχουν μια αυξημένη αυτονομία, καθώς μπορούν να μεταφέρουν το έργο σε συνθήκες όπου το πρωτότυπο δε θα μπορούσε να προσεγγίσει. Το αντίγραφο έχει τη δυνατότητα να πηγαίνει το ίδιο στον/στην θεατή / θεάτρια. Με αυτόν τον τρόπο αίρονται οι χωροχρονικοί περιορισμοί και έργα, όπως εν προκειμένω αφίσες ή σκίτσα του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος, «ταξιδεύουν» πενήντα χρόνια μετά σε ελληνικά ακροδεξιά περιοδικά, ενσταλάζοντας στο οπτικό μήνυμα των εξωφύλλων τις ίδιες ιδέες με αυτές που συνετέλεσαν στην αρχική δημιουργία τους.

Σχετικά με τα αντίγραφα εικαστικών έργων εγνωσμένου κύρους, τα οποία αποτυπώνουν μεγάλες ιστορικές στιγμές της χώρας, μπορεί να θεωρηθεί πως η αναπαραγωγή τους αποτελεί μια προσπάθεια μεταφοράς του ηρωισμού που αποτυπώνουν στο σήμερα. Η παρουσία τους στα εξώφυλλα ακροδεξιών περιοδικών αποτελεί μια απόπειρα προσεταιρισμού και επαν-εννοιολόγησης της ιστορίας· προσθέτει σπουδαιότητα και μια επίφαση αυθεντίας στο μέσο το οποίο χρησιμοποιεί τις εικόνες αυτές, ισχυροποιώντας έτσι τους προπαγανδιστικούς του στόχους.

Οι φωτογραφίες

Οι φωτογραφίες αποτελούν μια συχνά εμφανιζόμενη κατηγορία εικόνων των εξωφύλλων, ειδικότερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και έπειτα. Πρόκειται κυρίως για φωτογραφίες αρχαίων ελληνικών αγαλμάτων και αρχαιολογικών χώρων, φωτογραφίες ηγετικών προσώπων της ευρωπαϊκής άκρας δεξιάς και φωτογραφίες από συνέδρια, πορείες και συγκεντρώσεις του ακροδεξιού κινήματος **[εικ. 9]**.

Η φωτογραφία, όπως επισημαίνει ο Roland Barthes στο βιβλίο του *Image-Music-Text,* αποτελεί ένα μήνυμα χωρίς κώδικα, λόγω της αναλογικής της φύσης. Μεταδίδει την πληροφορία χωρίς να τη μετασχηματίζει σε σημεία, αδιαμόρφωτη και κυριολεκτική. Το μήνυμα μιας φωτογραφίας είναι μη κωδικοποιημένο και άρα, θα μπορούσαμε να πούμε, πιο άμεσο και αδιαμεσολάβητο. Στη φωτογραφία η σχέση σημαίνοντος και σημαινόμενου δεν είναι μετασχηματιστική αλλά καταγραφική, τα σημαίνοντα δηλαδή δεν μετασχηματίζονται σε έναν άλλο κώδικα σημείων αλλά δηλώνουν τα ίδια, χωρίς κρυπτογράφηση. Το γεγονός αυτό, ενισχύει το μύθο της φυσικότητας της φωτογραφίας. Ο Barthes, όμως, υποστηρίζει πως πέραν του δηλωμένου, μη κωδικοποιημένου μηνύματος της

φωτογραφίας, αυτή φέρει αναπόδραστα και ένα υποδηλούμενο μήνυμα. «*Η φωτογραφία τύπου είναι ένα αντικείμενο που έχει υποστεί επεξεργασία, έχει επιλεγεί, συντεθεί, κατασκευαστεί, αντιμετωπιστεί σύμφωνα με επαγγελματικούς, αισθητικούς ή ιδεολογικούς κανόνες, οι οποίοι είναι τόσοι πολλοί παράγοντες «υποδηλούμενης σημασίας». Ενώ από την άλλη, η ίδια φωτογραφία δεν γίνεται μόνο αντιληπτή, αλλά λαμβάνεται, διαβάζεται, συνδέεται λίγο-πολύ συνειδητά από το κοινό που την καταναλώνει με ένα παραδοσιακό απόθεμα σημείων*[39]». Τη συνύπαρξη των δύο αυτών ταυτόχρονων μηνυμάτων, του ενός χωρίς κώδικα και του άλλου με κώδικα, ονομάζει ο Barthes «φωτογραφικό παράδοξο».

Στο επίπεδο του κυριολεκτικού, μη κωδικοποιημένου μηνύματος, η φωτογραφία δημιουργεί τη συνείδηση του *ήταν-εκεί* του αντικειμένου της. Γι'αυτό και η φωτογραφία δε βιώνεται ποτέ ως ψευδαίσθηση, δεν αποτελεί «παρουσία». Δημιουργεί μια σύνδεση μεταξύ του *τότε-εκεί* της στιγμής που δημιουργήθηκε και του *εδώ-τώρα* της θέασής της[40]. Ο Barthes υποστηρίζει πως η χρονική αυτή απόσταση μειώνει την προβολική δύναμη της εικόνας. Θεωρεί όμως πως η φωτογραφία - με το κυριολεκτικό της μήνυμα σε πρώτο πλάνο και το υποδηλούμενο μήνυμα συγκεκαλυμμένο- διαδραματίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στη συνολική δομή του εικονικού μηνύματος: «*φυσικοποιεί το συμβολικό μήνυμα, αθωώνει τη σημασιολογική τεχνητότητα της συνδηλώσεως(...)*[41]». Κάτω από την εμφάνιση της δεδομένης, ευανάγνωστης σημασίας αποκρύπτει την κατασκευασμένη σημασία της φωτογραφίας. Ειδικότερα στις φωτογραφίες διαφήμισης ή πολιτικής προπαγάνδας, η απόκρυψη της κατασκευασμένης σημασίας είναι κομβικής σημασίας για την επιτυχία του μηνύματός τους.

Ο ιστορικός τέχνης Horst Bredekamp στο έργο του *Image Acts_ A Systematic Approach to Visual Agency* εξετάζει την εικόνα όχι μόνο ως αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά ως παράγοντα που συμμετέχει ενεργά στη δημιουργία της. Εμπνεόμενος από τη θεωρία των «speech acts» στη γλωσσολογία, χρησιμοποιεί τον όρο «image acts» για να δείξει ότι οι εικόνες μπορούν να επηρεάζουν συναισθήματα και συμπεριφορές, να διαμορφώνουν πολιτική και θρησκευτική σκέψη και να αποκτούν σχεδόν δική τους δύναμη μέσα στην ιστορία και τον πολιτισμό. Υποστηρίζει πως η χρήση εικόνων και ειδικά φωτογραφιών στην πολιτική δημιουργούν αποτύπωμα στη συλλογική μνήμη μιας πόλης, ενός κράτους ή και ολόκληρου του κόσμου κι έχουν έτσι τη δύναμη να ασκούν διαμορφωτικές επιρροές στην πολιτική αρένα. Η φωτογραφική αποτύπωση προσώπων που συγκεντρώνουν στο

[39] Barthes, *Image-Music…,* pp.19-20
[40] Ό.π., p. 43
[41] Ό.π., p.45

πρόσωπό τους ένα ιδεολογικό φορτίο ή η απαθανάτιση ιστορικών πολιτικών στιγμών επιτελούν, μεταξύ άλλων, έναν στρατηγικό σκοπό: την αναπαράσταση της κυριαρχίας[42]. Οι φωτογραφίες που παρουσιάζονται στα εξώφυλλα των περιοδικών που ερευνήθηκαν επιβεβαιώνουν το στρατηγικό σκοπό στον οποίο αναφέρεται ο Bredekamp. Είτε απαθανατίζοντας ιστορικές στιγμές και πρόσωπα του ναζιστικού και νεοναζιστικού κινήματος, είτε παρουσιάζοντας μνημεία εθνικής κληρονομιάς, προπαγανδίζουν την πολιτιστική και ιδεολογική κυριαρχία.

Εικόνα 9

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 139, 2008

Photomontage

Το photomontage είναι μια τεχνική σύνθεσης φωτογραφιών (ή τμημάτων αυτών) οι οποίες δημιουργούν ένα νέο οπτικό σύνολο, μια νέα εικόνα. Λόγω της δυνατότητας που προσφέρει για σύνδεση εικόνας και κειμένου, ήταν και είναι ένα ιδιαίτερα προσφιλές είδος στη διαφήμιση, τα

[42] Horst Bredekamp, *Image Acts: A Systematic Approach to Visual Agency*, Walter de Gruyter, 2018, pp. 1-3

περιοδικά και τις εφημερίδες. Παρατηρείται μεγάλη χρήση του και στα ερευνηθέντα περιοδικά. Οι απαρχές του είδους ανιχνεύονται ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν γεννήθηκε η φωτογραφία. Το photomontage εδραιώνεται στις αρχές του 20ου αιώνα από τους ντανταϊστές, ως ένα μέσο διαμαρτυρίας κατά του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Raoul Hausmann στο βιβλίο *Peinture nouvelle et photomontage* αναφέρει πως «*η ιδέα του φωτομοντάζ ήταν εξίσου επαναστατική με το περιεχόμενό της, η μορφή της εξίσου απίστευτη με την εφαρμογή της φωτογραφίας και των τυπωμένων κειμένων, τα οποία μαζί μεταμορφώθηκαν σε ένα είδος στατικής ταινίας... (Οι ντανταϊστές) ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν τη φωτογραφία ως υλικό για να δημιουργήσουν μια εντελώς νέα οντότητα με τη βοήθεια πολύ διαφορετικών δομών που ήταν συχνά ιδιόμορφες και ανταγωνιστικές... μια οπτική αντανάκλαση που ήταν σκόπιμα καινούργια*[43]».

Ένας από τους δημοφιλέστερους καλλιτέχνες που ασχολήθηκε με τις τεχνικές photomontage ήταν ο Helmut Herzfeld, γνωστός ως John Heartfield, ο οποίος θεωρείται και από τους πρωτοπόρους της αφίσας. Χρησιμοποίησε το photomontage ως πολιτικό όπλο για να καταδείξει την αγριότητα του πολέμου και να κάνει αντιπροπαγάνδα στη Ναζιστική Γερμανία. Μοιάζει οξύμωρο πώς ένα είδος τέχνης που επωάστηκε και άνθισε σε κόλπους αντιπολεμικούς και αντιναζιστικούς, χρησιμοποιείται από το τέλος του Β'Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι σήμερα κατά κόρον για σκοπούς κερδοφορίας (διαφήμιση), παραπληροφόρησης και προπαγάνδισης αντίθετων ιδεών, όπως στην περίπτωση που μελετάται εδώ.

Στις περιοδικές εκδόσεις *Χρυσή Αυγή,* τα photomontage τα οποία παρατηρήθηκαν αποτελούνται από τη σύνθεση φωτογραφιών ίδιας φύσεως. Πρόκειται κυρίως για επετειακά τεύχη τα οποία απεικονίζουν εξώφυλλα προηγούμενων ετών **[εικ. 10]**. Σε άλλα περιοδικά, όπως τα *Ανάκτηση* και *Αντεπίθεση*, συναντάμε, επίσης, εξώφυλλα με σύνθεση φωτογραφιών από την ίδια περίσταση **[εικ. 11]** ή σύνθεση πορτρέτων **[εικ. 12]**.

[43] Raoul Hausmann, *Peinture nouvelle et photomontage*, Courrrier Dada, Paris, 1958, p.47 από *Composite Imagery and the Origins of Photomontage, Part I*, Robert A. Sobieszek, Artoforum https://www.artforum.com/features/composite-imagery-and-the-origins-of-photomontage-part-i-the-naturalistic-strain-209228/ . Ανακτήθηκε 7.11.2025

Εικόνα 10

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 52, 1989

Εικόνα 11

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση,*
τεύχος 18 (Β περίοδος), 2018
Πρωτότυπες γραφιστικές συνθέσεις

Εικόνα 12

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση,* τεύχος 12, 2025

Στην πλειονότητα των περιοδικών που ερευνήθηκαν, οι γραφίστες δεν αναφέρονται. Συνεπώς, υπήρξε δύσκολο να αντληθούν πληροφορίες σχετικά με τη γραφιστική σύνθεση των εξωφύλλων. Τα περισσότερα δεδομένα προέρχονται από τη συνέντευξη με τον γραφίστα των περιοδικών *Χρυσή Αυγή, Αντεπίθεση, Patria* και *Ανάκτηση,* Μιχάλη Γεωργιλά (ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στο Παράρτημα, σελ. 105). Σύμφωνα με τον Γεωργιλά, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, αποτελούσε κοινή πρακτική η ανάθεση της γραφιστικής επιμέλειας των περιοδικών σε ατελιέ γραφιστικής. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις οι γραφιστικές συνθέσεις ήταν πρωτότυπες. Αντίθετα, στα περιοδικά στα οποία επιμελούνταν ο ίδιος το γραφιστικό κομμάτι - και τα οποία αποτελούν ένα μεγάλο κομμάτι των περιοδικών εκδόσεων από το 1990 ως σήμερα - τα εξώφυλλα έχουν δημιουργηθεί με ψηφιακή επεξεργασία υπαρχουσών εικόνων. Πρόκειται, κυρίως (όπως αναφέρεται και παραπάνω) για φωτογραφίες και για αντίγραφα αφισών και έργων τέχνης όπως χαρακτικών, ελαιογραφιών, κολάζ και άλλα. Οι εικόνες αυτές υπόκειντο σε ψηφιακή επεξεργασία, συχνά με προσθήκη στοιχείων όπως σύμβολα, βινιέτες και μικρά κείμενα και συνέθεταν την τελική εικόνα του εξωφύλλου.

Εξαίρεση, ανάμεσα στα ερευνηθέντα περιοδικά, αποτελεί το περιοδικό *Ελλοπία.* Στο συγκεκριμένο περιοδικό αναφέρονται αναλυτικά σε κάθε τεύχος οι υπεύθυνοι ύλης, γραφιστικής επιμέλειας ή σύνθεσης καθώς και οι καλλιτέχνες και τα ονόματα των έργων, όπου πρόκειται για χρήση ψηφιοποιημένων αντιγράφων έργων. Για παράδειγμα, πολλά από τα εξώφυλλα απεικονίζουν έργα του χαράκτη Γιάννη Κυριακίδη **[εικ. 13]**.

Εικόνα 13

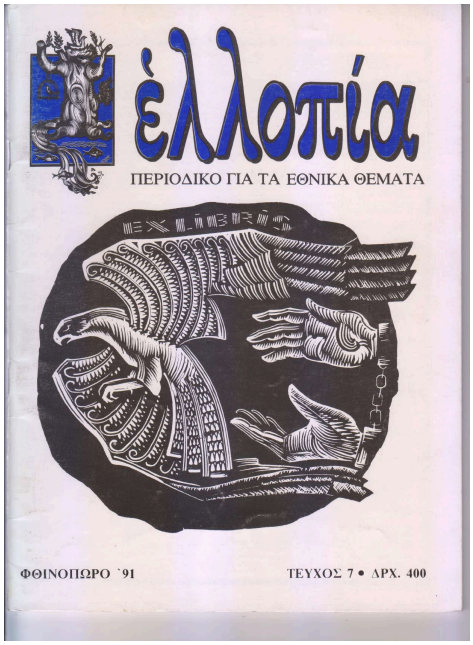

Εξώφυλλο περιοδικού *Ελλοπία,* τεύχος 7, φθινόπωρο 1990

Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί το περιοδικό *Ένζυμο,* το οποίο λόγω της minimal αισθητικής των εξωφύλλων του δεν επιλέχθηκε να αναλυθεί στην παρούσα έρευνα. Είναι από τα λίγα περιοδικά του οποίου οι συνθέσεις των εξωφύλλων είναι εξ'ολοκλήρου πρωτότυπες. Το περιοδικό, όπως αναφέρει η Άννα Καρακατσούλη, ξεκίνησε να εκδίδεται τον Οκτώβριο του 2013 από μια ομάδα με όνομα *Τα Παιδιά της Αντιγόνης*[44]. Αυτοπροσδιοριζόταν ως «Περιοδικό των Συντρόφων Διεθνιστών» και είχε ως υπότιτλο το σύνθημα «Για μια κοινωνία δίχως τάξεις». Από τις προαναφερθείσες διατυπώσεις αλλά και τις θεματικές με τις οποίες ασχολούνταν τον περιοδικό συνάγεται το συμπέρασμα ότι ανήκε ιδεολογικά στην αριστερά. Εξέδωσε δέκα τεύχη μέχρι τον χειμώνα του 2018 με αυτόν τον προσανατολισμό ενώ το καλοκαίρι του ίδιου έτους μετέβη στη Β' εκδοτική του περίοδο έχοντας μεταπηδήσει στο άλλο άκρο του πολιτικού τόξου και θέτοντας ως κυρίαρχο προβληματισμό του περιοδικού τον οικουμενικό και πανανθρώπινο ρόλο του ελληνισμού[45]». Πλέον αναγράφεται ως «το περιοδικό των Παιδιών της Αντιγόνης", φέροντας ως χαρακτηριστική φράση το απόσπασμα από την τραγωδία του Σοφοκλή *Αντιγόνη:* «*Οὔτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν»* η οποία σημαίνει «δε

[44] Καρακατσούλη, *Το Ξίφος του…*, σσ.350-355
[45] Από προφορική συνέντευξη της Άννας Καρακατσούλη με τον Σωτήρη Γιαννέλη, Αθήνα, 7 Οκτωβρίου 2022 στο Καρακατσούλη, *Το Ξίφος του…*, σ.352

γεννήθηκα για να μισώ αλλά για να αγαπώ» (στίχος 523). Στην αρθρογραφία του συμπεριλαμβάνονται κείμενα του Alain de Benoist και του Julius Evola, εμβληματικών στοχαστών της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς, καθιστώντας το περιοδικό όχι μόνο εθνικιστικό αλλά μέρος της ακροδεξιάς έντυπης εκδοτικής παραγωγής.

Η εικόνα κάθε τεύχους παρουσιάζει ένα γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου και το περιοδικό βραβεύτηκε το 2019 στα Ελληνικά Βραβεία Γραφιστικής και Εικονογράφησης ως το τρίτο καλύτερα σχεδιασμένο περιοδικό στην Ελλάδα. Πέραν από το λογότυπο *Το Ένζυμο*, τον υπότιτλο *Το Περιοδικό των Παιδιών της Αντιγόνης* και το απόφθεγμα του Σοφοκλή που αναφέρθηκε παραπάνω, στα εξώφυλλά του αναγράφονται επίσης ο τίτλοι των άρθρων των περιοδικών. Σε κάποια από τα τεύχη εμφανίζεται επίσης το σλόγκαν «Περιοδικό ενάντια στην νεοελληνική πραγματικότητα». Το περιοδικό εκδίδεται μέχρι σήμερα σε τριμηνιαία βάση και, όπως επισημαίνει η Καρακατσούλη, *«ξεχωρίζει για τη λιτότητα και την αρτιότητα του σχεδιασμού του (...) με 41 τίτλους μέσα στα τέσσερα χρόνια* [46] *δραστηριότητας του οίκου, που τυπώνονται σε εξαιρετική ποιότητα χαρτιού και προσεγμένη επιμέλεια(...)*[47]».

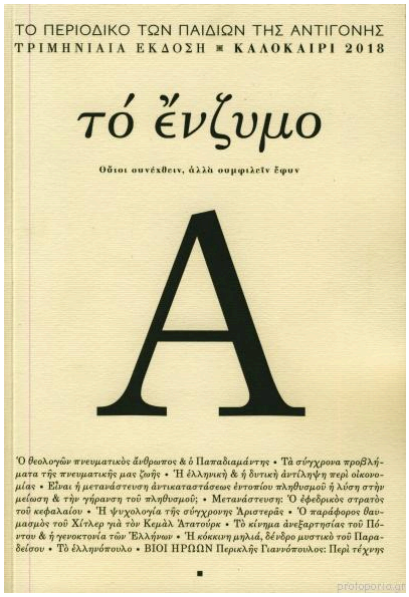

Εξώφυλλο περιοδικού *Το Ένζυμο*, τεύχος Α, Καλοκαίρι 2018

Εξώφυλλο περιοδικού *Το Ένζυμο,* τεύχος ΚΓ, φθινόπωρο 2024

[46] Τέσσερα χρόνια όταν εκδόθηκε το βιβλίο της Άννας. Καρακατσούλη, το 2022
[47] Καρακατσούλη, *Το Ξίφος του…*, σσ. 352-353

Αναπόσπαστο μέρος της εικόνας πολλών εξωφύλλων αυτής της έρευνας συνιστούν τα σύμβολα, τα οποία συχνά βρίσκονται σε θέση σήματος του περιοδικού ή ως μέρος του λογότυπου αυτού, ενώ σπανιότερα απαρτίζουν την κυρίως εικόνα. Τα σύμβολα είναι, όπως και η εικόνα, μορφές συνυποδήλωσης. Συνιστούν κωδικοποιημένα μηνύματα, με πολύ συγκεκριμένες εικονογραφικές αναφορές, τα οποία έχουν ευρεία χρήση στην ακροδεξιά κουλτούρα. Σύμφωνα με τον Ferdinand de Saussure ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του συμβόλου είναι ότι *«δεν είναι ποτέ εντελώς αυθαίρετο· δεν είναι κενό, καθώς υπάρχει η απαρχή ενός φυσικού δεσμού μεταξύ του σημαίνοντος και του σημαινόμενου*[48]*»*. Στα ακροδεξιά περιοδικά, τα περισσότερα από τα σύμβολα που συναντώνται είναι ρούνοι των πρώτων αιώνων μ.Χ., οι οποίοι επανανοηματοδοτήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από το ναζιστικό καθεστώς. Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά στην ιστορία των ρούνων και στη χρήση τους από τα ναζιστικά και νεοναζιστικά κινήματα του 20ου και 21ου αιώνα.

[48] De Saussure, Ferdinand, *Arbitrary Social Values and the Linguistic Sign*. In: Lemer, Charles (eds), Social Theory: The Multi-cultural, Global, and Classic Readings, Philadelphia: Westview Press, 2017, pp. 157-163.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ _ ΤΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

«Όπως και σε όλα τα σύμβολα που υπάρχουν στον κόσμο το σημαντικό είναι τί βλέπει ο καθένας μέσα σε αυτά και πώς μπορούν αυτά τα μικρά σχήματα να δίνουν δύναμη και πίστη σε ολόκληρους λαούς. Στα μάτια των εθνικοσοσιαλιστών η Σβάστικα και ορισμένες ρούνες δεν είναι μερικά ακόμη σχήματα. Είναι ο Ήλιος που μπορεί να δώσει ζωή σε έναν αγώνα που για κάποιους φαντάζει μάταιος αλλά για εμάς είναι τρόπος ζωής. Είναι το σύμβολο που κοιτάζουμε και με τεταμένη τη δεξιά προσευχόμαστε. Μια προσευχή ξεχωριστή. Όχι μίζερη αλλά δυνατή σα φωτιά. Που δεν περιορίζεται στα λόγια αλλά μετουσιώνεται σε πράξη και έργα[49]*».*

Πάνος Ηλιόπουλος

Οι ρούνοι και η χρήση τους ως ναζιστικά σύμβολα

Η λέξη ρούνος έχει ινδοευρωπαϊκή ρίζα και σημαίνει ψίθυρος, μυστικό. Συνήθως αναφέρεται σε ένα χαρακτήρα από τα διάφορα συστήματα γραφής γνωστά ως ρουνικά αλφάβητα, τα οποία αναπτύχθηκαν από γερμανόφωνους λαούς που ήρθαν σε επαφή με τον μεσογειακό κόσμο κατά τους πρώτους αιώνες μ.Χ. Η γεωγραφική θέση της προέλευσης των ρούνων παραμένει αμφισβητήσιμη, όπως και η ακριβής χρονική στιγμή της δημιουργίας τους, αν και οι ρουνολόγοι
έχουν καταγράψει παραδείγματα της γραφής τα οποία χρονολογούνται το αργότερο κατά τον 2ο αιώνα μ.Χ.[50]. Τα ρουνικά αλφάβητα χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς στις γερμανόφωνες περιοχές της βόρειας Ευρώπης – ειδικά στη Σκανδιναβία, την αγγλοσαξονική Αγγλία και την Ισλανδία – μέχρι τη σταδιακή κατάργησή τους ως πρακτικά συστήματα γραφής στις περισσότερες περιοχές κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα. Μετά τη μετάβασή τους από την καθημερινή χρήση, οι ρούνοι έγιναν αντικείμενο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Η ίδια η τάση των μελετητών του 19ου και 20ου αιώνα να ερμηνεύουν τις ρουνογραφίες ως φέρουσες μαγικές ιδιότητες οδήγησε σε μια γενική άνθιση της δημοτικότητας των ρουνογραφιών σε ευρωπαίους αποκρυφιστές και συνέπεσε με μια τάση προς τον εθνικισμό ή/και τον οκκουλτισμό[51]. Η πολεμική και μυστικιστική έρευνα είχε, μέχρι τη δεκαετία του 1930, καθιερώσει

[49] Πάνος Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη Μυστική Δύναμη*, περιοδικό *Αντεπίθεση*, τχ 30, Οκτώβριος 2007, σ. 18
[50] Michael P. Barnes, *Runes: A Handbook*, The Boydell Press, Woodbridge, 2012, pp. 1-10
[51] οκκουλτισμός: μια ομάδα εσωτεριστικών θρησκευτικών παραδόσεων που εμφανίστηκε κυρίως στην Ευρώπη του 19ου αιώνα. Συγκεκριμένα, ο όρος οκκουλτισμός συνδέεται με τις ιδέες του Γάλλου καμπαλιστή και τελετουργικού μάγου

τους ρούνους σε ορισμένους κοινωνικούς κύκλους ως ιερά σύμβολα του σκανδιναβικού εθνικοσοσιαλισμού, με αποτέλεσμα την ενσωμάτωσή τους στην εικονογραφία του ναζιστικού καθεστώτος[52].

Η σύνδεση των ρούνων με το γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον θεωρητικό και ένθερμο υποστηρικτή του ναζιστικού καθεστώτος Alfred Ernst Rosenberg. Ο Rosenberg υποστήριξε πως οι πρώτοι Ινδοευρωπαίοι - εθνωνύμιο συνώνυμο των «Αρίων» εκείνη την εποχή - ήταν ουσιαστικά γερμανικοί ως προς τη γλώσσα, τη συμπεριφορά και την εμφάνιση, και, συνεπώς, ότι οι λευκοί ομιλητές γερμανικών γλωσσών αντιπροσώπευαν τους «καθαρότερους» γενετικούς απογόνους και πολιτιστικούς κληρονόμους τους. Πάνω σε αυτή την ιδέα στηρίχτηκε η φυλετική θεωρία του ναζισμού, η οποία θα χρησιμοποιούνταν για να δικαιολογήσει τις εδαφικά επεκτατικές και γενοκτονικές πολιτικές του Τρίτου Ράιχ.

Οι ρούνοι, λοιπόν, επανανοητοδοτημένοι με το περιεχόμενο της φυλετικής καθαρότητας, χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τον ναζιστικό αποκρυφισμό και αποτέλεσαν σύμβολα πολλών μεραρχιών των Waffen SS. Σχετίζονται μέχρι σήμερα με την υπεροχή της λευκής φυλής και με τον νεοπαγανισμό και αποτελούν σύμβολα πολλών νεοναζιστικών οργανώσεων. Με τον τρόπο αυτό οι σύγχρονες οργανώσεις δηλώνουν τον ιδεολογικό τους προσανατολισμό και τη σύνδεση με τα ναζιστικά ιδανικά και διατηρούν ζωντανή την «ιερή κληρονομιά των συμβόλων[53]».

Ρούνους βρίσκουμε στα περιοδικά της *Χρυσής Αυγής*, στο skinhead μουσικό περιοδικό *NS Violence*, στο λογότυπο του περιοδικού *Ανάκτηση* και *Γαμμάδιον* (1ο λογότυπο), στο εξώφυλλο του τεύχους 2 του περιοδικού *Μέτωπο*, σε εξώφυλλα των περιοδικών *Αλλέκτωρ* και *Λύκοι του Μωριά, Όμαιμον, Πέλεκυς, Τετράδια Εθνικού Σοσιαλισμού, Τρίσκελον*.

Συχνά εμφανιζόμενοι ρούνοι στα ελληνικά ακροδεξιά περιοδικά:

Éliphas Lévi, καθώς και με διάφορες προσωπικότητες, τόσο στη Γαλλία όσο και στο εξωτερικό, που επηρεάστηκαν έντονα από τα γραπτά του. Στην ακαδημαϊκή μελέτη του εσωτερισμού, ο όρος χρησιμοποιείται συχνά με μια ευρύτερη έννοια για να χαρακτηρίσει όλες τις εσωτεριστικές παραδόσεις που έχουν προσαρμοστεί σε έναν όλο και πιο κοσμικό, παγκοσμιοποιημένο και επιστημονικό κόσμο.
https://www.britannica.com/topic/occultism . Ανακτήθηκε 12.11.2025

[52] Barnes, *Runes…*, pp.190-196

[53] Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη…*, σ. 19

Σβάστικα

Η σβάστικα είναι ένα σύμβολο που μετρά τουλάχιστον 5.000 χρόνια ζωής. Εντοπίζεται για πρώτη φορά στην Ευρασία κατά τη νεολιθική εποχή και προέρχεται από τη σανσκριτική λέξη *svastika*, που σημαίνει «καλή τύχη» ή «ευτυχία». Απαντάται μέχρι και σήμερα σε διάφορες θρησκείες, όπως ο Ινδουϊσμός, ο Βουδισμός, ο Ζαϊνισμός και ο Οντινισμός. Το σύμβολο γνώρισε μια αναβίωση στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα, όταν ο αρχαιολόγος Heinrich Schliemann ισχυρίστηκε ότι ανακάλυψε αντικείμενα που έφεραν το σύμβολο της σβάστικας σε ανασκαφές που έκανε σε τοποθεσία στην Τουρκία, την οποία ταύτισε με την αρχαία πόλη της Τροίας. Συνδέοντάς το με παρόμοια σύμβολα που βρέθηκαν σε κεραμικά αγγεία στη Γερμανία, δημιούργησε τη θεωρία πως η σβάστικα αποτελεί μακρινό θρησκευτικό σύμβολο των προγόνων των Γερμανών. Το σύμβολο οικειοποιήθηκαν τότε διάφορα γερμανικά εθνικολαϊκιστικά κινήματα, επανανοηματοδοτώντας το ως σύμβολο της Άριας φυλής και της γερμανικής καθαρότητας[54]. Όπως αναφέρει ο Malcolm Quinn στο βιβλίο του *The Swastika_Constructing the symbol: «Η αντιμετώπιση της σβάστικας από τον Σλήμαν αποτελεί παράδειγμα της διαδικασίας με την οποία ένα σύμβολο μπορεί να αποκοπεί από την παράδοση και να αντικατασταθεί από μια παράδοση του συμβόλου(...) Ορίζοντας τη σβάστικα ως άριο προγονικό σύμβολο, κατασκεύασε μια γενεαλογία που προηγούνταν της ιστορίας και της παράδοσης, μια συνέχεια οπτικών μορφών που θεωρούνταν ως το ιχνοστοιχείο μιας φυλής*[55]».

Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ιδρύθηκε η Εταιρεία της Θούλης, η οποία υιοθέτησε ως σύμβολό της την κυκλική σβάστικα (την οποία βρίσκουμε στο εξώφυλλο του πρώτου τεύχους του περιοδικού *Χρυσή Αυγή*). Η Εταιρεία της Θούλης ήταν μια γερμανική αποκρυφιστική οργάνωση η

[54] Εγκυκλοπαίδεια Ολοκαυτώματος, *Η Ιστορία της Σβάστικας* https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/history-of-the-swastika ανακτήθηκε 30.0.2025
[55] Quinn Malcolm, *The Swastika: Constructing the Symbol* , Routledge, 2015, pp, 4-25

οποία αποτέλεσε τον ιδεολογικό προθάλαμο του ναζισμού. Το 1920 το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα υιοθέτησε τη σβάστικα ως επίσημο σύμβολό του και το 1935 ο Χίτλερ την υιοθετεί ως σύμβολο της Ναζιστικής Γερμανίας. Ο Χίτλερ στο βιβλίο *Ο Αγών μου*, μιλώντας για τη δημιουργία του συμβόλου του NSDAP γράφει για τον ρούνο σβάστικα: *«Σαν Εθνικοσοσιαλιστές (...) βλέπουμε στον αγκυλωτό σταυρό την αποστολή του αγώνα για τη νίκη της άριας ανθρωπότητας…*[56]*»*.

Έκτοτε η σβάστικα έχει χρησιμοποιηθεί εκτενώς από ακροδεξιά μορφώματα καθώς θεωρείται ότι συμβολοποιεί τις ιδέες του ναζισμού. Συνιστά σήμερα απαγορευμένο σύμβολο σε πολλές χώρες. Παρόλα αυτά, το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* παρουσίαζε τη σβάστικα σε εξώφυλλά της μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, ενώ στη συνέχεια βρίσκουμε το σύμβολο κυρίως κρυμμένο σε άλλες σελίδες του περιοδικού. Η σβάστικα εμφανίζεται και σε άλλα ακροδεξιά περιοδικά, όπως στο *Γαμμάδιον*, σαν μέρος του λογότυπου ή μέρος της εικόνας του εξωφύλλου **[εικ.1]**.

[56] Αδόλφος Χίτλερ, *Ο Αγώνας μου*, σελ. 626 (δύο τόμοι χωρίς περικοπές) όπως βρίσκεται διαδικτυακά σε μορφή pdf στο: https://ia804507.us.archive.org/15/items/mein-kampf_202105/Mein%20Kampf%20%28%CE%91%CE%B4%CF%8C%CE%BB%CF%86%CE%BF%CF%82%20%CE%A7%CE%AF%CF%84%CE%BB%CE%B5%CF%81%29%20-%20%CE%9F%20%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82%20%CE%BC%CE%BF%CF%85.pdf .
Ανακτήθηκε 12.11.2025

Εικόνα 1

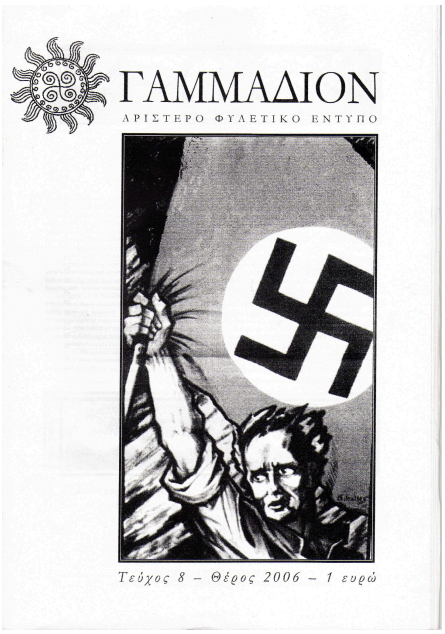

Εξώφυλλο περιοδικού *Γαμμάδιον,* τεύχος 8, 2006

Παρατηρούμε τη σβάστικα να εμφανίζεται τόσο στο σήμα του περιοδικού (κυκλική σβάστικα) όσο και στην εικόνα του. Η εικόνα είναι αντίγραφο της αφίσας του NSDAP με τίτλο «Ο λαός ξεσηκώνεται!». Πρόκειται για προπαγανδιστική αφίσα για τις εκλογές του Ράιχσταγκ το Σεπτέμβριο του 1930, στις οποίες οι ναζί έκαναν την εκλογική τους ανατροπή[57].

Κέλτικος Σταυρός

[57] German Propaganda Archive, 1939-1945, Calvin University
https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/posters3.htm
Ανακτήθηκε: 7.8.2025

Ο κέλτικος σταυρός (ή αλλιώς στοχάδι) αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σύμβολα του εθνικοσοσιαλισμού. Η προέλευση του κελτικού σταυρού ανάγεται στην εποχή των ειδωλολατρών. Ως σύμβολο του Χριστιανισμού, ο κέλτικος σταυρός εμφανίστηκε για πρώτη φορά τον 8ο αιώνα και λέγεται ότι εισήχθη στην Ιρλανδία και τη Βρετανία από τους πρώτους χριστιανούς ιεραπόστολους. Μια δημοφιλής λαϊκή αφήγηση υποστηρίζει ότι ο κέλτικος σταυρός δημιουργήθηκε από τον Άγιο Πατρίκιο, πολιούχο της Ιρλανδίας, σε μια προσπάθειά του να διαδώσει το χριστιανισμό στους Κέλτες. Το σχήμα του συνδυάζει τη χριστιανική με την παγανιστική παράδοση. Το χριστιανικό σύμβολο του σταυρού περικλείεται από τον κύκλο, το σύμβολο του ήλιου και της ζωής στην κελτική παγανιστική θρησκεία. Κάποιοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι πρόκειται για αμιγώς χριστιανικό σύμβολο με τον κύκλο να συμβολίζει το φωτοστέφανο του Ιησού ενώ άλλοι θεωρούν πως το σχήμα του κέλτικου σταυρού δε σχετίζεται με τον χριστιανικό σταυρό αλλά συμβολίζει τα τέσσερα βασικά στοιχεία της φύσης[58].

Η χρήση του κέλτικου σταυρού σε ακροδεξιό περικείμενο συναντάται στη μεσοπολεμική Γαλλία από τον ιησουίτη ιερέα Paul Doncœur ο οποίος ίδρυσε μια καθολική οργάνωση νεολαίας, την Cadets, στα πρότυπα της Quickborn, της καθολικής οργάνωσης του Γερμανικού Κινήματος Νεολαίας. Το 1949 ο κέλτικος σταυρός γίνεται επίσημο σύμβολο της γαλλικής νεο-φασιστικής οργάνωσης Jeune Nation, την οποία ίδρυσε ο Γάλλος εθνικιστής Pierre Sidos. Έκτοτε χρησιμοποιείται ευρέως σε νεοφασιστικά μορφώματα και θεωρείται από τα πιο αναγνωρισμένα ακροδεξιά σύμβολα. Το βρίσκουμε σε πολλά από τα ερευνηθέντα περιοδικά, όπως το περιοδικό *Χρυσή Αυγή, Το Αντίδοτο* και σε πολλά άλλα **[εικ. 2 & 3]**.

[58] https://athensautonomous.com/arthografia/keltikos-stavros-ena-symvolo-tou-ethnikismou/ Ανακτήθηκε19.8.2025
https://www.celticcrossonline.com/celtic-cross-meaning/ Ανακτήθηκε 19.8.2025
https://en.wikipedia.org/wiki/Celtic_cross Ανακτήθηκε 19.8.2025

Εικόνα 2

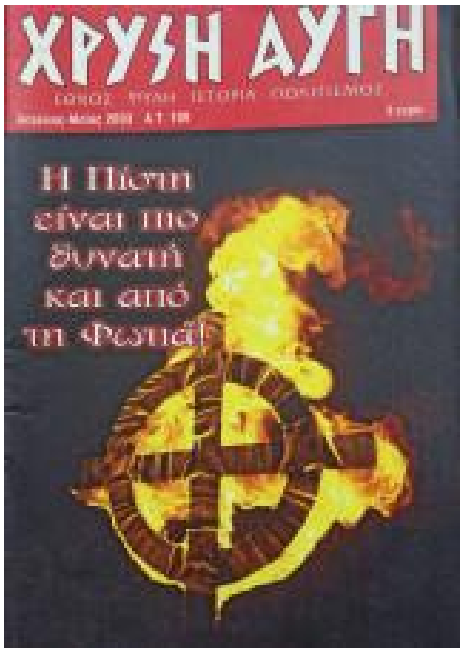

Εξώφυλλο περιοδικού Χρυσή Αυγή, Τεύχος 9, 1990 (πιθανή χρονολογία)

Εικόνα 3

Εξώφυλλο περιοδικού *Το Αντίδοτο,* τεύχος 109, 2003

Sig-rune ή Sowilo

Το Sig-rune ή Sowilo είναι ο δέκατος έκτος ρούνος του αρχαίου γερμανικού ρουνικού αλφαβήτου Elder Futhark. Προέρχεται από την πρωτο-νορβηγική λέξη για τον «ήλιο». Στις αρχαίες γερμανικές κουλτούρες, ο ήλιος θεωρούνταν το βασικότερο στοιχείο της φύσης το οποίο νικάει το σκοτάδι και

τον θάνατο και συμβόλιζε τη ζωή, την καθοδήγηση και τη νίκη. Το σχήμα του ρούνου είναι μια οπτική αναπαράσταση των ακτίνων του ήλιου ή των αστραπών, υπογραμμίζοντας τη σύνδεσή του με τη διαύγεια και την πρόοδο.

Το Sig-rune διπλό αποτελεί ένα από τα πρώτα ρουνικά σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν από τους ναζί. Έγινε συνώνυμο των Waffen SS, της ένοπλης πτέρυγας της Schutzstaffel, η οποία ήταν παραστρατιωτική οργάνωση του Ναζιστικού Κόμματος. Χρησιμοποιήθηκε, επίσης, συστηματικά και από την Χιτλερική Νεολαία, η οποία υπήρξε αναπόσπαστο κομμάτι του NSDAP. Αποτελεί μέχρι σήμερα νεοναζιστικό σύμβολο που προωθεί τη βία, τον αντισημιτισμό, την υπεροχή της λευκής φυλής και το ρατσισμό[59]. Το Sig-Rune το συναντάμε μονό, κρυμμένο στο τρίτο λογότυπο του περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο (σελ.31), αλλά και στο λογότυπο του περιοδικού *Ανάκτηση,* με μικρή γραφιστική παραλλαγή **[εικ.4]**.

Εικόνα 4

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση*, τεύχος 11, 2025

[59]Extreme Right Wing symbols, numbers, and acronyms" (PDF). Greater Manchester Police. https://thenordichearth.com/runes/sowilo-meaning/ Ανακτήθηκε 20.10.2025

Algiz

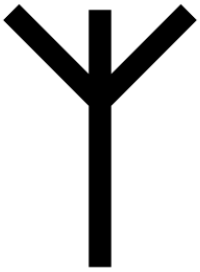

Το σύμβολο Algiz, όπως αναφέρει ο Πάνος Ηλιόπουλος στο άρθρο *Ρούνες, Αρχέγονη Μυστική Δύναμη*, είναι σύμβολο προερχόμενο από το αρχαίο ρουνικό αλφάβητο και αναπαριστά την Άλκη, είδος ελαφιού της Βόρειας Ευρώπης. Συμβολίζει την προστασία από όλες τις αρνητικές δυνάμεις και την αποτροπή του κακού. Το ανάποδο Algiz σημαίνει κίνδυνο, ευαλωτότητα, αβοηθησία[60]. Τον 19ο αιώνα ο αποκρυφιστής Guido von List εισήγαγε τη χρήση του Armanen Futharkh το οποίο βασίστηκε στο αρχαίο ρουνικό αλφάβητο (Elder Futhark). Εκεί εμφανίζεται ένας ρούνος πανομοιότυπος του Alzig, ο οποίος ονομάζεται Lebensrune, δηλαδή ρούνος της ζωής. Ο ρούνος αυτός υιοθετήθηκε τη δεκαετία του 1930 από τα SS και έγινε σύμβολο του προγράμματος Lebenborn, προγράμματος ευθυγραμμισμένου με τη ναζιστική θεωρία ευγονικής με σκοπό την αύξηση του αριανού πληθυσμού[61] **[εικ.5]**. Ο ανάποδος Lebensrune ονομάζεται Todesrune (ρούνος θανάτου) και συμβολίζει το θάνατο.

Τον ρούνο Alzig βρίσκουμε στο περιοδικό *Χρυσή Αυγή* και τον Todesrune στο περιοδικό *Τετράδια Εθνικού Σοσιαλισμού* **[εικ. 6 & 7]**.

[60] Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη…*, σ. 19
[61] https://en.wikipedia.org/wiki/Algiz . Ανακτήθηκε 9.11.2025
https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/lebensborn-program . Ανακτήθηκε 9.11.2025

Εικόνα 5

Εξώφυλλο φυλλαδίου που διαφημίζει το πρόγραμμα Lebensborn. Το φυλλάδιο περιγράφει τα κέντρα μητρότητας του προγράμματος και τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι μέλλουσες μητέρες για να γίνουν δεκτές.

Εικόνα 6

Εξώφυλλο περιοδικού Χρυσή Αυγή, τεύχος 4, 1981

Εικόνα 7

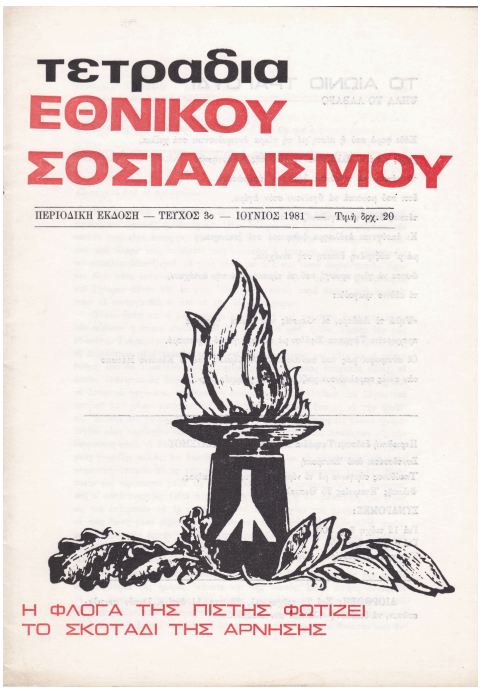

Εξώφυλλο περιοδικού *Τετράδια Εθνικού Σοσιαλισμού,* τεύχος 3, 1981

Λυκοπαγίδα / Wolfsangel

Το Wolfsangel είναι ένα μεσαιωνικό εραλδικό σύμβολο που αναπαριστά μια παγίδα για λύκους. Υπήρχε η δοξασία πως ως σύμβολο μπορούσε να απομακρύνει τους λύκους και, μεταφορικά, το κακό και να λειτουργεί ως προστασία σε επιθέσεις. Κατά τον Πάνο Ηλιόπουλο, αρθρογράφο του περιοδικού *Αντεπίθεση,* στο σύμβολο Wolfsangel *«κάποιοι βλέπουν τις δύο όψεις του λύκου (ζωντανού-νεκρού) και κατ' επέκταση της ίδιας μας της φύσης*[62]». Υιοθετήθηκε από τα SS κατά τη διάρκεια της ναζιστικής Γερμανίας και, σε ανεστραμμένη μορφή, αποτέλεσε το σήμα της Αστυνομικής τους Διεύθυνσης **[εικ.8].**

Εικόνα 8

Σύμβολο της SS-Polizei-Panzergrenadier-Division

[62] Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη…*, σ.19

Στην οριζόντια μορφή της η λυκοπαγίδα χρησιμοποιήθηκε ως το σύμβολο της 2nd SS-Panzer-Division Das Reich, της τεθωρακισμένης μεραρχίας των Waffen-SS **[εικ.9]**.

Εικόνα 9

Σύμβολο της 2nd SS Panzer Division Das Reich

Το 1983, στο δέκατο τεύχος του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* εμφανίζεται η λυκοπαγίδα, η οποία θα αποτελέσει - από το ενδέκατο τεύχος και έπειτα- το νέο σήμα του περιοδικού έως και το 1988 **[εικ.10]**. Εμφανίζεται, επίσης, στις σημαίες της οργάνωσης πριν αντικατασταθεί από τον μαίανδρο. Σε συνέντευξή του στην Ελευθεροτυπία το 1993, όταν ο Νίκος Μιχαλολιάκος ρωτήθηκε από τη δημοσιογράφο Μαίρη Πίνη για το εν λόγω σύμβολο, υποστήριξε πως «*είναι το αρχαίο Ξ της γραμμικής γραφής Β (...), το μοναδικό γραμμα του ελληνικού αλφαβήτου που δεν υπάρχει σε καμία γλώσσα του κόσμου. Είναι σύμβολο ελληνικότητας*[63]*»*. Η άρνηση της σύνδεσης των συμβόλων που χρησιμοποιεί η Χρυσή Αυγή με τη Ναζιστική Γερμανία και η προσπάθεια αναγωγής τους σε αρχαία ελληνικά σύμβολα αποτελεί συνήθη πρακτική. Πολλά άρθρα του περιοδικού και της εφημερίδας της Χρυσής Αυγής έχουν αφιερωθεί για να αποδείξουν την ελληνική προέλευση του αγκυλωτού σταυρού. Η απόκρυψη της ναζιστικής σημασίας των συμβόλων στοχεύει στην αποφυγή της απονομιμοποίησης της χρήσης τους καθώς και στην επίρρωση της σπουδαιότητας της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς.

[63] Συνέντευξη στη Μαίρη Πίνη, *Ελευθεροτυπία*, 19.12.1993 στο Δημήτρης Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής_ Ντοκουμέντα από την ιστορία και τη δράση μιας ναζιστικής ομάδας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2012, σ.319

Παρά την προσπάθεια αποπροσανατολισμού που επιχείρησε στο δημόσιο λόγο της η οργάνωση, το wolfsangel έχει αναφερθεί ως σύμβολο που σχετίζεται με το ναζιστικό καθεστώς στο άρθρο του Πάνου Ηλιόπουλου στο περιοδικό *Αντεπίθεση*[64], όπως επίσης η λυκοπαγίδα αναφέρεται σε άρθρο στην εφημερίδα της Χρυσής Αυγής ως *«το τιμημένο σύμβολο του αγώνα μας που πρώτα απ' όλα χρησιμοποιήσαμε και που ποτέ μας δεν αρνηθήκαμε*[65]».

Εικόνα 10

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 16, 1986

Εκτός από τη Χρυσή Αυγή, το wolfsangel έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλά κινήματα στη μεταπολεμική Ευρώπη, όπως για παράδειγμα από τη βορειοαμερικανική νεοναζιστική ομάδα Aryan Nations, η οποία ιδρύθηκε στο Άϊνταχο τη δεκαετία του 1970 **[εικ.11]** .

[64] Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη…*, σ.19
[65] «Ποιός Εθνικισμός και ΠΟΙΟΙ 'Εθνικιστές'», εφημερίδα Χρυσή Αυγή, αρ. φ. 631, 12 Δεκεμβρίου 2007, σ. 1

Εικόνα 11

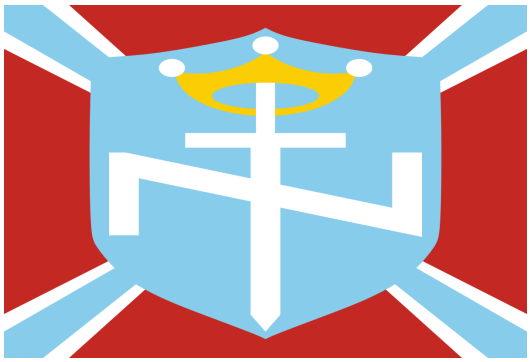

Σύμβολο της νεοναζιστικής ομάδας Aryan Nations

Odal / Othala

Η Othala είναι η εικοστή τέταρτη και τελευταία ρούνα του ρουνικού αλφαβήτου Elder Futhark. Σχηματίζεται από ένα διαμάντι με εκτεταμένα πόδια το οποίο δημιουργεί έναν κλειστό, προστατευμένο χώρο, μια «στέγη», όπως το αποκαλεί στο άρθρο του ο Πάνος Ηλιόπουλος[66]. Η Othala αντιπροσωπεύει την κληρονομιά την οποία μας άφησαν οι πρόγονοί μας, συμπεριλαμβανομένων των

[66] Ηλιόπουλος, *Ρούνες, Αρχέγονη…*, σ.19

πολιτιστικών παραδόσεων, των οικογενειακών δεσμών και των υλικών αγαθών. Συμβολίζει τη σημασία της κατανόησης και του σεβασμού στις ρίζες μας, καθώς και την ευθύνη της διατήρησης και της ανάπτυξης της κληρονομιάς μας. Μας ενθαρρύνει να συνδεθούμε με το παρελθόν μας και να τιμήσουμε τη σοφία των προγόνων μας αναλαμβάνοντας την ηθική υποχρέωση να διαφυλάξουμε και να μεταφέρουμε στις επόμενες γενιές τον κληρονομημένο πνευματικό και υλικό πλούτο[67]. Η Othala συνδέεται άμεσα με την έννοια της πατρίδας και το καθήκον απέναντι σε αυτήν. Την έχει χρησιμοποιήσει η παγανιστική θρησκεία Odinism, οι πιστοί της οποίας θεωρούν τους εαυτούς τους ως αντιπροσώπους της Άριας κληρονομιάς και της πολιτιστικής υπερηφάνειας.

Στο 135ο τεύχος του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* το 2008, όταν ήδη έχει εκλείψει η παρουσία συμβόλων από τα εξώφυλλα του περιοδικού (τα σύμβολα αποτελούσαν μέρος των εξωφυλλων κυρίως τις δεκαετίες 1980-1990), εμφανίζεται η othala **[εικ.12]**.

Εικόνα 12

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 135, 2008

[67] Othala: Rune of Inheritance and Homecoming - Rune Dictionary. Ανακτήθηκε 11.11.2025

Ήλιος της Βεργίνας

Ο Ήλιος της Βεργίνας ή αλλιώς Άστρο της Βεργίνας έχει αρχαιοελληνική προέλευση. Το σύμβολο αυτό ήταν πολύ συνηθισμένο στην ελληνική αρχαιότητα και το συναντάμε σε νομίσματα, αγάλματα, ασπίδες, αγγεία κλπ. Κοσμούσε τις ασπίδες των αρχαίων Μακεδόνων, τη μία όψη των αργυρών μακεδονικών νομισμάτων, αλλά χρησιμοποιούνταν και από τους διαδόχους στα ελληνιστικά βασίλεια. Η πιο συνήθης μορφή του Ήλιου της Βεργίνας είναι αυτή, όπου το σύμβολο αναπαρίσταται με 16 ακτίνες. Υπάρχουν, όμως, και φορές που παρουσιάζεται με 12 ή με 8 ακτίνες. Οι 4 κεντρικές ακτίνες συμβολίζουν τα τέσσερα στοιχεία της φύσης, δηλαδή τη γη, τη φωτιά, το νερό και τον αέρα. Οι υπόλοιπες 12 ακτίνες συμβολίζουν τους 12 Θεούς του Ολύμπου. Το κέντρο όπου τέμνονται όλες οι ακτίνες, θεωρείται πως είναι η Μητέρα Φύση και ως εκ τούτου ο Ήλιος της Βεργίνας συμβολίζει κάτι το παρθένο[68].

Το σύμβολο έγινε ευρέως γνωστό λόγω της απεικόνισης του στην χρυσή λάρνακα από Βασιλικό Τάφο, ο οποίος ανακαλύφθηκε το 1977 από τον αρχαιολόγο Μανώλη Ανδρόνικο **[εικ.13]**. Ο τάφος αυτός αποδίδεται στην Μακεδονική Βασιλική Δυναστεία του Φιλίππου Β΄ και του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Με την αποκάλυψη της παραπάνω σύνδεσης του συμβόλου με τον οίκο των Μακεδόνων, ο Ήλιος της Βεργίνας αρχίζει να χρησιμοποιείται ως ανεπίσημη σημαία του

[68] https://maxmag.gr/politismos/istoria/o-ilios-tis-verginas/ . Ανακτήθηκε 7.8.2025

διαμερίσματος της Μακεδονίας και επιμέρους διοικητικών διαιρέσεών του[69]. Όταν η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (σημερινή Βόρεια Μακεδονία) τοποθετεί τον Ήλιο της Βεργίνας στην πρώτη σημαία της ανεξαρτησίας της το 1992 **[εικ.14]**, προκύπτουν εντάσεις μεταξύ της Ελλάδας και της γειτονικής χώρας. Σήμερα η Βόρεια Μακεδονία έχει ως εθνικό της έμβλημα έναν κίτρινο οκτάκτινο ήλιο σε κόκκινο φόντο, ενώ έχει δεσμευτεί από τη Συμφωνία των Πρεσπών να παραιτηθεί από κάθε χρήση του συμβόλου του Ήλιου της Βεργίνας και να το αφαιρέσει από θεσμικές απεικονίσεις.

Εικόνα 13

Λάρνακα του Φιλίππου Β’

69 https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1_(%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1) . Ανακτήθηκε 12.11.2025

Εικόνα 14

Η σημαία της *Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*

Στο σύμβολο του Ήλιου της Βεργίνας συγκεντρώνεται η εθνικιστική πίστη για την Μεγάλη Ελλάδα και την κληρονομιά των Ελλήνων ως συνεχιστών του έργου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η οπτική της αναπαράσταση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη στο συλλογικό ασυνείδητο των Ελλήνων εθνικιστών και πατριωτών με το μακεδονικό ζήτημα **[εικ. 15]** και το κίνημα του αλυτρωτισμού.

Εικόνα 15

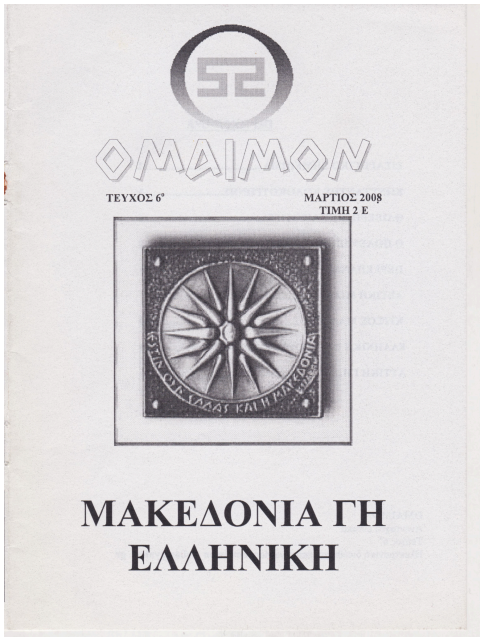

Εξώφυλλο περιοδικού *Όμαιμον*, τεύχος 6, 2008

Το πρώτο σήμα του περιοδικού *Χρυσή Αυγή*

Εικόνα 16

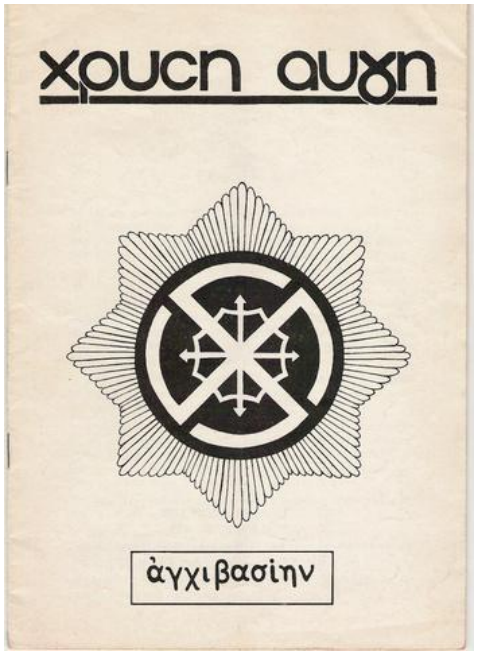

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*,
τεύχος 1, 1980

Εικόνα 17

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*
τεύχος 2, 1981

Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* εμφανίζεται ως η κυρίως εικόνα του εξωφύλλου ένα σύμβολο, το οποίο στη συνέχεια θα αποτελέσει το σήμα του περιοδικού μέχρι το δέκατο τεύχος **[εικ. 16 & 17]**. Από το ενδέκατο τεύχος θα δώσει τη θέση του στη λυκοπαγίδα μέχρι το 1988. Από τότε και στο εξής δεν εμφανίζεται κάποιο άλλο σύμβολο ως σήμα του περιοδικού μέχρι και τη λήξη της έκδοσής του. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής, όμως, υιοθετεί ως σύμβολό του το μαίανδρο, κατά τη δεκαετία του 1990. Οι χρυσαυγίτες συσχετίζουν το έμβλημά τους με τη χρυσελεφάντινη ασπίδα του Φιλίππου Β', σε λεπτομέρεια της οποίας εμφανίζονται σβάστικες και μαίανδροι, και το προασπίζονται ως σύμβολο ελληνικότητας. Ο μαίανδρος παραμένει το σήμα της οργάνωσης μέχρι σήμερα.

Το πρώτο σύμβολο / σήμα του περιοδικού δεν είναι αρχαίας ή κέλτικης προέλευσης. Μοιάζει με το οκτάκτινο αστέρι, γνωστό ως «αστέρι του χάους», που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1960 στις ιστορίες φαντασίας του Michael Moorcock. Το ακριβές σύμβολο βρέθηκε μόνο στον αμφιγονικό χάρτη που παρουσιάζεται στην ιστοσελίδα της ΠΑ.ΣΥ.Α - Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αντρών[70] **[εικ.18]**. Ο αμφιγονικός χάρτης είναι ένας συμβολικός «χάρτης» κοσμικών δυνάμεων ο οποίος προάγει το μοντέλο της δυαδικότητας (αρσενικό–θηλυκό, φως–σκότος κ.ά.) και φαίνεται να χρησιμοποιείται από σύγχρονους ελληνικούς εσωτεριστικούς αποκρυφιστικούς κύκλους. Για τους κύκλους αυτούς, συνδέεται με την αρχαιότητα και ειδικότερα με τον Ηράκλειτο. Η χρήση του από το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* δημιουργεί τη σύνδεση με την αρχαιότητα, φέρνοντας το στοιχείο της εθνικιστικής υπερηφάνειας και της πεποίθησης για τη συνέχιση της κληρονομιάς των αρχαίων ελλήνων.

Εικόνα 18

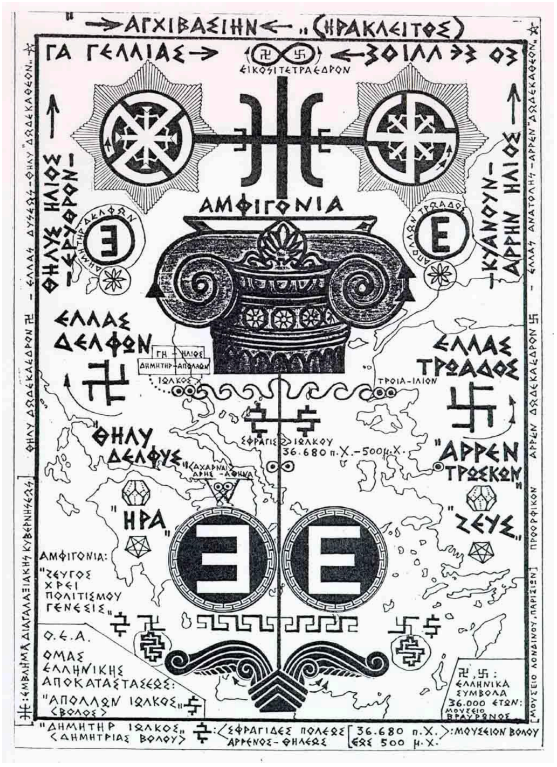

Αμφιγονικός χάρτης. Στο επάνω μέρος, δεξιά και αριστερά, βλέπουμε το σύμβολο που χρησιμοποιείται ως σήμα του περιοδικού Χρυσή Αυγή.

[70] http://anakoinwths.pa-sy-a.gr/2009/07/05/23-00/pa-sy-a_anakoinwths_2009-07-05_23-00.htm
Ανακτήθηκε: 24.2.2026

Τα σύμβολα που απαντώνται στα ακροδεξιά περιοδικά αποτελούν το πιο κρυπτογραφημένο μέρος των εξωφύλλων. Ως σημεία μιας γλώσσας φορτισμένης με ιστορικό και ιδεολογικό νόημα, κλείνουν το μάτι στους / στις μυημένους /ες και τοποθετούν τα υπόλοιπα μέρη της εικόνας σε συγκεκριμένο πολιτικό περιβάλλον. Είτε σε θέση σήματος είτε βρίσκονται κρυμμένα στα λογότυπα είτε αποτελούν μέρος της συνολικής σύνθεσης της εικόνας των εξωφύλλων, παίζουν κομβικό ρόλο στην επικοινωνία της ταυτότητας του περιοδικού και εκπέμπουν το ιδεολογικό του στίγμα προς τα έξω, προσεκτικά, συγκεκαλυμμένα αλλά και πολύ συγκεκριμένα. Σφραγίζουν το νόημα της εικόνας και συμπυκνώνουν τη θεματολογία του εκάστοτε περιοδικού ή συμπληρώνουν τα κομμάτια που αποσιωπούνται, προσκαλώντας όποιον/όποια μπορεί να τα αποκωδικοποιήσει σε μια συγκεκριμένη οπτική γωνία ανάγνωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ _ ΑΠΟΣΥΝΘΕΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρηθεί μια εικονολογική ανάλυση εξωφύλλων του περιοδικού *Χρυσή Αυγή*. Τα εξώφυλλα που επιλέχθηκαν ανήκουν και στις τρεις δεκαετίες κυκλοφορίας του περιοδικού και θεωρήθηκαν αντιπροσωπευτικά των κυρίως εμφανιζόμενων θεμάτων του: ναζισμός, ελληνικότητα, Σταυροφορίες και νεοναζιστικό κίνημα.

Η εικονολογική ανάλυση βασίζεται στην εξέταση των εικόνων και των εικονογραφικών μοτίβων τους σε συνδυασμό με τα σύμβολα και τα κείμενα που παρουσιάζονται στα εξώφυλλα. Μικρότερη έκταση καταλαμβάνει ο σχολιασμός των χρωμάτων. Τα παραπάνω στοιχεία συντελούν στη δημιουργία ενός ενιαίου μηνύματος, το οποίο συμμορφώνεται προς το περιεχόμενο του εκάστοτε τεύχους και συγκεφαλαιώνει, οπτικοποιώντας τις, τις ιδέες του περιοδικού. Όπως αναφέρει ο Mitchell, για να κατανοήσουμε μια εικόνα πρέπει να κατανοήσουμε τους τρόπους με τους οποίους αυτή δείχνει αυτό που δε φαίνεται. *«Μια εικόνα «διαβάζεται» συνήθως με τον ίδιο τρόπο που διαβάζουμε ένα θερμόμετρο χωρίς διαβαθμίσεις. Κάθε σημάδι, κάθε τροποποίηση, κάθε καμπύλη ή διόγκωση μιας γραμμής, κάθε τροποποίηση της υφής ή του χρώματος είναι φορτωμένη με σημασιολογικό δυναμικό*[71]».

[71] Mitchell, *Iconology: Image…*, p.67

1.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 10, 1983

Το δέκατο τεύχος του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* κυκλοφορεί τον Μάιο-Ιούνιο του 1983. Η εικόνα του εξωφύλλου απαρτίζεται από το σύμβολο / σήμα του περιοδικού, από τον τίτλο, τον υπότιτλο και από μια γραφιστική σύνθεση. Η σύνθεση παρουσιάζει έναν αετό, ένα ξίφος και μια ασπίδα, η οποία στο εσωτερικό της έχει άλλο ένα σύμβολο και έναν έφιππο πολεμιστή. Τα χρώματα της εικόνας είναι το κόκκινο, το λευκό και το μαύρο.

Το συγκεκριμένο εξώφυλλο είναι χωρίς συνοδευτικό κείμενο (π.χ. απόφθεγμα ή σλόγκαν). Βρίσκουμε σε αυτό μόνο το όνομα του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* με τον πρώτο τρόπο γραφιστικής αποτύπωσής του, ο οποίος παρέπεμπε στο βυζαντινό αλφάβητο. Από κάτω ακολουθεί ο υπότιτλος *εθνικοσοσιαλιστική περιοδική έκδοσις*, οι μήνες και η χρονολογία έκδοσης. Τόσο το λογότυπο όσο και ο υπότιτλος θα αλλάξουν από το επόμενο τεύχος. Μια εικασία για την αλλαγή του υποτίτλου είναι η πολιτική και κοινωνική κριτική για τα εθνικοσοσιαλιστικά φρονήματα της οργάνωσης. Το Φεβρουάριο του ίδιου έτους είχε ιδρυθεί ο *Λαϊκός Σύνδεσμος Χρυσή Αυγή* και, μπαίνοντας επίσημα στην πολιτική αρένα της χώρας, τράβηξε την προσοχή για την ακραία ιδεολογική του στόχευση. Την εικασία αυτή επιβεβαιώνει ένα αρκετά μεταγενέστερο ανυπόγραφο κείμενο στην εφημερίδα της Χρυσής Αυγής: «*Παλαιότερα, πριν από χρόνια, χρησιμοποιείτο στα κείμενα του Κινήματός μας ο όρος «εθνικοσοσιαλισμός»(...)Το γεγονός ότι τώρα χρησιμοποιούμε τους όρους εθνικισμός, λαϊκός εθνικισμός και κοινωνικός εθνικισμός (διαφορετική μετάφραση του «Nationalsozialismus») δεν σημαίνει ότι αλλάξαμε ιδέες. Απλά, θεωρούμε περισσότερο πολιτικά δόκιμο να χρησιμοποιούμε τους όρους αυτούς, γιατί είναι γεγονός ότι ο όρος «εθνικοσοσιαλισμός» προκαλεί παρανοήσεις μετά από έναν ωκεανό προπαγάνδας εξήντα ολόκληρων ετών*[72]».

Η εικόνα του εξωφύλλου, με την ασπίδα, το ξίφος και τον αετό, παρουσιάζει μια σύνθεση θεμάτων. Το ξίφος και η ασπίδα, όπως και ο έφιππος πολεμιστής στο εσωτερικό της ασπίδας, αποτελούν μια ευθεία αναφορά στις Σταυροφορίες, ενώ ο αετός και το σύμβολο της λυκοπαγίδας (Wolfsangel) συνδέονται με τη Ναζιστική Γερμανία. Ο αετός συνιστούσε μέρος του εμβλήματος του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος και το σύμβολο Wolfsangel ήταν το σύμβολο της μεραρχίας 2nd SS Panzer Division Das Reich, μεραρχίας τεθωρακισμένων της Waffen-SS, όπως είδαμε στο τρίτο κεφάλαιο (σελ. 58). Οι δυο αυτές θεματικές, ναζισμός και Σταυροφορίες, είναι συχνά εμφανιζόμενες στα ακροδεξιά περιοδικά, με την πρωτοκαθεδρία να έχει η θεματική του ναζισμού. Τα

[72] *Εθνικιστές ή Ναζιστές; Αρνούμεθα το ιστορικό ψεύδος των «καλών» συμμάχων και των «κακών» φασιστών*, εφημερίδα Χρυσή Αυγή, 6.4.2006

ναζιστικά σύμβολα και εμβλήματα, όπως οι ρούνοι και ο γερμανικός αετός βρίσκονται, κρυμμένα ή εμφανώς, σχεδόν σε όλα τα περιοδικά που ερευνήθηκαν. Επιπροσθέτως, μεγάλο μέρος των εξωφύλλων του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* αλλά και άλλων περιοδικών αποτελούν ανατυπώσεις προπαγανδιστικών αφισών της Ναζιστικής Γερμανίας, οι οποίες εμφανίζονται είτε αυτούσιες ή με μικρές αλλαγές **[εικ.1 & 2]**. Ο κώδικας των σημείων, η γλώσσα των εικόνων αυτών, είναι ευρέως γνωστή και απευθείας αναγνωρίσιμη. Το Ναζιστικό Κόμμα είχε επενδύσει σε μια πολύ ισχυρή και διαρκή μέσα στα χρόνια προπαγανδιστική εκστρατεία, για την οποία είχε επιστρατεύσει και πολλούς καλλιτέχνες / ιδες της εποχής. Παρά τις απαγορεύσεις, σε πολλές χώρες, συμβόλων όπως η σβάστικα και της διεθνούς κατακραυγής προς ο,τιδήποτε θύμιζε το ναζιστικό καθεστώς, το νεοναζιστικό κίνημα συνέχισε και συνεχίζει να χρησιμοποιεί, συχνά χωρίς «κρυπτογράφηση» - όπως στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής μέχρι τη δεκαετία του 1990 - τόσο τη ρητορική και την ορολογία όσο και τα σύμβολα και αντίγραφα εικόνων της Ναζιστικής Γερμανίας.

Εικόνα 1

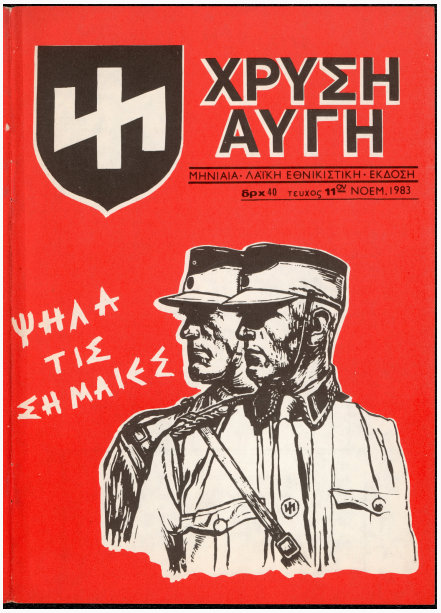

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή, τεύχος 11, 1983*

Εικόνα 2

Αφίσα της Ναζιστικής Γερμανίας σε σχεδιασμό του Georg Sluyterman von Langeweyde, η οποία απεικονίζει μέλη της παραστρατιωτικής οργάνωσης του Ναζιστικού Κόμματος *Sturmabteilung* (SA), γνωστής και ως «Καφέ Πουκάμισα[73]».

Ένα άλλο αγαπημένο ρητορικό και εικονογραφικό σχήμα της άκρας δεξιάς αποτελούν οι Σταυροφορίες, οι οποίες είναι, επίσης, μια συχνά εμφανιζόμενη θεματική εξωφύλλων του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* αλλά και άλλων περιοδικών, όπως το *Γαμμάδιον* **[εικ. 3 & 4]**. Η χρήση του όρου *Σταυροφορία* έχει δεχθεί πολλές επανανοηματοδοτήσεις και έχει, συχνά, χρησιμοποιηθεί για προπαγανδιστικούς σκοπούς. Αποϊστορικοποιώντας την έννοια και εννοιολογώντας την εκ νέου, αυθαίρετα ή γενικευμένα, η εκάστοτε ρητορική που την χρησιμοποιεί προσδίδει, συνήθως, ιερά χαρακτηριστικά σε έναν αγώνα αλλά και δίνει έμφαση στη βιαιότητα και την εκτεταμένη του εμβέλεια. Μια από τις συχνότερες χρήσεις του όρου συναντάμε στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα του πρώτου μισού του 20ου αιώνα. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η μεταπολεμική ακροδεξιά ρητορική είχε σε μεγάλο βαθμό επικεντρωθεί στη μάχη κατά του κομμουνισμού - θέση με την οποία απέκρυπτε

[73] https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/posters2.htm . Ανακτήθηκε 30.10.2025

τα φιλοναζιστικά της ιδεώδη τα οποία ήταν μη κοινωνικώς αποδεκτά την εποχή μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, μετασχηματίζοντάς τα σε αντικομμουνιστικό μένος. Η Σταυροφορία κατά του κομμουνισμού αποτελεί ένα μοτίβο που διατρέχει τον ακροδεξιό λόγο μέχρι και σήμερα.

Εικόνα 3

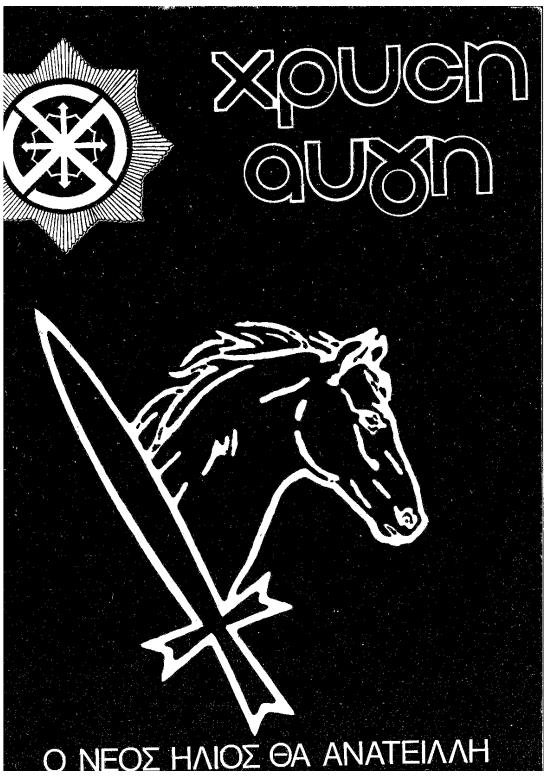

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 9, 1983

Εικόνα 4

Εξώφυλλο περιοδικού *Γαμμάδιον,* τεύχος 2, 2004

Η εικόνα του εξωφύλλου προέρχεται από αφίσα του Τρίτου Ράιχ με όνομα *Medieval German Knight*. Την πρωτότυπη αφίσα σχεδίασε ο Georg Sluyterman von Langeweyde, ο οποίος ήταν γραφίστας, ζωγράφος και τραγουδοποιός, καθώς και μέλος του NSDAP[74].

[74] https://www.renegadetribune.com/artworks-georg-sluyterman-von-langeweyde/ . Ανακτήθηκε 5.11.2025

Πίσω από τη χρήση του όρου αλλά και των εικόνων οι οποίες αποτυπώνουν σταυροφορικά θέματα μπορούμε επίσης να διακρίνουμε την πολεμοχαρή ιδεολογία της άκρας δεξιάς , αλλά και το συσχετισμό με τη θρησκεία. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η θρησκευτική πίστη υποφώσκει σε εικόνες όπως αυτές των Σταυροφοριών και συμβόλων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το θέμα της θρησκείας δεν αποτυπώνεται με εμφανή τρόπο στα εξώφυλλα των περιοδικών και έχει παρουσιάσει μεγάλες ιδεολογικές μεταστροφές κατά την ιστορία της ελληνικής άκρας δεξιάς. Η οργάνωση της Χρυσής Αυγής μέχρι τις αρχές του 1990 διατρανώνει ως θρησκεία της τον παγανισμό, δηλώνοντας σε άρθρο του περιοδικού (τεύχος 57, 1990) πως ο εθνικοσοσιαλισμός είναι ιδεολογικός φορέας του παγανισμού ενώ ο μαρξισμός και ο φιλελευθερισμός του ιουδαιοχριστιανισμού. Μετά τον «Νέο Μακεδονικό Αγώνα» το 1992, η ρητορική αυτή αλλάζει άρδην και η οργάνωση αρχίζει να εκθειάζει την «Ελληνική Θρησκευτικότητα» και την Ορθοδοξία και να δηλώνει πως «*η εκκλησία είναι μαζί με το στρατό τα στηρίγματα του Έθνους*[75]». Η μεταστροφή αυτή ακολουθεί τις χιτλερικές οδηγίες για την αντιμετώπιση του χριστιανισμού στο πλαίσιο της φυλής. Ο χριστιανισμός «εξελληνίζεται», οι σχέσεις άκρας δεξιάς και Εκκλησίας συσφίγγουν και στις αρχές πλέον του 2000 η Χρυσή Αυγή στηρίζει δημόσια τον Χριστιανισμό και την Ορθοδοξία μέσα στο πολιτικό της πρόγραμμα.

Η μεταστροφή της Χρυσής Αυγής σε σχέση με το χριστιανισμό και την Εκκλησία είναι άλλο ένα αποδεικτικό στοιχείο που μαρτυρά την αλλοίωση του αντισυστημικού χαρακτήρα των ακροδεξιών οργανώσεων και τον ενστερνισμό θεσμικών και συστημικών στοιχείων στο γύρισμα του αιώνα, όταν οι ακροδεξιές οργανώσεις αρχίζουν να διεκδικούν υπόσταση στην κοινοβουλευτική αρένα της χώρας. Τα ναζιστικά ιδεώδη αποκρύπτονται και ο προγραμματικός τους λόγος δανείζεται πολλά στοιχεία από τη δεξιά ρητορική, όπως και τούμπαλιν (πχ. το τρίπτυχο «Πατρίς - Θρησκεία - Οικογένεια[76]»). Η σύγχυση των ορίων δεξιάς και ακροδεξιάς ιδεολογίας και ο εκατέρωθεν δανεισμός ορολογιών και ιδανικών μας φτάνουν στο σήμερα, όπου παρατηρούμε ότι δεξιά πολιτικά κόμματα, όπως η Νέα Δημοκρατία στην Ελλάδα ή το Εθνικό Μέτωπο (τώρα Εθνική Συσπείρωση) στη Γαλλία, έχουν εγκολπώσει τόσο τα ίδια τα πρόσωπα όσο και μεγάλα τμήματα της ακροδεξιάς ιδεολογίας.

---

[75] Συνέντευξη Ν. Μιχαλολιάκου στον ραδιοφωνικό σταθμό HitFM της Λαμίας, Χρυσή Αυγή, 15.4.1994 στο Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος…*, σ. 218

[76] Το σύνθημα «Πατρίς - Θρησκεία - Οικογένεια» προέκυψε τον 19ο αιώνα από τους κόλπους της Εκκλησίας και έχει ταυτιστεί με το χώρο του συντηρητισμού και της δεξιάς, η οποία το χρησιμοποιεί ως το τρίπτυχο που εκπροσωπεί τα υπέρτατα ιδανικά της ελληνικής κοινωνίας. Ευρεία χρήση του συνθήματος γινόταν κατά τη δικτατορία των Συνταγματαρχών και σήμερα χρησιμοποιείται τόσο από τη δεξιά όσο από την άκρα δεξιά. Σε ομιλία του για το σύμφωνο συμβίωσης στη Βουλή, ο Νίκος Μιχαλολιάκος έχει πει: «Επιχειρείτε να συμβάλλετε στη διάλυση του θεσμού της ελληνικής οικογένειας. Αν για σας είναι αναχρονιστικό τότε για εμάς τους εθνικιστές της Χρυσής Αυγής ισχύει και θα ισχύει το σύνθημα "Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια"». Πηγή: «Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια»: Ιστορία μιας φράσης - INFO-WAR . Ανακτήθηκε 6.11.2025

Το εξώφυλλο του δέκατου τεύχους συνδυάζει δύο από τις δημοφιλέστερες εικονογραφικές θεματικές του περιοδικού *Χρυσή Αυγή*. Η σύνδεση του ναζισμού και των Σταυροφοριών, μέσα από την οπτική αποτύπωση αναγνωρισμένων μοτίβων των δύο θεμάτων, όπως ο αετός για το ναζισμό και το ξίφος για τις Σταυροφορίες, αποτελεί μια συνήθη πρακτική την οποία συναντάμε και σε άλλες εικόνες αλλά και στην ακροδεξιά ρητορική. Υπονοεί την ιερότητα και τη σπουδαιότητα του αγώνα της Άριας Φυλής, παρουσιάζοντάς τον ως μια σύγχρονη Σταυροφορία. Με μια εικόνα, η οργάνωση *Χρυσή Αυγή* συνδέει την ταυτότητά της με τον γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό και παρουσιάζει τη ναζιστική ιδεολογία ως έναν ιερό πόλεμο ο οποίος αντηχεί στους αιώνες, από τον Μεσαίωνα μέχρι σήμερα. Το ισχυρό ιστορικό αποτύπωμα των δύο πολέμων, των θρησκευτικών πολέμων των Σταυροφοριών και του φυλετικού, ιμπεριαλιστικού πολέμου της Ναζιστικής Γερμανίας, προσδίδει κύρος στις ιδεολογικές επιταγές της οργάνωσης.

Τα χρώματα του εξωφύλλου συνηγορούν επίσης στη σύνδεση με το ναζισμό, καθώς είναι τα χρώματα της ναζιστικής σημαίας. Τα ίδια χρώματα είναι και τα χρώματα του *Λαϊκού Συνδέσμου Χρυσή Αυγή*, όπως δηλώνεται ξεκάθαρα σε ομιλία του αρχηγού της οργάνωσης Νίκου Μιχαλολιάκου, σε μετεκλογική εκδήλωση της οργάνωσης την παραμονή της επετείου της πτώσης της δικτατορίας, το 2012: « *Και δεν ντρεπόμαστε να το πούμε: Αν το γαλάζιο είναι το χρώμα της πατρίδας μας, το άσπρο, μαύρο και κόκκινο είναι το χρώμα της ιδέας μας, όπως ήταν της Φιλικής Εταιρείας, όπως ήταν του Ρήγα Φεραίου, όπως ήταν κάθε αγνού επαναστάτη στην ιστορία των λαών*[77]». Σε νεότερη ηλικία, σε μια ποιητική του συλλογή, ο Μιχαλολιάκος έχει διακηρύξει την πίστη του στα τρία παραπάνω χρώματα, γράφοντας: « *Με Κόκκινο, Κόκκινο απ'το Αίμα μας, / Με Άσπρο, Άσπρο απ'την Ψυχή μας, / Με Μαύρο, Μαύρο της Ιερής Καταστροφής, / Θα κτίσουμε τον Κόσμο μας, / πάνω στη φόρμα της νέας Μορφής*[78]».

Το κόκκινο είναι το χρώμα φόντου το οποίο επικρατεί στο εξώφυλλο. Όπως εξηγεί ο Χίτλερ στο βιβλίο του *ο Αγών* μου, το κόκκινο χρώμα συνδέεται σημειολογικά με την κοινωνική ιδέα του κινήματος. Στόχος της χρήσης του κόκκινου χρώματος ήταν η οικειοποίηση του χρώματος που κυριαρχούσε στα κινήματα της εργατικής τάξης (κομμουνιστές/σοσιαλιστές) ώστε να προσελκύσουν εργάτες, προσφέροντας έναν «εθνικό» σοσιαλισμό αντί για τον μαρξιστικό[79]. Πέραν από τη σύνδεση

[77] Μετεκλογική εκδήλωση της Χρυσής Αυγής, 23.7.2012 στο Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος…*, σ. 324
[78] *Απολλώνιος Λόγος*, Νικόλαος Γ. Μιχαλολιάκος, *Η εξομολόγησις ενός εθνικού*, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις , 1980 στο Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος…*, σσ. 324-5
[79] Χίτλερ, *Ο Αγώνας μου…*, σελ. 609-610 & 624-625

με το ναζισμό, το κόκκινο χρώμα, όπως αναλύει ο Michel Pastoureau, ήταν ένα από τα πρώτα χρώματα που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος και συνδέθηκε με το αίμα και τη φωτιά, δηλαδή με τη ζωή, τη δύναμη και την ενέργεια. Στον Μεσαίωνα, το κόκκινο θεωρούνταν χρώμα κύρους και μεγαλείου αλλά συμβόλιζε, επίσης, την αμαρτία. Η διττή σημασία —η κίνηση ανάμεσα στο ιερό και το επικίνδυνο— διατρέχει ολόκληρη την ιστορία του κόκκινου[80]. Η επιλογή του εδώ ως του επικρατέστερου χρώματος του εξωφύλλου συνάδει με τα δύο θέματα της εικόνας. Μας συνδέει τόσο με τη Ναζιστική Γερμανία, υπό την έννοια του εθνικού σοσιαλισμού, όσο και με τον Μεσαίωνα των Σταυροφοριών, με το συμβολισμό του αίματος και της εξουσίας.

Τα άλλα δύο χρώματα του εξωφύλλου, το λευκό και το μαύρο συμπληρώνουν τα χρώματα της ναζιστικής σημαίας. Η επιλογή του λευκού χρώματος στο ξίφος και την ασπίδα, τα σύμβολα δηλαδή των Σταυροφόρων, συνηγορεί στην ιερότητα του πολέμου, μιας και το λευκό χρώμα συνδέεται με το φως, την καθαρότητα και το ιερό στοιχείο και έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως από την αρχαιότητα ως σήμερα σε θρησκευτικές τελετουργίες. Το μαύρο, ως το σημειολογικό αντίθετο του λευκού, συμβολίζει το θάνατο και το σκοτάδι αλλά και την επαναστατικότητα[81].

Τα δύο παραπάνω είναι και τα χρώματα του συμβόλου / σήματος του περιοδικού. Το σύμβολο αυτό, αποτελεί το πρώτο σήμα του περιοδικού (βλ. Κεφάλαιο 3, σελ. 66-67). Βρίσκεται στον λεγόμενο «αμφιγονικό χάρτη» και χρησιμοποιείται από ελληνικούς αποκρυφιστικούς κύκλους. Η χρήση του από το περιοδικό *Χρυσή Αυγή* δημιουργεί τη σύνδεση με την αρχαιότητα, φέρνοντας το στοιχείο της εθνικής υπερηφάνειας και της πεποίθησης για τη συνέχιση της κληρονομιάς των αρχαίων ελλήνων. Το σύμβολο αυτό έρχεται να προσθέσει στην εικονολογία του εξωφύλλου, το στοιχείο του ελληνικού εθνικισμού.

Το εξώφυλλο του τεύχους δεν έχει μόνον αισθητική λειτουργία αλλά επικοινωνεί μέσω της εικόνας την ιδεολογική ταυτότητα του περιοδικού και προϊδεάζει για το περιεχόμενό του. Στο εν λόγω τεύχος, ο ναζισμός και ο Μεσαίωνας καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος του περιεχομένου. Βρίσκουμε σε αυτό αποσπάσματα από το έργο του ναζί θεωρητικού Alfred Rosenberg *Ο μύθος του 20ου αιώνα*, ένα άρθρο-ωδή στην ανδρεία του στρατιώτη από έναν εθελοντή στην ισπανική μεραρχία των Waffen SS με τίτλο *Η Φωνή του Αίματος*, άρθρο *Αναφορά σε μια μεγάλη επέτειο* για τις 30 Απριλίου 1945 και την

[80] Michel Pastoureau, *Red_The History of a Color*, trans. Gladding Jody, Princeton University Press, 2016
[81] Michel Pastoureau, *White_The History of a Color,* trans. Gladding Jody, Princeton University Press, 2023 & Michel Pastoureau, *Black_The History of a Color*, Princeton University Press, 2008

επέλαση των μπολσεβίκων στο Βερολίνο, εκθειάζοντας τη γενναία στάση των ναζιστών, αφιέρωμα για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και άλλα άρθρα ευθυγραμμισμένα με τη ναζιστική σιωνιστική γραμμή, καθώς και κείμενα προτρεπτικά στη συμμετοχή της μάχης υπέρ του εθνικοσοσιαλισμού, όπως το *Προσκλητήριο Μάχης*.

2.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 21, 1986

Το εικοστό πρώτο τεύχος του περιοδικού Χρυσή Αυγή κυκλοφόρησε το 1986 και ανήκει στη Β' περίοδο έκδοσης του περιοδικού. Το εξώφυλλο απαρτίζεται από την εικόνα, η οποία παρουσιάζει μια κορινθιακή περικεφαλαία μπροστά από τη σβάστικα, το σήμα του περιοδικού και τον τίτλο, ο οποίος αποτελεί το μόνο κείμενο. Το λογότυπο του τίτλου αποτελεί το τρίτο και τελευταίο λογότυπο που χρησιμοποίησε το περιοδικό, με το όνομα Χρυσή Αυγή σε κεφαλαία γράμματα και το σύμβολο Sig-Rune αντί του Σ (βλ. Κεφάλαιο 3, σελ. 54-55).

Το σύμβολο που βλέπουμε στο εν λόγω εξώφυλλο, αποτελεί το δεύτερο σήμα του περιοδικού και είναι η λυκοπαγίδα ή αλλιώς Wolfsangel. (βλ. Κεφάλαιο 3, σελ. 58-61). Παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο εξώφυλλο του δέκατου τεύχους ως μέρος της εικόνας του και από το ενδέκατο τεύχος μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 πήρε τη θέση του σήματος του περιοδικού. Έκτοτε το περιοδικό συνέχισε να εκδίδεται χωρίς σήμα - παρότι η οργάνωση Χρυσή Αυγή πέρασε από τη λυκοπαγίδα στο μαίανδρο ως σύμβολο του Συνδέσμου, περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η λυκοπαγίδα παρουσιάστηκε από τον Ν. Μιχαλολιάκο ως ελληνικό σύμβολο που αποτυπώνει το μοναδικό στο ελληνικό αλφάβητο γράμμα Ξ αλλά στην πραγματικότητα αποτελεί ναζιστικό σύμβολο που έχει χρησιμοποιηθεί τόσο από στρατιωτικές μεραρχίες του NSDAP όσο και από νεοναζιστικές οργανώσεις ανά τον κόσμο.

Η εικόνα του εξωφύλλου, με τη σβάστικα και στο κέντρο αυτής τοποθετημένη την κορινθιακή περικεφαλαία, αποτελεί μια εικονογραφική σύνθεση των δύο επικρατέστερων θεμάτων των εξωφύλλων του περιοδικού: του ναζισμού και της ελληνικότητας. Ο ναζισμός, όπως αναφέρθηκε και στην ανάλυση του προηγούμενου εξωφύλλου (τεύχος 10) αποτελεί το βασικό θέμα που διατρέχει όλες τις δεκαετίες κυκλοφορίας του περιοδικού. Παρουσιάζεται άλλοτε φανερά, όπως στο εν λόγω εξώφυλλο, και άλλοτε κρυπτογραφημένα, μέσω συμβόλων - είτε αυτά βρίσκονται στις εικόνες των εξωφύλλων είτε «κρυμμένα» στα λογότυπα και τα σήματα του περιοδικού. Στο παρόν εξώφυλλο, η σύνδεση με το ναζισμό είναι εικονογραφικά σαφέστατη, μιας και έχει επιλεγεί το κατεξοχήν γνωστό σύμβολο του ναζισμού, η σβάστικα. Μέσα στα χρόνια λειτουργίας του ΛαΪκού Συνδέσμου Χρυσή Αυγή, έχουν γίνει πολλάκις προσπάθειες να αποσυνδεθεί η σβάστικα από τη ναζιστική ιδεολογία και να στοιχειοθετηθεί η υπόθεση πως ο αγκυλωτός σταυρός αποτελεί ένα καθαρά ελληνικό σύμβολο με παρουσία χιλιάδων ετών. Η σβάστικα, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελεί όντως ένα σύμβολο που μετρά χιλιάδες χρόνια ζωής και συνδέεται με διάφορες θρησκείες και περιοχές της Ευρασίας. Το σημειολογικό φορτίο, όμως, που απέκτησε μετά την υιοθέτησή της ως το σύμβολο του

Ναζιστικού Κόμματος είναι τόσο βαρύ και συγκεκριμένο, που δεν επιτρέπει από τότε και στο εξής άλλες αναγνώσεις, γι'αυτό ακριβώς και έχει απαγορευτεί σε πολλές χώρες του πλανήτη ως σύμβολο μίσους. Η Χρυσή Αυγή, όμως, όπως σκωπτικά παρατηρεί ο Δημήτρης Ψαρράς στο βιβλίο του *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής,* παίζει το «κρυφτούλι με τη σβάστικα[82]», άλλοτε προσπαθώντας να την παρουσιάσει ως ελληνικό σύμβολο και άλλοτε κρύβοντάς τη σε άλλα σύμβολα, όπως στο μέχρι σήμερα σήμα της τον μαίανδρο, ο οποίος έχει σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να θυμίζει οπτικά τον αγκυλωτό σταυρό. Τα χρώματα που έχουν επιλεγεί για το εξώφυλλο συνηγορούν με το θέμα του ναζισμού, μιας και είναι το κόκκινο, το λευκό και το μαύρο της ναζιστικής σημαίας, αλλά και της Χρυσής Αυγής, όπως είδαμε παραπάνω.

Το δεύτερο θέμα που παρουσιάζεται στην εικόνα του εξωφύλλου είναι αυτό της ελληνικότητας, μέσω της οπτικής αποτύπωσης μιας περικεφαλαίας κορινθιακού τύπου, η οποία μας παραπέμπει στην αρχαία Ελλάδα. Η πλειονότητα των εξωφύλλων του περιοδικού Χρυσή Αυγή (παραπάνω από το ¼ των ευρεθέντων εξωφύλλων) έχει ως θέμα της την ελληνικότητα. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την τάση του ελληνικού ακροδεξιού κινήματος να επικεντρώνεται ιδεολογικά στην ιδέα του Έθνους και την υπεροχή της ελληνικής ταυτότητας σε αντίθεση με μια πανευρωπαϊκή ιδέα εθνικισμού που κυριαρχεί στην υπόλοιπη Ευρώπη. Όπως επισημαίνει η Άννα Καρακατσούλη στο βιβλίο της *Το Ξίφος του Πνεύματος*, η ελληνική παραγωγή ακροδεξιών περιοδικών εκδόσεων ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με την αρχαία Ελλάδα, τους διανοητές του ρομαντικού εθνικισμού στις αρχές του 20ου αιώνα και κατά το Μεσοπόλεμο και με τα δύο αυταρχικά καθεστώτα της χώρας, τη δικτατορία του Μεταξά και των Συνταγματαρχών[83]. Αυτό αποτυπώνεται και στις εικόνες των εξωφύλλων. Στα περιοδικά που μελετήθηκαν, η ιδέα της ελληνικότητας μπορεί να χωριστεί σε επιμέρους κατηγορίες : (α) εξύμνηση της κλασικής αρχαιότητας, (β) ελληνική επανάσταση, (γ) ελληνική μοναρχία και δικτατορίες, (δ) αλυτρωτισμός (Μεγάλη Ιδέα, Ίμια, Μακεδονικό).

Στο εξώφυλλο του τεύχους 21 το οποίο αναλύεται εδώ, βρίσκουμε το θέμα της εξύμνησης της κλασικής αρχαιότητας μέσα από την αναπαράσταση της κορινθιακής περικεφαλαίας. Η κορινθιακή περικεφαλαία αποδίδεται στην αρχαϊκή και πρώιμη κλασική περίοδο της αρχαίας Ελλάδας και αποτέλεσε το τυπικό κράνος των οπλιτών την εποχή των Περσικών Πολέμων (Μαραθώνας, Θερμοπύλες). Πρωτοεμφανίστηκε στην Κόρινθο, αλλά διαδόθηκε σχεδόν σε όλο τον ελληνικό κόσμο,

[82] Ψαρράς, *Η Μαύρη Βίβλος…*, σ. 255
[83] Καρακατσούλη, *Το Ξίφος του…*, σ. 38

όπως στην Πελοπόννησο, την Αττική, τη Νότια Ιταλία και τη Σικελία. Η αντίληψη των σύγχρονων Ελλήνων ως απογόνων των αρχαίων Ελλήνων και το καθήκον διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς της κλασικής αρχαιότητας βρίσκεται στον πυρήνα του ελληνικού εθνικιστικού και ακροδεξιού χώρου. Η οπτική αποτύπωση πολεμικού εξοπλισμού των αρχαίων Ελλήνων, όπως η περικεφαλαία, υπονοεί τη διαχρονικότητα του πολέμου για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και για την εξάπλωση του Έθνους και το ηθικό χρέος υπεράσπισης των ελληνικών εδαφών. Παρεμφερείς συνδέσεις βρίσκουμε και σε άλλα περιοδικά, όπως στο τεύχος 6 του περιοδικού *Αντεπίθεση*, του οποίου το εξώφυλλο συνίσταται από φωτογραφία πολεμιστών με αρχαία ελληνική (πιθανότατα κορινθιακή) πανοπλία και το οποίο φέρει τη λεζάντα *Οι Φρουροί της Λευκής Πολιτείας* **[εικ. 5]**.

Εικόνα 5

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση,* τεύχος 6, 2002

Η ιδέα των Ελλήνων ως κληρονόμων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και η ιδέα του διαχρονικού προορισμού τους ως φωτοδότες του κόσμου, αποτελεί βασικό επιχείρημα της εθνικιστικής ρητορικής. Διατρανώνει την υπεροχή των Ελλήνων και κρύβει στον πυρήνα της την ξενοφοβία και τον ρατσισμό, υπό την απειλή της αλλοίωσης της ξεχωριστής αυτής εθνικής ταυτότητας. Η εξιδανίκευση του ελληνικού έθνους μέσω της σύνδεσης με την κλασική αρχαιότητα αποτυπώνεται στα εξώφυλλα, τόσο με εικόνες αρχαίων Ελλήνων πολεμιστών ως συμβόλων του πολέμου και της ρωμαλαιότητας, όπως στο παρόν εξώφυλλο, όσο και με την αναπαραγωγή φωτογραφιών από αρχαία αγάλματα **[εικ.6]** και αντικείμενα αλλά και με εικόνες που αποτυπώνουν ολυμπιακούς αθλητές σε μια εξύμνηση του Ολυμπιακού ιδεώδους **[εικ.7]**.

Εικόνα 6

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 141, 2009
Φωτογραφία του αγάλματος της Αθηνάς στην Ακαδημία Αθηνών, Λεωνίδας Δρόσης, 1875

Εικόνα 7

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 49, 1989

Τα περιεχόμενα του τεύχους αφορούν κυρίως στην έννοια του ναζισμού, με αναλύσεις του βιβλίου *Ο μυθος του 20ου αιώνα* του ναζί θεωρητικού Alfred Rosenberg, θέσεις του ιταλού ακροδεξιού φιλοσόφου και συγγραφέα Julius Evola για τη «νεγροποιημένη Αμερική» καθώς και ένα άρθρο για τη σχέση εθνικοσοσιαλισμού και μεταφυσικής. Το θέμα της ελληνικότητας, το οποίο αποτυπώνεται στο εξώφυλλο, βρίσκεται μόνο σε ένα άρθρο με τίτλο *Η πολεμική αρετή των Ελλήνων*, στο οποίο εξυμνείται η ανδρεία των Ελλήνων πολεμιστών κατά τους Περσικούς Πολέμους. Συνοδευτικά με το κείμενο του άρθρου βρίσκονται κι άλλες εικόνες με πολεμιστές, οι οποίοι φορούν την κορινθιακή περικεφαλαία την οποία παρατηρούμε και στο εξώφυλλο. Μέσα στο ίδιο τεύχος βρίσκουμε μια σύνοψη των Ιδεολογικών Αρχών της Χρυσής Αυγής, με επεξηγήσεις και σχολιασμό. Στο παρακάτω απόσπασμα του πρώτου κεφαλαίου των ιδεολογικών αρχών, συνοψίζεται η σύνδεση ναζισμού και ελληνισμού, η οποία αποτελεί κεντρικό σημείο των θέσεων της Χρυσής Αυγής και την οποία βρίσκουμε να αποτυπώνεται γραφιστικά σε αυτό αλλά και σε άλλα εξώφυλλα: *«Η Ευρώπη είναι η Γη της πολιτιστικής δημιουργίας του Άριου Ανθρώπου. Είναι η Γη όπου ανδρώθηκε και άκμασε ο κατ'εξοχήν Πολιτισμός της Ανθρωπότητας, ο Άριος Πολιτισμός, από την Αρχαία Ελληνική εποχή ως τις μέρες μας*[84]*».* Η Χρυσή Αυγή υποστηρίζει πως το ελληνικό Έθνος αποτελεί ένα αρχέγονο Άριο Έθνος, το οποίο δημιουργήθηκε από την πρόσμιξη Άριων φυλών, όπως οι Αχαιοί, οι Ίωνες και οι Δωριείς. Δημιουργεί με αυτό τον τρόπο μια δική της γενεαλογία της Άριας φυλής που ξεκινά από την αρχαία Ελλάδα και φτάνει μέχρι την Ευρώπη του 20ου αιώνα και τη ναζιστική φυλετική θεωρία.

[84] Περιοδικό *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 21, 1986, σελ 8

3.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 53, 1990

Το τεύχος 53 του περιοδικού Χρυσή Αυγή εκδόθηκε τον Απρίλιο του 1990. Το εξώφυλλο απαρτίζεται από κείμενο και εικόνα. Παρουσιάζει τον πίνακα του Peter von Hess *Παλληκάρια με τον Κολοκοτρώνη σε ταμπούρι* (λάδι σε μουσαμά, 1829)[85], ένα απόφθεγμα που αποδίδεται στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και το λογότυπο του περιοδικού (sig-rune, 3ο λογότυπο). Ως υπότιτλο φέρει τον *Μηνιαίο Ιδεολογικό Όργανο του Λαϊκού Συνδέσμου*, ο οποίος αποτέλεσε τον υπότιτλο του περιοδικού σχεδόν για όλη τη δεκαετία του 1990. Δίπλα αναγράφεται ο αριθμός του τεύχους.

Το θέμα της Ελληνικής Επανάστασης που αποτυπώνεται τόσο με την εικόνα όσο και με το κείμενο του τεύχους 53, αποτελεί ένα δημοφιλές θέμα, το οποίο εντάσσεται στη μεγαλύτερη κατηγορία της εικονογραφικής αποτύπωσης της ελληνικότητας. Η οπτικοποίηση της έννοιας της ελληνικότητας στοχεύει στην ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας και στην αναζωπύρωση της εθνικής υπερηφάνειας. Η Ελληνική Επανάσταση, ως σύμβολο-ορόσημο της γέννησης του ελληνικού κράτους, εμφανίζεται στα εξώφυλλα των περιοδικών μέσα από αντίγραφα γνωστών εικαστικών έργων. Πρόκειται κυρίως για αναπαραγωγή λιθογραφιών και ελαιογραφιών που αναπαριστούν γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης και αποτυπώνουν τους ήρωές της. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι επιλέγονται κατά συντριπτική πλειονότητα έργα από ευρωπαίους φιλέλληνες ζωγράφους, όπως του Peter von Hess στο παρόν εξώφυλλο του τεύχους 53 . Θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι η επιλογή αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά αποσκοπεί στην ανάδειξη της υποστήριξης της συγκρότησης ελληνικού κράτους από την Ευρώπη και στην αναγνώριση του μεγαλείου της Ελληνικής Επανάστασης διεθνώς.

Το κείμενο του εξωφύλλου παρουσιάζεται ως απόσπασμα από τους λόγους του Κολοκοτρώνη: *«Το Γένος ποτέ δεν υποτάχτηκε στον σουλτάνο. Είχε πάντα το βασιλιά του, το στρατό του, τα κάστρα του. Βασιλιάς του, ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς. Στρατός του, οι Αρματωλοί και Κλέφτες. Κάστρα του, η Μάνη και το Σούλι»*. Το απόσπασμα δε βρίσκεται αυτούσιο σε κανένα από τα σωζόμενα κείμενα του Κολοκοτρώνη. Προσιδιάζει στο πνεύμα, το ύφος και σε στοιχεία του περιεχομένου στον περίφημο λόγο του προς τους μαθητές στην Πνύκα (1838), δεν απαντάται όμως αυτολεξεί ούτε στην *Ομιλία στην Πνύκα* ούτε στα *Απομνημονεύματα*. Φαίνεται πως το συγκεκριμένο απόσπασμα που παρατίθεται αποτελεί νεότερη εθνικοπατριωτική διατύπωση, χωρίς να γνωρίζουμε αν αποτελεί σύνθεση των εκδοτών του περιοδικού ή προϋπάρχον κείμενο.

Η απόδοση του αποσπάσματος στον Κολοκοτρώνη δημιουργεί ευθεία σύνδεση με την εικόνα του εξωφύλλου, η οποία αναπαριστά τον Κολοκοτρώνη μαζί με συναγωνιστές του σε χαράκωμα.

[85] https://www.nationalgallery.gr/artwork/pallikaria-me-ton-kolokotroni-se-tabouri/ Ανακτήθηκε: 12.8.2025

Πρόκειται για γνωστό έργο του Peter von Hess, Γερμανού ζωγράφου ο οποίος φιλοτεχνούσε πίνακες με ιστορικά θέματα, κυρίως για τους Ναπολεόντειους πολέμους και την Ελληνική Επανάσταση. Μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους ο Von Hess ήρθε στην Ελλάδα ως μέλος της συνοδείας του βασιλιά Όθωνα και δημιούργησε περίπου 40 έργα με θέμα σημαντικά γεγονότα της Επανάστασης του 1821 και της Εθνικής Παλιγγενεσίας. Οι εικαστικές του αποτυπώσεις είναι, συνήθως, εξιδανικευτικές, Παρατηρούμε μια ρομαντική απόδοση των προσώπων της Ελληνικής Επανάστασης και μια δυϊστική προσέγγιση της ελληνικής Ιστορίας μεταξύ του «*εμείς*» ως ήρωες και αγωνιστές, και του «*οι άλλοι*» ως βάρβαροι-δεσποτικοί κατακτητές. Πολλά έργα του βρίσκονται σε σχολικά εγχειρίδια, μιας και θεωρείται ότι οι πίνακές του συντελούν ηθικοπλαστικό ρόλο, καλλιεργώντας το εθνικό αίσθημα. Για τον ίδιο λόγο, ο Von Hess, αποτελεί έναν από τους αγαπημένους ζωγράφους του εθνικιστικού χώρου, μαζί με τον φιλέλληνα Γάλλο ζωγράφο Louis Dupre.

Στο συγκεκριμένο εξώφυλλο του τεύχους 53, εικόνα και κείμενο βρίσκονται σε θεματική ταύτιση, προάγοντας την έννοια του πατριωτισμού και της εθνικής υπερηφάνειας. Αποτελούν το οπτικό όχημα επικοινωνίας για το περιεχόμενο του περιοδικού, το οποίο περιέχει άρθρα που κινούνται γύρω από την έννοια του Έθνους ως του «ιστορικού φορέα της ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς και δημιουργίας ενός λαού[86]». Βρίσκουμε άρθρα με τίτλους όπως *Το Έθνος*, *Αριστοτέλης και Φυλετισμός*, *Η επιστροφή των Ιώνων*, *Κώστας Καρυωτάκης_ο εθνικιστής ποιητής* και άλλα, στα οποία προάγεται η έννοια του έθνους και της μοναδικότητας της ελληνικής ταυτότητας.

[86] Περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, Ίων Φιλίππου *Το Έθνος*, τεύχος 53, 1990, σ.10

4.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 116, 2004

Το τεύχος 116, το οποίο εκδόθηκε το 2004, συνιστά το μοναδικό τεύχος του περιοδικού Χρυσή Αυγή από όσα βρέθηκαν, το οποίο αναφέρει τη δημιουργό της εικόνας του εξωφύλλου. Πρόκειται για σχέδιο της Φωτεινής Α., όπως αναφέρεται στη σελίδα 3 του τεύχους, το οποίο αποτυπώνει το τζαμί της Αγίας Σοφίας, την ελληνική σημαία, ένα σπαθί και έναν αετό και φέρει λεζάντα: *Μεγάλη Ελλάς*. Συμπληρωματικά στο κείμενο της εικόνας, βρίσκουμε τον τίτλο του περιοδικού με το τρίτο λογότυπο και τον υπότιτλο *ΕΘΝΟΣ ΦΥΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ*, ο οποίος παρατηρείται από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και συνιστά τον τελευταίο υπότιτλο του περιοδικού. Κάτω από τον υπότιτλο αναγράφονται οι μήνες κυκλοφορίας, ο αριθμός του τεύχους και η τιμή πώλησης. Ο τίτλος, ο υπότιτλος και οι λοιπές πληροφορίες κυκλοφορίας βρίσκονται μέσα σε κόκκινο πλαίσιο, ενώ το υπόλοιπο εξώφυλλο καταλαμβάνει το σχέδιο της Φωτεινής Α.

Το σχέδιο φέρει εξπρεσιονιστικά χαρακτηριστικά και θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι έχει δημιουργηθεί με ακρυλικά χρώματα. Το χρώμα που πρωτοστατεί είναι το γαλάζιο, αναμεμειγμένο με λευκό - τα χρώματα της ελληνικής σημαίας, η οποία και απεικονίζεται στο έργο, καταλαμβάνοντας το κέντρο της σύνθεσης. Ο αετός, ο οποίος παραδοσιακά συνδέεται με τη δύναμη, τοποθετούμενος πάνω από τη σημαία, συμβολίζει την εθνική κυριαρχία. Η απεικόνιση της Αγίας Σοφίας μας παραπέμπει εικονογραφικά στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης, ενώ το σπαθί, ως σύμβολο πολέμου, το οποίο τέμνει τη σημαία, εικονοποιεί τον αγώνα για εθνική ισχύ και αποτελεί εικονογραφικό μοτίβο των Σταυροφοριών, προσθέτοντας το στοιχείο του ιερού πολέμου. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το έργο ως μια συμβολική, εθνική εικονογραφία, θέμα της οποίας αποτελεί η σύγκρουση Βυζαντίου και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η λεζάντα *Μεγάλη Ελλάς* επεξηγεί την αφήγηση της εικόνας, καθιστώντας ακόμη πιο άμεσο το μήνυμα του εξωφύλλου, το οποίο μπορεί να κατηγοριοποιηθεί στη μεγαλύτερη ομπρέλα του θέματος της ελληνικότητας, αποτυπώνοντας πιο συγκεκριμένα την ιδέα του αλυτρωτισμού.

Το κίνημα του αλυτρωτισμού απαιτεί την «απελευθέρωση» των ομοεθνών που βρίσκονται σε εδάφη τα οποία θεωρείται ότι ιστορικά ανήκουν στο εκάστοτε κράτος που τα διεκδικεί, λόγω πρότερης εδαφικής κυριαρχίας ή άλλων γεωπολιτικών συνθηκών. Στην Ελλάδα, ο αλυτρωτισμός συνδέεται κυρίως με τη Μεγάλη Ιδέα, η οποία θέτει τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία της εποχής της Μακεδονικής Δυναστείας ως το εδαφικό πρότυπο επέκτασης του ελληνικού κράτους. Η ιδέα της Μεγάλης Ελλάδας, ως ωραιοποιημένη ανάμνηση του μεγαλείου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και ως ευχή για την ανάκτηση των χαμένων εδαφών αποτελεί διαχρονικά ένα από τα κύρια αφηγήματα της άκρας δεξιάς. Το αίτημα της επέκτασης της εθνικής κυριαρχίας αποτελεί έκφανση ενός πιο επιθετικού εθνικισμού

ενώ η διαφύλαξη της εθνικής ακεραιότητας και η προστασία από τους αλλοεθνείς πληθυσμούς συνδέεται με έναν πιο αμυντικό εθνικισμό.

Εκφάνσεις της αλυτρωτικής ιδεολογίας συναντάμε σε όλο το φάσμα της δεξιάς και ακροδεξιάς πολιτικής ατζέντας κατά τον 20ο και 21ο αιώνα, από τη Μικρασιατική Καταστροφή μέχρι τα Ίμια και το Μακεδονικό Ζήτημα και μέχρι τη διαχρονική πια και επικοινωνιακά συντηρούμενη διαμάχη Ελλάδας - Τουρκίας σε εναέριο χώρο και θαλάσσια ύδατα. Η ιδέα για μια Μεγάλη Ελλάδα στα πρότυπα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κεφαλαιοποιείται στα πρόσωπα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και στη συνέχεια, του Παύλου Μελά, ο οποίος πρωτοστάτησε στον Μακεδονικό Αγώνα. Το θέμα του αλυτρωτισμού εξεικονίζεται σε αρκετά εξώφυλλα του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* αλλά και άλλων περιοδικών, είτε με αποτύπωση των προαναφερθέντων προσώπων **[εικ.9]** είτε με αναφορά σε ιστορικοπολιτικά γεγονότα, όπως η κρίση των Ιμίων **[εικ.10]**.

Εικόνα 9

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή, τεύχος 72, 1993 ή 1994*
Εικόνα του Παύλου Μελά όπως βρίσκεται και σε γραμματόσημα του 1993[87].

Εικόνα 10

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση, τεύχος 11, 2003*

[87] https://stamps-gr.blogspot.com/2013/07/blog-post_22.html. Ανακτήθηκε: 14.8.2025

Το εξώφυλλο του περιοδικού επικοινωνεί με εικονογραφική σαφήνεια τα περιεχόμενα του τεύχους. Η πλειονότητα των άρθρων ασχολείται με το ελληνοτουρκικό ζήτημα. Βρίσκουμε σε αυτό άρθρα για την ελληνοτουρκική φιλία, μια θεωρία πολέμου κατά της Τουρκίας ενόψει της τελωνειακής ένωσης της Τουρκίας με την ΕΕ, ένα αφιέρωμα στον ήρωα του ελληνοκυπριακού αγώνα κατά των Άγγλων Γρηγόρη Αυξεντίου και άλλα αφιερώματα για την έννοια του έθνους και το καθήκον υπεράσπισης της πατρίδας.

5.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 146, 2011

Το τεύχος 146 του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* εκδόθηκε τον Ιούλιο του 2011, ένα σχεδόν χρόνο πριν από την είσοδο της Χρυσής Αυγής στο ελληνικό Κοινοβούλιο, με ποσοστό 6,97%, το Μάιο του 2012. Το εξώφυλλο αποτελείται από μια φωτογραφία μελών της ΧΑ τα οποία κρατούν σημαία με τον κέλτικο σταυρό και από ένα κείμενο το οποίο λέει: *«Εθνικισμός _ στάση ζωής ενάντια στο ρεύμα»*. Το κείμενο αυτό συνιστά τον τίτλο ενός από τα κύρια άρθρα του τεύχους. Συνοδευτικά κείμενα αποτελούν ο τίτλος του περιοδικού με το τρίτο λογότυπο και ο υπότιτλος *ΕΘΝΟΣ ΦΥΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ*, ακολουθούμενα από τον αριθμό του τεύχους και την τιμή πώλησης.

Η θεματική του εξωφύλλου είναι αυτοαναφορική και αφορά στην αποτύπωση του νεοναζιστικού ελληνικού κινήματος, εν προκειμένω του μορφώματος της Χρυσής Αυγής. Η φωτογραφία προέρχεται πιθανότατα από εξόρμηση ή κατασκήνωση στρατιωτικής εκπαίδευσης. Διακρίνουμε σε αυτή γνωστά μέλη της οργάνωσης, καταδικασμένα πλέον για εγκληματική δραστηριότητα, όπως τον Ηλία Κασιδιάρη (δεύτερος από αριστερά) και τον Γιώργο Γερμενή (πρώτος από αριστερά).

Φωτογραφίες από συγκεντρώσεις, συνέδρια και δράσεις του νεοναζιστικού κινήματος εντοπίζονται σε διάφορα εξώφυλλα τευχών του περιοδικού *Χρυσή Αυγή, Αντεπίθεση, Ανάκτηση* κ.ά. Αποτελούν μια αποτύπωση της ιστορικής συνέχειας του κινήματος **[εικ.11]**, της δράσης του στο δρόμο **[εικ.12]** και της σύνδεσης της ελληνικής ακροδεξιάς με αντίστοιχα κινήματα διεθνώς. Η δημοσίευση τέτοιων φωτογραφιών μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργεί τόσο προπαγανδιστικά, για την προσέλκυση νέων ατόμων, όσο και ενδυναμωτικά για την ήδη υπάρχουσα ανθρώπινη δεξαμενή. Προωθώντας εικόνες μαζικότητας και μαχητικής στάσης αλλά και συνδέοντας το ελληνικό ακροδεξιό κίνημα με αντίστοιχα κινήματα του εξωτερικού και με τη «Γερμανική Επανάσταση[88]», δημιουργείται μια εντύπωση ιδεολογικής και ιστορικής συνοχής και προσδίδεται κύρος και σπουδαιότητα στη λειτουργία και τους σκοπούς του κινήματος.

[88] Φράση που έχει χρησιμοποιήσει ο Ν. Μιχαλολιάκος σε συνέντευξή του: *«Είμαστε Ναζιστές [...], γιατί μέσα στο θαύμα τής Γερμανικής Επαναστάσεως τού 1933 είδαμε την Δύναμι πού θα λυτρώση την ανθρωπότητα από την εβραϊκή σαπίλα, είδαμε την Δύναμη που θα μας οδηγήση σε μια καινούργια Ευρωπαϊκή αναγέννησι».* Πηγή: Περιοδικό *Χρυσή Αυγή, «Εμείς»,* τεύχος 5, Μάιος 1981, σ.3.

Εικόνα 11

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή, τεύχος 71, 1992*
Φωτογραφία από το Β' συνέδριο της Χ.Α. στο ξενοδοχείο Caravel, 12/4/92. Απεικονίζονται ο Μιχαλολιάκος, ο Περίανδρος, ο Γερμανός νεοναζί Στβαν Εντβαντ και ο εκπρόσωπος του νεοναζιστικού κόμματος της Νότιας Αφρικής AWB[89].

Εικόνα 12

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή, τεύχος 144, 2010*
Φωτογραφία από πορεία της Χρυσής Αυγής

[89]:https://www.lifo.gr/lifoland/mikropragmata/eimaste-nazistes-kai-den-allazoyme-alla-tha-paristanoyme-toys-ethnikistes
Ανακτήθηκε: 14.8.2025

Το εξώφυλλο του τεύχους 146 κατατάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία εξωφύλλων που έχουν ως θέμα τους το ίδιο το νεοναζιστικό κίνημα και τις ιδεολογικές του αρχές. Η απαθανάτιση μελών της Χρυσής Αυγής, κρατώντας μια σημαία με το ναζιστικό σύμβολο του κέλτικου σταυρού, σε συνδυασμό με το δηλωτικό μότο *«Εθνικισμός_στάση ζωής ενάντια στο ρεύμα»* , αποτελούν μια ισχυρή διακήρυξη ιδεολογικής ταυτότητας. Τα εξώφυλλα με θέμα το ίδιο το νεοναζιστικό κίνημα έχουν μια απροκάλυπτη προπαγανδιστική λειτουργία και θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως προσιδιάζουν σε αφίσες ή φυλλάδια προώθησης, διατρανώνοντας τις αρχές της άκρας δεξιάς.

Μιλώντας για το νεοναζιστικό κίνημα, θεωρώ σκόπιμο να αναφερθεί ξανά (βλ. Εισαγωγή, σελ. 11), πως η άκρα δεξιά δε συνιστά, σε καμία περίπτωση, ένα ιδεολογικά συμπαγές και ομοιόμορφο σύνολο, ούτε για τους/τις αναλυτές/αναλύτριες ούτε για τους/τις θιασώτ(ρι)ες της. Υπάρχουν, όπως σε όλο το πολιτικό φάσμα, διαφοροποιήσεις, αξιακές συγκρούσεις και πολύμορφες καταστατικές αρχές. Νεοναζί / νεοφασίστες και εθνικιστές δεν ταυτίζονται απόλυτα και απαραίτητα, όπως ούτε ο χαρακτηρισμός «εθνικιστής» είναι μονοδιάστατος στην εννοιολόγηση και την ανάγνωσή του[90]. Για παράδειγμα, στο blog Μαύρος Κρίνος, στη Διακήρυξη Επαναστατών Εθνικιστών, διαβάζουμε διακρίσεις όπως αστικός εθνικισμός, μικροαστικός εθνικισμός, επαναστατικός / προλεταριακός εθνικισμός, εθνικοαναρχισμός κ.ά.[91]. Στον 21ο αιώνα παρατηρούμε ακόμη μεγαλύτερη διεύρυνση της έννοιας της άκρας δεξιάς, η οποία συνεχίζει να μετασχηματίζεται με τρόπο ώστε να μη μπορούμε να της αποδώσουμε με σαφήνεια ενιαία και συγκεκριμένα πολιτικά και ιδεολογικά γνωρίσματα. Ο Enzo Traverso, στο βιβλίο του *Τα Νέα Πρόσωπα του Φασισμού*, κάνει διάκριση ανάμεσα στα γκρουπούσκουλα που ακολουθούν τη γραμμή του ιστορικού φασισμού και σε νέες ακροδεξιές ομάδες ή κόμματα, τα οποία έχουν χειραφετηθεί από την ιστορική τους μήτρα, έχουν απωλέσει τον ανατρεπτικό τους χαρακτήρα και παρουσιάζουν ένα πρόσωπο θεσμικής κανονικότητας. Εισάγει την έννοια του *μεταφασισμού* για να περιγράψει τις νέες ριζοσπαστικές δεξιές, τις οποίες θεωρεί ακόμη ένα φαινόμενο εν εξελίξει, μη αποκρυσταλλωμένο, αλλά σε κάθε περίπτωση επικίνδυνο[92].

Στο πλαίσιο της παραδοσιακής ή ιστορικής ακροδεξιάς, στην οποία φαίνεται πως ανήκουν τα περιοδικά τα οποία αναλύονται στην παρούσα έρευνα, παρατηρούμε κάποιες κοινές συγκροτητικές αξίες. Μερικές από αυτές είναι η κατ' επίφασην αντιδραστικότητα και αντισυστημικότητα (την ονομάζω κατ' επίφασιν διότι ήδη από τα μέσα του 20ου αιώνα έχει αποδειχθεί η σχέση κράτους και

[90] Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως οι ίδιοι δεν αποδέχονται τον όρο «ακροδεξιός», γι'αυτό και γίνεται αναφορά στους όρους «νεοφασίστες», «νεοναζί», «εθνικιστές».
[91] https://mauroskrinos.blogspot.com/ Ανακτήθηκε 9.11.2025
[92] Enzo Traverso, *Τα νέα πρόσωπα του φασισμού: Συζήτηση με τον Regis Meyran,* μτφρ Νίκος Κούρκουλος, εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2017, σσ. 11-15

ακροδεξιών παρακρατικών οργανώσεων στην Ελλάδα, με τις αποκαλύψεις για τη δολοφονία Λαμπράκη), η άρνηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και των θεσμών, η ξενοφοβία, ο αντισημιτισμός, η πίστη στην υπεροχή της φυλής και η ιδέα του έθνους ως υπέρτατης αρχής. Έννοιες που συμπυκνώνουν τις παραπάνω αρχές και εμφανίζονται συχνά στα περιοδικά *Χρυσή Αυγή, Αντεπίθεση, Ανάκτηση* αλλά και σε άλλα, είναι η ***νέα τάξη πραγμάτων*** **[εικ.13]**, ο ***αγώνας*** και ο ***πόλεμος*** **[εικ.14]** ως τα μέσα με τα οποία θα επιτευχθεί η Εθνικοσοσιαλιστική Επανάσταση και θα έρθει η αλλαγή και η ***πίστη*** στα ιδανικά του εθνικισμού, η πίστη σε μια Νέα Ευρώπη, καθώς και η πίστη στον Αρχηγό.

Εικόνα 13

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 13, 1984

Η εικόνα παρουσιάζει το σύμβολο της «αριανής γροθιάς». Εναλλακτικά ονόματα του συμβόλου αποτελούν η «λευκή δύναμη» ή «λευκή γροθιά». Η σφιγμένη **αριστερή** γροθιά χρησιμοποιείται κινηματικά από την ευρύτερη αριστερά ως σύμβολο (τόσο γραφιστικά όσο και ως χειρονομία) για να εκφράσει θέματα όπως η αλληλεγγύη, ο αγώνας, η ενότητα και η δύναμη. Στη δεκαετία του 1960 και του 1970, μαύρες εθνικιστικές ομάδες στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού χρησιμοποιούσαν συχνά μια σφιγμένη γροθιά με σκούρο δέρμα ως σύμβολο της «μαύρης δύναμης». Το σύμβολο αυτό αντέστρεψαν οι υπέρμαχοι της λευκής υπεροχής, αντικαθιστώντας το με μια λευκή **δεξιά** γροθιά σε μαύρο background. Το σύμβολο χρησιμοποιείται για να εκφραστεί η «λευκή υπερηφάνεια» ή η «λευκή δύναμη». Παρατηρούμε εδώ την οικειοποίηση ενός αριστερού συμβόλου και την παραλλαγή και επανανοηματοδότησή του από την άκρα δεξιά - όπως έκανε ο Χίτλερ με το κόκκινο χρώμα (βλ. σσ. 76-77).

Εικόνα 14

Εξώφυλλο περιοδικού *Αντεπίθεση,* τεύχος 12, 2003
Αντίγραφο φασιστικής αντισημιτικής αφίσας της Ιταλίας, 1942, χρωμολιθογραφία
Σχέδιο του Gino Boccasile το οποίο δημοσιεύθηκε στην Ιταλία κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Απεικονίζει έναν άνδρα με κτηνώδη εμφάνιση, και ένα κόκκινο αστέρι του Δαυίδ στο στήθος, το οποίο συμβολίζει τόσο τον Ιουδαϊσμό όσο και τον Μπολσεβικισμό[93].

Στο παρακάτω απόσπασμα από την Ιδεολογική Διακήρυξη της Χρυσής Αυγής διακρίνεται καθαρά η σπουδαιότητα του αγώνα, το τίμημα του αίματος και του πολέμου και η επιταγή της πίστης, μεταξύ άλλων ιδεολογικών αρχών:

> « **13.3.** *2. Εμείς οι Εθνικοσοσιαλιστές, είμαστε οι τελευταίοι υπερασπιστές του εκπεσμένου μας πολιτισμού. Διαλέξαμε για τρόπο ζωής μας, τον Τιτάνιο και γι'αυτό υπέροχο αγώνα που σκοπεύει στην παλινόρθωσή του. Γι'αυτό είμαστε οι εκλεκτοί ανθοί της Ευρωπαϊκής Γης κι όσοι μας ακολουθούν είναι οι εκλεκτοί δημιουργοί που περιμένει ο πολιτισμός μας.*
>
> *3. Ονειρευόμαστε μια κοινωνία δυνατών πολεμιστών, φιλοσόφων και ποιητών, εκλεκτών της Γης και του Αίματος, αθώων και χαρούμενων Δημουργών, αισθητικών παιδιών του Ήλιου, που θα δοξάσουν δια μέσου του Κάλλους της Φύσεως την Απολλώνεια Κοσμική Αρμονία.*

93 https://www.bridgemanimages.com/en/boccasile/italian-fascist-anti-semitic-poster-1942-colour-litho/drawing/asset/5458538 . Ανακτήθηκε 9.11.2025

4. Αποκαλύπτουμε ξανά το αρχέγονο μυθικό υπόστρωμα των φυλετικών μας καταβολών, αναπλάθουμε την νέα ποιητική στιγμή των καιρών.

5. Εμείς θεματοφύλακες μιας μυστικής, χαμένης κι απαγορευμένης Γνώσης, μένουμε πιστοί στο χρέος μας ν'αποκαλύψουμε τη φωτεινή αλήθεια της ξανά στον Κόσμο.

6. Πολεμάμε για τη Νέα Ευρώπη, γιατί θέλουμε να ξαναγράψουμε την Ιστορία της.

7. Είμαστε οι προάγγελοι της Νέας Χαραυγής, της ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ, που με σκληρότητα και πίστη οδεύουμε στο πεδίο της Τιμής και του Αίματος.

8. Πολεμάμε για τον Νέο Άνθρωπο που θά'ρθει.

ΖΗΤΩ Ο ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ![94] »

Επιστρέφοντας στο εξώφυλλο του τεύχους 146 που αναλύεται εδώ, παρατηρούμε πως εικόνα και κείμενο δηλώνουν συμπληρωματικά τον ιδεολογικό προσανατολισμό της ομώνυμης με το περιοδικό οργάνωσης Χρυσή Αυγή. Η σημαία της φωτογραφίας με τον κέλτικο σταυρό - σήμα που ανήκει στο συμβολικό οπλοστάσιο του ναζισμού - σε συνδυασμό με τη λέξη «εθνικισμός» στο κείμενο του εξωφύλλου φέρουν ένα διπλό μήνυμα. Από τη μια εκθέτουν τη δημόσια εικόνα που επιχειρούσε να επικοινωνήσει η Χρυσή Αυγή, ειδικά εν όψει εκλογών, δηλαδή την αντίληψη της οργάνωσης ως εθνικιστικής. Ταυτόχρονα, μέσω της οπτικής απεικόνισης του ναζιστικού συμβόλου, μαρτυρούν την πραγματική ιδεολογική τους ταυτότητα, αυτήν που έχουν δηλώσει δημόσια σε πολλές συγκεντρώσεις του κόμματός τους τόσο ο Ν. Μιχαλολιάκος όσο και άλλα μέλη της οργάνωσης. Για παράδειγμα, ο Ηλίας Κασιδιάρης σε ομιλία του στη γιορτή νεολαίας της Χρυσής Αυγής στις 17.9.2011 έχει πει: *«Είμαστε φασίστες, είμαστε και ναζί και ό,τι άλλο χρειαστεί θα γίνουμε για να προστατεύσουμε την κληρονομιά μας, το αίμα της φυλής μας*[95] ». Σε εκδήλωση της Χρυσής Αυγής στα κομματικά της γραφεία στις 5.3.2012 ο αρχηγός Ν. Μιχαλολιάκος έχει αναφωνήσει: *«Είμαστε η σπορά των ηττημένων του 1945, οι εθνικιστές, οι εθνικοσοσιαλιστές, οι φασίστες*[96] ». Η σύγχυση των όρων

[94] Ιδεολογική Διακήρυξη της Χρυσής Αυγής, κεφάλαιο XIII, 13.3, από τη διαδικτυακή σελίδα JailGoldenDawn, https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2016/12/xa_ideologikh_diakhryxh.26-34.pdf Ανακτήθηκε 9.11.2025

[95] https://www.youtube.com/watch?v=UdhbusCuzn4 Ανακτήθηκε 26.3.2026

[96] https://www.youtube.com/watch?v=cq6nx4RChUQ απόσπασμα 9'29''-9'40''. Ανακτήθηκε 26.3.2026

εθνικισμός-εθνικοσοσιαλισμός φαίνεται να έχει υπάρξει συνειδητή πολιτική στρατηγική της οργάνωσης, όπως αποδεικνύεται από το άρθρο *Εθνικιστές ή Ναζιστές; Αρνούμεθα το ιστορικό ψεύδος των «καλών» συμμάχων και των «κακών» φασιστών* του 2006 στην εφημερίδα *Χρυσή Αυγή* το οποίο αναφέραμε στη σελίδα 68. Στο εν λόγω άρθρο δηλώνεται πως η αντικατάσταση του όρου «εθνικοσοσιαλισμός» με τον όρο «εθνικισμός» έγινε λόγω των ιστορικών παρανοήσεων σχετικά με τον εθνικοσοσιαλισμό και όχι επειδή υπάρχει διάσταση ιδεών. Σε ένα από τα πρώτα τεύχη του περιοδικού βρίσκουμε άρθρο με τίτλο *Εμείς*, στο οποίο δηλώνεται απροκάλυπτα:

«Είμαστε Ναζιστές […], γιατί μέσα στο θαύμα τής Γερμανικής Επαναστάσεως τού 1933 είδαμε την Δύναμι πού θα λυτρώση την ανθρωπότητα από την εβραϊκή σαπίλα, είδαμε την Δύναμη που θα μας οδηγήση σε μια καινούργια Ευρωπαϊκή αναγέννησι, είδαμε την λαμπερή αναβίωσι των αρχέγονων ενστίκτων της φυλής, είδαμε μία δυναμική φυγή από τον εφιαλτικό βιομηχανικό μαζάνθρωπο σέ έναν νέο και ταυτόχρονα αρχαίο και Αιώνιο τύπο ανθρώπου, τον άνθρωπο τής φιλοσοφίας και του πολέμου, τον άνθρωπο της Γης και τού Αίματος, τον άνθρωπο των ηρώων και των ημιθέων, τον αγνό αφελή και βίαιο άνθρωπο του Μύθου και των ενστίκτων[97]».

Τα άρθρα του περιοδικού, ευθυγραμμισμένα με τη θεματική του εξωφύλλου, αφορούν στην έννοια του εθνικισμού και σε καταστατικές αρχές της Χρυσής Αυγής. Το τεύχος περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, άρθρα για τον εθνικισμό, για τη γενετική των Ελλήνων και για τους σκοπούς της οργάνωσης, καθώς και μια ανάλυση για «ψέματα και αλήθειες» για την Ευρώπη του Εθνικοσοσιαλισμού. Παρατηρούμε πως το περιεχόμενο του περιοδικού εγκολπώνει επίσης τη «διπλή» ταυτότητα της οργάνωσης, η οποία κινείται ανάμεσα στον εθνικισμό και τον εθνικοσοσιαλισμό, αναλόγως με το τί θέλει να προβάλλει ως δημόσια εικόνα και τί θέλει να προπαγανδίσει εσωτερικά, στα μέλη της.

Η εικονολογική ανάλυση των παραπάνω εξωφύλλων, παρότι ενδεικτική, αποδομεί τους κύριους μηχανισμούς συγκρότησης της εικόνας των εξωφύλλων και παρουσιάζει τα πιο δημοφιλή θέματα των εικόνων, όπως παρατηρήθηκαν σε αυτή την έρευνα. Παρότι επιλέχθηκε ως άξονας ανάλυσης το περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, τα ίδια θέματα παρατηρήθηκαν στην πλειονότητα των περιοδικών. Η αισθητική και η δομή της εικόνας μπορεί να ποικίλλει, τα εικονιζόμενα στοιχεία όμως και τα θέματα είναι εν πολλοίς κοινά.

[97] *Εμείς,* περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 5, Μάιος-Ιούνιος 1981, σ.3

Η εικόνα του εξωφύλλου λειτουργεί ως ο αισθητικός διαμεσολαβητής ανάμεσα στο ιδεολογικό περιεχόμενο και τον/την αναγνώστη / αναγνώστρια. Το μήνυμα που φέρει είναι άμεσο· μπορεί να αφομοιωθεί σε λίγα δευτερόλεπτα, ακόμα κι αν ανήκει στη «συνωμοτική γλώσσα» μεταξύ ομοϊδεατών, όπως είναι για παράδειγμα η κατανόηση του νοήματος των συμβόλων. Το μήνυμα της εικόνας συχνά συμπληρώνει, όπως είδαμε, ο λόγος. Κάθε στοιχείο της εικόνας είναι φορτισμένο με σημασιολογικό δυναμικό, από τα χρώματα που έχουν επιλεγεί μέχρι τα εικονογραφικά μοτίβα της. Αθροίζοντας τα στοιχεία της εικόνας σε συνάρτηση και με τον λόγο, παράγεται το συνολικό συμβολικό της νόημα. Το νόημα αυτό σε άλλα εξώφυλλα είναι πρόδηλο, όπως για παράδειγμα στα εξώφυλλα που έχουν ευθεία σύνδεση με το NSDAP, ενώ σε άλλα υποφώσκει, κρυμμένο σε εθνικά / πατριωτικά θέματα ή σε θέματα ιστορίας. Στη δεύτερη περίπτωση, οι λεπτομέρειες της εικόνας είναι που φωτίζουν, συνθετικά, το πραγματικό μήνυμα. Τα κρυμμένα σύμβολα στα λογότυπα, τα αντίγραφα από έργα τέχνης της Ναζιστικής Γερμανίας, οι πιο λεπτοφυείς εικονογραφικές αναφορές, μαρτυρούν την ιδεολογική ταυτότητα του περιοδικού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ / ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραπάνω έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια κατανόησης της λειτουργίας του οπτικού υλικού ως εργαλείου στις ακροδεξιές επικοινωνιακές στρατηγικές. Τα εξώφυλλα των περιοδικών αποτελούν μια μόνο από τις κατηγορίες χρήσης της εικόνας ως μέσο προπαγάνδας - υπάρχουν επίσης οι αφίσες, τα φυλλάδια, οι προκηρύξεις, τα εξώφυλλα των βιβλίων και των εφημερίδων, τα φανζίν, τα κόμικ, τα αυτοκόλλητα κ.ά. Η συχνότητα και η διάρκεια έκδοσης των περιοδικών, καθώς και η σχετικά ευκολότερη πρόσβαση σε αυτά, δίνουν τη δυνατότητα για συγκριτική μελέτη και για την παρατήρηση μοτίβων στη συγκρότηση της εικόνας. Τα παραπάνω αποτελούν τους κύριους λόγους για τους οποίους επιλέχθηκαν τα περιοδικά ως αντικείμενο έρευνας.

Η έκδοση περιοδικών με ακροδεξιά χαρακτηριστικά παρουσίασε, όπως αναφέρθηκε στον πρόλογο αυτής της εργασίας, μεγάλη άνθιση από τη Μεταπολίτευση έως τις αρχές του 2010. Έκτοτε μέχρι και σήμερα εντοπίστηκαν κυρίως περιοδικά νεολαίας, όπως είναι το περιοδικό *Ανάκτηση* που εκδίδεται μέχρι σήμερα, το *Σιδηρά Πατρίς* που υπολογίζεται πως εκδόθηκε γύρω στο 2020 ή το *Blood & Honour,* το μουσικό περιοδικό, το οποίο εκδίδεται σε πολλές χώρες, ξεκίνησε στην Ελλάδα την κυκλοφορία του το 1999 και εκδιδόταν περίπου μέχρι το 2017. Από το 2000 ως το 2010 παρατηρήθηκαν βραχύβιες περιοδικές εκδόσεις καί στην επαρχία, όπως το περιοδικό *Βόρειον Σέλας* (2000) στη Θεσσαλονίκη[98], το *White Revolution* (2000) στην Καλαμάτα, το περιοδικό *Πέλεκυς* (2006) στο Ρέθυμνο και το περιοδικό *Οι Λύκοι του Μωριά* (2006) στην Τρίπολη. Η πτώση της κυκλοφορίας περιοδικών από το 2010 και μετά είναι εμφανής, τουλάχιστον από τα δεδομένα που εξετάστηκαν σε αυτή την έρευνα, ενώ δε γνωρίζουμε ποιά είναι τα αίτια αυτής της πτώσης. Μια υπόθεση είναι πως η μειωμένη εκδοτική παραγωγή οφείλεται στην οικονομική κρίση. Πιθανόν, όμως, να σχετίζεται περισσότερο με την είσοδο της μεγαλύτερης ελληνικής ακροδεξιάς οργάνωσης, της Χρυσής Αυγής, στη Βουλή, οπότε και επήλθε μια προσοχή σε σχέση με την εικόνα της στη δημόσια σφαίρα.

Σχετικά με την εικονογραφία των εξωφύλλων των περιοδικών της τελευταίας δεκαπενταετίας, παρατηρείται ότι τα περιοδικά νεολαίας και τα μουσικά έντυπα υιοθετούν συχνά στοιχεία της gothic horror και fantasy art αισθητικής. Η αισθητική αυτή παρουσιάζει συγγένειες με την εικονογραφική

[98] Το εν λόγω περιοδικό φαίνεται να ξεκίνησε την κυκλοφορία του στις Σέρρες το 1997 και στη συνέχεια, από το τεύχος 5 εκδιδόταν στη Θεσσαλονίκη σύμφωνα με πληροφορίες από το https://www.ethnikismosgr.com/general-4-3 Ανακτήθηκε 3.6.2026

παράδοση της black metal σκηνής, τμήματα της οποίας έχουν συνδεθεί με ακροδεξιούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς. Παρά τις αισθητικές αλλαγές κατά το πέρασμα του χρόνου, φαίνεται πως η ακροδεξιά έντυπη εκδοτική παραγωγή έχει μια συνέπεια ως προς την εικόνα από τη Μεταπολίτευση ως σήμερα. Διατηρεί μια σταθερή δεξαμενή εικονογραφικών αναφορών, όπως είναι τα ρουνικά σύμβολα, οι εικόνες της αρχαίας Ελλάδας, οι Σταυροφορίες, οι εικόνες από τη Ναζιστική Γερμανία. Η συνέπεια αυτή καθιστά το προϊόν αναγνωρίσιμο στο αγοραστικό του κοινό και προσδίδει μια αίσθηση συνέχειας στην ιστορία του ακροδεξιού κινήματος της χώρας και στην εκδοτική του δραστηριότητα.

Η εξοικείωση

Η επανειλημμένη χρήση εικόνων και συμβόλων της Ναζιστικής Γερμανίας στα εξώφυλλα, όπως η σβάστικα ή οι φωτογραφίες του Χίτλερ και του Ρούντολφ Ες, εξοικειώνουν τον/την θεατή / θεάτρια με εικόνες που παγκοσμίως θεωρούνται ως σύμβολα μίσους και επιφέρουν, μέσω της εξοικείωσης, μια σταδιακή νομιμοποίηση. Όπως είπε ο Μιχάλης Γεωργιλάς στη συνέντευξή μας (βλ. Παράρτημα, σελ. 104), όταν ρωτήθηκε για την παρουσία ή την απόκρυψη της σβάστικας … «*κανείς πια δεν ασχολείται με αυτό»*. Παρόμοια εξοικείωση μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι συμβαίνει καί στο κομμάτι του λόγου, όπως αυτός εμφανίζεται στα εξώφυλλα, με ακραίες φράσεις όπως *«Ή Ελλάς ή Τέφρα*[99]*»*, *«Μίλα ελληνικά ή ψόφα*[100]*»* και φράσεις για τον πόλεμο όπως *«Πίστευε Υπάκουε Πολέμα*[101]*»*. Η συστηματική δημόσια εμφάνιση ακραίων εικόνων και φράσεων στα εξώφυλλα των περιοδικών, επιφέρει μια κανονικοποίηση και δημιουργεί έναν κοινωνικό αυτοματισμό ανοχής στην παρουσία τέτοιων εικόνων και φράσεων στη δημόσια σφαίρα.

Από την άλλη πλευρά, η δημόσια εμφάνιση ναζιστικών συμβόλων όπως η σβάστικα και η ύπαρξη φράσεων μίσους στα περιοδικά της Χρυσής Αυγής και σε άλλο έντυπο υλικό της, χρησιμοποιήθηκαν στη δίκη της ως αποδεικτικό στοιχείο για τη ναζιστική φύση της οργάνωσης. Για παράδειγμα, η σφραγίδα *Αγχιβασίην* που παρουσιάζεται στο εξώφυλλο του 1ου τεύχους του περιοδικού *Χρυσή Αυγή* αλλά και στο έγγραφο *Εσωτερικός Κώδικας* του κατηγορούμενου Χρήστου Παππά χρησιμοποιήθηκε ως αποδεικτικό στοιχείο για το ιδεολογικό στίγμα της οργάνωσης πριν το 1992[102]. (Οι κατηγορούμενοι

[99] Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 16, 1986
[100] Εξώφυλλο skinzine *Omerta,* τεύχος 5, 2010
[101] Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 18, 1986
[102] Θανάσης Καμπαγιάννης, *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους _ Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής*, Αντίποδες, Αθήνα, 2020, σ. 34

ισχυρίζονταν ότι πριν το 1992 η Χρυσή Αυγή δεν είχε συγκεκριμένη ιδεολογική ταυτότητα). Αντιστοίχως, κείμενα από το περιοδικό προσκομίστηκαν στο δικαστήριο ως τεκμήρια για το ότι η Χρυσή Αυγή εξαρχής ασπαζόταν τον εθνικοσοσιαλισμό - όπως το κείμενο *Χίτλερ για χίλια χρόνια*[103], το οποίο υπογράφει ο Ν. Μιχαλολιάκος και το οποίο βρίσκεται στο 44ο τεύχος του περιοδικού[104]. Το εξώφυλλο του ίδιου τεύχους απεικονίζει αφίσα της Ναζιστικής Γερμανίας με τον Χίτλερ να ανεμίζει τη ναζιστική σημαία.

Η οικειοποίηση

Ένα ακόμη συμπέρασμα που προέκυψε από την παρούσα έρευνα και παρουσιάζει όχι μόνο εικονολογικό αλλά και κοινωνικοπολιτικό ενδιαφέρον, είναι η ομοιότητα της αισθητικής των εξωφύλλων των ακροδεξιών περιοδικών με περιοδικά και αφίσες του αριστερού και του αντιεξουσιαστικού χώρου. Ομοιότητες παρατηρήθηκαν και στα γραφικά των ακροδεξιών sites από τα οποία αντλήθηκε υλικό. Το μαύρο και το κόκκινο χρώμα, η σφιγμένη γροθιά, το μαύρο αστέρι, το σφυρί είναι κάποια από αυτά τα παραδείγματα. Αν παραβλέψουμε το κομμάτι των ναζιστικών συμβόλων, πολλά εξώφυλλα, ειδικότερα των δεκαετιών του 1980 - 1990, συγκλίνουν με την αισθητική εντύπων της αριστεράς, της αυτονομίας και της αναρχίας. Το γεγονός της αισθητικής συγγένειας συνάδει με το παράδοξο της ομοιότητας σε κάποια σημεία της ρητορικής αυτών των πολιτικών χώρων. Έννοιες όπως *επανάσταση, κοινωνική αλλαγή, σύντροφοι, αλληλεγγύη* εμφανίζονται σε ακροδεξιά περιοδικά, blogs και ιστοσελίδες. Το παράδοξο αυτό μπορεί εν μέρει να αιτιολογηθεί από το «κοινό» σημείο της αντισυστημικότητας και της ιδέας της επανάστασης που μοιράζονται αυτοί οι κατά τα άλλα παντελώς διαφορετικοί πολιτικοί χώροι (ιδέες που εννοιολογούν επίσης πολύ διαφορετικά), κατά κύριο λόγο όμως συνιστά ιδεολογική κλοπή. Για παράδειγμα, οι Αυτόνομοι Εθνικιστές που εμφανίστηκαν γύρω στο 2010, χρησιμοποιούσαν ως σύμβολα τη μαυροκόκκινη σημαία και το μαύρο αστέρι ή η ομάδα Μαύρος Κρίνος (Εθνικοαναρχισμός), οι οποίοι χρησιμοποιούν επίσης το μαύρο αστέρι και συνθήματα όπως «αντίσταση - αξιοπρέπεια- αλληλεγγύη[105]».

Στο πεδίο της εικόνας, οι ομοιότητες που παρατηρούνται είναι αποτέλεσμα στρατηγικής, η οποία έχει τις απαρχές της στη Ναζιστική Γερμανία. Ο Χίτλερ, όπως είδαμε στο τελευταίο κεφάλαιο

[103] Περιοδικό *Χρυσή Αυγή*, τεύχος 44, 1989, σ. 28
[104] Καμπαγιάννης, *Με τις μέλισσες ή…*, σ. 30
[105] https://athens.indymedia.org/post/851504/ Ανακτήθηκε 9.6.2026

(κεφάλαιο 4, σελ. 76-77), επέλεξε τα χρώματα της ναζιστικής σημαίας με βάση το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα Ρωσίας, από τη μια για να προσελκύσει την εργατική τάξη και από την άλλη για να αποδυναμώσει την οπτική ταυτότητα των μπολσεβίκων. Συγκεκριμένα, στο *ο Αγών μου*, αναφέρει: «*Το κόκκινο χρώμα των αφισών μας τους τραβούσε* (τους μπολσεβίκους) *στις αίθουσες των συγκεντρώσεών μας. Η συνηθισμένη αστική τάξην ήταν πραγματικά τρομοκρατημένη μ' αυτό, ότι και εμείς είχαμε καταφύγει στο κόκκινο των μπολσεβίκων και έβλεπαν σ' αυτό μια πολύ διφορούμενη υπόθεση.(...) Πόσο συχνά ξεσπούσαμε σε γέλια με αυτούς τους ανόητους αστούς φοβητσιάρηδες καθώς και με τις έξυπνες εικασίες τους για την προέλευσή μας, τις προθέσεις μας και τους στόχους μας. Επιλέξαμε το κόκκινο χρώμα των αφισών μας μετά από ιδιαίτερη και προσεκτική σκέψη, προκειμένου να ερεθίσουμε την αριστερή πλευρά, να προκαλέσουμε αγανάκτηση και να τους δελεάσουμε να έρθουν στις συναντήσεις μας, έστω και μόνο για να τις διακόψουν, ώστε ακόμη και με αυτόν τον τρόπο τέλως πάντων να μπορούμε να μιλάμε με τον κόσμο*[106] *».*

Η τακτική της οικειοποίησης εικονικών και γλωσσικών σημείων συνδεδεμένων με την αριστερά και την αναρχία διατηρείται μέχρι και σήμερα από τον ακροδεξιό χώρο. Σε αυτή την τακτική θα μπορούσαμε να εντάξουμε τις ομοιότητες που παρατηρήθηκαν στα εξώφυλλα των ερευνηθέντων περιοδικών με την αισθητική της έντυπης παραγωγής του αριστερού και αναρχικού χώρου. Με αυτόν τον τρόπο, η εικόνα των εξωφύλλων τελεί μια διπλή λειτουργία: προπαγανδίζει τις ακροδεξιές ιδέες μέσα από τον λόγο και την εικονογραφία της και, ταυτόχρονα, επιδιώκει να αφομοιώσει και, συνεπώς, να αποδυναμώσει, την εικόνα του «αντιπάλου». Σε μια πιο προσωπική τοποθέτηση, θεωρώ πως γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τους κώδικες των σημείων, εικονικών και γλωσσικών, της άκρας δεξιάς, ώστε να μπορούμε να συνδέσουμε τη σημειολογία με την ιδεολογία. Ιδιαίτερα σε μια εποχή κατά την οποία παρατηρείται παγκοσμίως ραγδαία άνοδος της ακροδεξιάς με όλο και μεγαλύτερη εκπροσώπησή της στα Κοινοβούλια, κρίνεται απαραίτητο να μπορούμε να αποδομήσουμε τους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς της.

[106] Χίτλερ, *Ο Αγώνας μου…*, σελ. 609-610

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συνέντευξη με τον Μιχάλη Γεωργιλά, Τρίτη 28 Απριλίου 2026

(τα παρακάτω αποτελούν μεθύστερη καταγραφή από τις σημειώσεις της συνέντευξης. Συνεπώς, οι απαντήσεις του συνεντευξιαζόμενου δεν είναι αυτολεξεί. Η δημοσιοποίηση της συνέντευξης γίνεται με τη συναίνεση του Μ. Γεωργιλά.)

Ο Μιχάλης Γεωργιλάς είναι σήμερα ο διευθυντής των εκδόσεων Λόγχη. Αναλαμβάνει τον γραφιστικό σχεδιασμό των εντύπων των εκδόσεων και εκδίδει το περιοδικό *Ανάκτηση*, του οποίου επίσης επιμελείται το γραφιστικό κομμάτι. Διατηρεί ενημερωτικό κανάλι στο youtube με όνομα *Ελεύθερη Ελληνική Τηλεόραση* από το 2019. Το 2014 επανακυκλοφόρησε την εφημερίδα *Ελεύθερος Κόσμος*, η οποία συνιστούσε όργανο της Χούντας. Εργάστηκε επίσης για σύντομο διάστημα ως γραφίστας στο περιοδικό *Απόδραση* του ΛΑ.Ο.Σ. και στις εκδόσεις *Νέα Θέση*.

Ο Γεωργιλάς είναι αυτοδίδακτος γραφίστας. Η ενασχόλησή του με τη γραφιστική ξεκίνησε από μουσικά heavy metal περιοδικά και φανζίν. Στα 23 του χρόνια, το 1996, ξεκίνησε να επιμελείται το γραφιστικό κομμάτι στο περιοδικό *Χρυσή Αυγή*. Ήταν ο μοναδικός γραφίστας του περιοδικού μέχρι το 2005-2006. Στη συνέχεια, διετέλεσε γραφίστας στα περιοδικά *Αντεπίθεση*, *Patria* και *Ανάκτηση*. Το τελευταίο εκδίδεται ως σήμερα από τον ίδιο. Ανέφερε πως για την εργασία του ως γραφίστας σε όλα τα παραπάνω περιοδικά δεν έχει αμειφθεί ποτέ.

Σε κανένα σχεδόν περιοδικό δεν αναγράφεται ο γραφίστας. Γιατί; Για λόγους ανωνυμίας ή από παράλειψη / έλλειψη οργάνωσης;

Η αλήθεια είναι πως πρόκειται για έλλειψη οργάνωσης. Δε δίνεται μεγάλη σημασία στο γραφιστικό κομμάτι. Εγώ χρησιμοποιώ κάτι σαν υπογραφή στα περιοδικά που έχω επιμεληθεί[107]. Στα περιοδικά

[107] Η μόνη υπογραφή που βρέθηκε σε κάποια από αυτά τα περιοδικά είναι *DtP88*. Δε γνωρίζω αν είναι του Γεωργιλά. Ο αριθμός 88 συνιστά κωδικό για το Heil Hitler.

Χρυσή Αυγή (από το 1996), *Αντεπίθεση, Patria* και *Ανάκτηση* ήμουν ο μοναδικός γραφίστας. Βέβαια ανά φάσεις μπορεί να είχα βοήθεια ή ιδέες από άλλους. Έχω φτιάξει επίσης τα λογότυπα (εκτός από της Χρυσής Αυγής) και τις βινιέτες[108]. Παλιά, απ ’όσο ξέρω, έδιναν τα περιοδικά τους για γραφιστική επεξεργασία σε ατελιέ γραφιστικών τεχνών, όπως για παράδειγμα έκανε το περιοδικό *4η Αυγούστου* του Κόμματος 4ης Αυγούστου του Πλεύρη.

Στην έρευνά μου διαπίστωσα ότι η συντριπτική πλειονότητα των εικόνων των εξωφύλλων αποτελείται από αντίγραφα έργων (αφίσες, σκίτσα, πίνακες) ή από φωτογραφίες. Από που αντλείτε το υλικό σας; Ποιές είναι οι αισθητικές σας επιρροές;

Να ξεκαθαρίσω εδώ πως εγώ δε σχεδιάζω με το χέρι. Δουλεύω με την ψηφιακή επεξεργασία των εικόνων, κυρίως με το πρόγραμμα Photoshop. Για τα γραφιστικά των περιοδικών αντλώ από μια δική μου συλλογή εικόνων - από αφίσες όπως πχ. του Τρίτου Ράιχ ή ακροδεξιών οργανώσεων άλλων χωρών όπως η Ιταλία και η Γαλλία, από πίνακες (σπανιότερα) και από φωτογραφίες και εικόνες που έχω βρει σε άλλα έντυπα. Παλιότερα έκοβα φωτογραφίες και εικόνες από εφημερίδες, όπως *Έθνος, Βήμα, Ελευθεροτυπία, Ελεύθερος Τύπος*, τις σκάναρα και τις χρησιμοποιούσα κάποια στιγμή στα δικά μου έντυπα, με προσθήκη επιπλέον στοιχείων με photoshop. Χρησιμοποιώ επίσης φωτογραφίες από το διαδίκτυο, φωτογραφίες που έχω τραβήξει ο ίδιος ή σύντροφοί μου και φωτογραφίες γνωστών καλλιτεχνών, όπως της Έλλης Σουγιουλτζόγλου.

Πώς σχετίζεται η εικόνα του εξωφύλλου με το περιεχόμενο του τεύχους;

Τώρα να στο απομυθοποιήσω; Δε σχετίζεται πάντα. Οι εκτυπώσεις ήταν πολύ ακριβές και στα τυπογραφεία υπήρχε η δυνατότητα εκτύπωσης τεσσάρων εξωφύλλων ταυτόχρονα. Οπότε εγώ πήγαινα και τύπωνα τέσσερα εξώφυλλα μαζί - αυτό μπορεί να σήμαινε τα τεύχη μιας ολόκληρης χρονιάς. Το τεύχος και τα περιεχόμενά του συχνά φτιαχνόταν μετά, λοιπόν. Για να είμαι «μέσα» σε ό,τι κι αν περιείχε το τεύχος, έβαζα στα εξώφυλλα εικόνες με πιο γενικές θεματικές που σίγουρα ταίριαζαν στο

[108] σήμα με περίτεχνη σχεδίαση ή σχεδίασμα που χρησιμοποιείται ως διακοσμητικό στην αρχή ή στο τέλος κεφαλαίων βιβλίων ή ως πλαίσιο των σελίδων.

ύφος του περιοδικού - για παράδειγμα φωτογραφίες από αρχαία ελληνικά αγάλματα. Το ότι τα εξώφυλλα φτιάχνονταν πριν δημιουργηθεί το τεύχος είναι και ο λόγος που σε πολλά εξώφυλλα δε θα βρεις ημερομηνία έκδοσης.

Έχετε υπάρξει ο γραφίστας περιοδικών παρόμοιου πολιτικού προσανατολισμού. Θέλατε η εικόνα των εξωφύλλων και τα λογότυπα να έχουν κάποια συγγένεια μεταξύ τους ή το κάθε περιοδικό να έχει τον δικό του, ιδιαίτερο χαρακτήρα;

Θέλεις κάθε περιοδικό να ξεχωρίζει, να έχει το δικό του χαρακτήρα. Το περιοδικό *Patria*, ας πούμε, είχε πιο extreme για την εποχή του αισθητική, η οποία μάλιστα είχε κάνει και εντύπωση στο εξωτερικό, είχαμε πάρει θετικά σχόλια. Πρέπει να είναι και ανταγωνιστικό στην αγορά, να σου τραβήξει κάτι το ενδιαφέρον για να πουλήσει. Ας πούμε, όταν έπεφταν οι πωλήσεις ενός περιοδικού, μου έλεγαν: «βάλε μια φωτογραφία του Hitler να ανεβάσουμε τις πωλήσεις». Και όντως οι πωλήσεις ανέβαιναν.

Έχω παρατηρήσει ότι μετά τη δεκαετία του 1980, σύμβολα όπως η σβάστικα δεν εμφανίζονται πια στα εξώφυλλα, ενώ συνεχίζουν τα βρίσκονται στο εσωτερικό του περιοδικού. Έγινε αυτό για λόγους προσοχής, λόγω κοινωνικής κριτικής;

Δε νομίζω ότι ασχολείται κανείς πια με αυτό. Εντάξει, καλό είναι βέβαια να προσέχεις, εγώ έχω 53 ράμματα στο κεφάλι από όταν μας σπάσανε το βιβλιοπωλείο[109].

Παραδείγματα του Μιχάλη Γεωργιλά για τις πηγές των εικόνων σε εξωφύλλα που έφτιαξε ο ίδιος :

[109] Ενδεχόμενη αναφορά είτε στην επίθεση στο βιβλιοπωλείο *Νέα Θέση* το 2008 στην Ιπποκράτους ή στην επίθεση στο βιβλιοπωλείο *Λόγχη* στο Κολωνάκι από αντιφασίστ(ρι)ες το 2018. https://athens.indymedia.org/post/1583157/
Προφορικές πηγές αναφέρουν πως είχε προηγηθεί κι άλλη επίθεση στις εκδόσεις *Λόγχη*, γύρω στο 2009.

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση,* τεύχος 13, Δεκέμβριος 2025

Η εικόνα του παρόντος εξωφύλλου προέρχεται από αφίσα της ΕΟΝ.

Εξώφυλλο περιοδικού *Ανάκτηση,* τεύχος 10, Ιούλιος 2024

Η εικόνα του παρόντος εξωφύλλου απεικονίζει πίνακα του ζωγράφου Γιάννη Νίκου.

Εξώφυλλο περιοδικού *Χρυσή Αυγή,* τεύχος 112, Δεκέμβριος 2003

Η παραπάνω εικόνα συνιστά κολάζ της Έλλης Σουγιουλτζόγλου, γνωστής ως Nelly's. Η Νέλλυ ήταν η αγαπημένη φωτογράφος του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, γεγονός που της χάρισε το προσωνύμιο «η Ελληνίδα Λένι Ρίφενσταλ»[110].

Κλείνοντας τη συνέντευξη, ο Μιχάλης Γεωργιλάς ανέφερε πως τον ενδιαφέρει το αισθητικό κομμάτι των εξωφύλλων (περιοδικών και βιβλίων) να είναι προσεγμένο, πράγμα το οποίο δε συμβαίνει συνήθως στην εθνικιστική έντυπη παραγωγή. Αντιθέτως παρατήρησε πως πολλά έντυπα του αριστερού και αναρχικού χώρου είναι πολύ εύστοχα γραφιστικά (ενώ άλλα όχι). Χαρακτηριστικά είπε: *« θα ήθελα οι εχθροί, εσείς… η αντίθετη πλευρά να λέει…βρε τους φασίστες, πολύ ωραίο το φτιάξανε »*.

[110] https://metaxas-project.com/nelly-s-nellys-greek-photographer/ Ανακτήθηκε: 30.4.2026

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Μιχάλης Γεωργιλάς (συνέντευξη)

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Barber Sarah, Peniston-Bird C. M. (eds), *History beyond the text : a student's guide to approaching alternative sources,* Routledge, London, New York, Internet Archive, 2009

https://archive.org/details/historybeyondtex0000unse
Ανακτήθηκε: 19.12.2025

Barnes Michael P., *Runes: A Handbook*, The Boydell Press, Woodbridge, 2012

Barthes Roland, *Image-Music-Text*, Fontana Press, London, 1977

Baudrillard Jean, *For a Critique of the Political Economy of the Sign* (1972), trans. Charles Levin. St Louis:Telos Press,1981

Benjamin Walter, *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του*, μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ, Κάλβος, Αθήνα, 1978

Berger John, *Η Εικόνα και το Βλέμμα*, μτφρ. Ε. Σταματοπούλου, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2011

Bredekamp Horst, *Image Acts: A Systematic Approach to Visual Agency,* trans. Elizabeth Clegg, Walter de Gruyter, Berlin & New York, 2018

Burke Peter, *Eyewitnessing : The Uses of Images as Historical Evidence*, London, GBR: Reaktion Books, 2010

Cohen Miles Asher, *Symbols of Hate: The History of White Supremacism Through Symbolic Representation,* Wesleyan University, Connecticut, 2023

Connor Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, New Jersey, 1994

Dahmer Adam, *Pagans, Nazis, Gaels, and the Algiz Rune:Addressing Questions of Historical Inaccuracy, Cultural Appropriation, and the Arguable Use of Hate Symbols at the Festivals of Edinburgh's Beltane Fire Society*, University Of Edinburgh, Temenos Vol. 55 No. 1 , 2019, pp. 137–55

David Abrahamson, *Magazine Exceptionalism, Journalism Studies,* Vol.8, Issue 4, 2007, pp.667-670

De Saussure, Ferdinand, *Arbitrary Social Values and the Linguistic Sign*. In: Lemer, Charles (eds), Social Theory: The Multi-cultural, Global, and Classic Readings, Philadelphia: Westview Press, 2017, pp. 157-163

Foucault Michel, *This is not a pipe,* trans. and ed. James Harkness, University of California Press, 1983

Franco Manuela, *Popular Magazines in Fascist Italy, 1934 – 1943*, University of Cambridge, Faculty of Modern and Medieval Languages, 2018

Furstenau Marc, *"The Ethics of Seeing: Susan Sontag and Visual Culture Studies."*, Post Script, Vol. 26 Issue 2, Winter 2007, p.91

Gage John, *Colour and Meaning: Art, Science and Symbolism*, Thames & Hudson Ltd, London, 1999

Gombrich Ernst, *Art and Illusion: a study in the psychology of pictorial representation*, PHAIDON, 2010

Goodman Nelson, *Languages of Art: an approach to a theory of symbols*, The Bobbs-Merril Company, Inc, Indianapolis, New York, Kansas City, 1968

Griffin Roger, *From slime mould to rhizome: an introduction to the groupuscular right* in *Patterns of Prejudice*, Vol.37, Issue 1, 2003

Haskell Francis, *History and its Images*, *The Manufacture of the Past in Nineteenth-Century Painting*, Past and Present, Vol. 53, Issue 1 (1971), New Haven, 1993, pp. 109–20

Hausmann Raoul, *Peinture nouvelle et photomontage*, Courrrier Dada, in *Composite Imagery and the Origins of Photomontage, Part I*, Robert A. Sobieszek, Artoforum, Paris, 1958, p.47

Heller Steven, *The Swastika and Symbols of Hate: Extremist Iconography Today*, Allworth Press, 2019

Hitler Adolf, *Ο Αγώνας μου*, (δύο τόμοι χωρίς περικοπές) όπως βρίσκεται διαδικτυακά σε μορφή pdf στο: https://ia804507.us.archive.org/15/items/mein-kampf_202105/Mein%20Kampf%20%28%CE%91%CE%B4%CF%8C%CE%BB%CF%86%CE%BF%CF%82%20%CE%A7%CE%AF%CF%84%CE%BB%CE%B5%CF%81%29%20-%20%CE%9F%20%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82%20%CE%BC%CE%BF%CF%85.pdf Ανακτήθηκε 12.11.2025

Ignazi Piero, New Challenges: Postmaterialism and the Extreme Right, in Rhodes M., Heywood P.,& Wright V. (eds), Developments in European Politics, Palgrave, 1997

Lechler Jörg, *Σβάστικα, η Σημασία και η Πορεία της*, μτφρ. Β. Τραγάρας, in Der Schulungsbrief 1935. https://www.scribd.com/document/348086478/%CE%93%CE%B9%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%BA-%CE%9B%CE%AD%CF%87%CE%BB%CE%B5%CF%81-%CE%A3%CE%B2%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%B7-%CE%A3%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%A0%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82. Ανακτήθηκε 27.8.2026

Kleynhans, J. H., *The use of colour as a tool for propaganda*, Interdisciplinary Journal, Vol. 6 No.1, 2007 , pp. 46-53.

http://ir.cut.ac.za/bitstream/handle/11462/399/Kleynhans,%20J.H..pdf?sequence=1. Ανακτήθηκε 3.4.2026

Miller-Idriss Cynthia, *What Makes a Symbol Far Right? Co-opted and Missed Meanings in Far-Right Iconography,* In: Maik Fielitz, Nick Thurston (Hg.): Post-Digital Cultures of the Far Right: Online Actions and Offline Consequences in Europe and the US. Bielefeld, 2019, pp. 123–135 https://mediarep.org/server/api/core/bitstreams/32e3e4be-dc00-41e4-92ab-43d605c3cae2/content Ανακτήθηκε: 23.4.2026

Mirzoeff Nicholas, *The right to look: a counterhistory of visuality,* Duke University Press, 2011

Mitchell W. J. Thomas, *Iconology: Image, text, Ideology*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1986

Mitchell W. J. Thomas (ed), *The Language of Images*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1980

Mitchell W. J. Thomas, *Word and Image* in Critical Terms for Art History, second edition, eds Robert S.Nelson & Richard Schiff, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2003

Panofsky Erwin, *Meaning in the Visual Arts, Papers in and on Art History*, Doubleday Anchor Books, NY, 1955

Panofsky Erwin, *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of The Renaissance* , Oxford University Press, 1939

Pastoureau Michel, *Black_The History of a Color*, Princeton University Press, 2008

Pastoureau Michel, *Red_The History of a Color*, trans. Gladding Jody, Princeton University Press, 2016

Pastoureau Michel, *White_The History of a Color,* trans. Gladding Jody, Princeton University Press, 2023

Paxton O. Robert, *Η Ανατομία του φασισμού*, Κέδρος, Αθήνα, 2006

Pelizzari Maria Antonella, *Facts and Fantasies: Photography and Camouflage in 1930s, Italian Illustrated Media,* Project Muse, Modernism/modernity, Volume 26, Number 3, September 2019, pp. 563-594

Quinn Malcolm, *The Swastika: Constructing the Symbol* , Material Cultures Vol.2, Routledge, 2015

Righettoni Vanessa, *Photomontage in the Fascist Magazine La Difesa della razza Visual Sources, Manipulations, Controversies*, University Of Florence, Firenze University Press, 2022

Sontag Susan, *Under the sign of Saturn: Fascinating Fascism*, Penguin, 2009

Taguieff Pierre- Andre, *Ο νέος Εθνικολαϊκισμός*, μτφρ Ηλιαδέλη Αναστασία,Πανταζόπουλος Ανδρέας, Επίκεντρο, Αθήνα, 2013

Traverso Enzo, *Τα νέα πρόσωπα του φασισμού: Συζήτηση με τον Regis Meyran,* μτφρ Νίκος Κούρκουλος, εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2017

Wagner Peter (ed), *Icons - Texts - Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality,* Walter de Gruyter, Berlin, 1996

Whyte Max, *The uses and abuses of Nietzsche in the Third Reich: Alfred Baeumler's " heroic realism",* Journal of Contemporary History, Vol 43 No 2, Sage Publications Ldt, April 2008, pp.171-194

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αφουξενίδης Α,, Πετρίδης Π.,Πέτρου Μ., Καβουλάκος Κ., *Ακροδεξιά κοινωνικά δίκτυα_Διερεύνηση του πολιτικού και πολιτισμικού ακτιβισμού*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 2021

Γεωργιάδου Βασιλική, *Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα _ 1965-2018*,
εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2019

Εμμανουηλίδης Μάριος - Κουκουτσάκη Αφροδίτη, *Χρυσή Αυγή και στρατηγικές διαχείρισης της κρίσης*, Futura, Αθήνα, 2013

Ηλιόπουλος Πάνος, *Ρούνες, Αρχέγονη Μυστική Δύναμη*, περιοδικό Αντεπίθεση, τχ 30, Οκτώβριος 2007

Καμπαγιάννης Θανάσης, *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους _ Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής*, Αντίποδες, Αθήνα, 2020

Καρακατσούλη Άννα, *Το Ξίφος του Πνεύματος _ Βιβλίο*, *πολιτισμική ηγεμονία και άκρα δεξιά στην Ελλάδα μετά το 1974*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2024

Κολοβός Ηλίας, *Από τον εθνικοσοσιαλισμό στον «λαϊκό εθνικισμό»: η ιδεολογία της Χρυσής Αυγής και η εξέλιξή της από το 1980 μέχρι σήμερα*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2024

Μιχαλολιάκος, *Η εξομολόγησις ενός εθνικού*, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις , 1980

Μιχαλολιάκος Νίκος,. *Χρυσή Αυγή 1993-1998,* Ασκαλών, 2000

Ψαρράς Δημήτρης, *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής _ Ντοκουμέντα από την ιστορία και τη δράση μιας ναζιστικής ομάδας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2012

Ποιός Εθνικισμός και ΠΟΙΟΙ Εθνικιστές, εφημερίδα Χρυσή Αυγή, αρ. φ. 631, 12 Δεκεμβρίου 2007, σελ. 1

Εθνικιστές ή Ναζιστές; Αρνούμεθα το ιστορικό ψεύδος των "καλών" συμμάχων και των "κακών" φασιστών, εφημερίδα Χρυσή Αυγή, 6.4.2006

ΠΗΓΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Περιοδικό *Χρυσή Αυγή*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 144, 145, 146

https://metabook.gr/

Τεύχη: 37, 38, 39, 62, 63, 64, 66, 72, 77, 78, 79, 80, 87, 88, 89, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 105, 107, 108, 109, 110, 124, 125, 126, 128, 129, 131, 137, 138, 141

https://vendora.gr/

Τεύχη: 65, 73, 82

https://www.exlibris-oldbooks.gr

Τεύχος: 81

Περιοδικό *Ανάκτηση:*

https://logxi.com/product-category/anaktisi

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13

Περιοδικό *Αντεπίθεση*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 25, 26, 30, 33, 1(2018), 5 (2018), τεύχος comic

Περιοδικό *Γαμμάδιον*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 4, 5, 6, 7

https://www.scribd.com/document/234031125/%CE%93%CE%91%CE%9C%CE%9C%CE%91%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%9D

Τεύχος: 3

Περιοδικό *Αναθεωρητής*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8

Περιοδικό *Blood and Honour*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 11, 12, 13, 15, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39

Περιοδικό *Ελληνικόν Αύριον*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 14, 16, 28, 33, 39, 40, 45

Περιοδικό *Ελλοπία*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 32, 38, 39, 40. 42, 53, 59, 64

Περιοδικό *Μαίανδρος:*

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2

Περιοδικό *Μέτωπο:*

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3 & Β' περίοδος 3, 4, 5, 6

Περιοδικό *Νέα Δεξιά*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2-3, 4-5

Περιοδικό *Νέα Τάση*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη:, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 13

Περιοδικό *NS VIOLENCE*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 3, 6, 7

Περιοδικό *Το Αντίδοτο*:

https://www.ethnikismosgr.com/

Τεύχη: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32

Περιοδικό *Το Ενζυμο*:

https://koinsepexodos.wordpress.com/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BD%CE%B6%CF%85%CE%BC%CE%BF/

Τεύχη: Α, Γ, Ζ, ΙΣΤ, ΚΓ

Περιοδικό *Το Κίνημα*:
https://www.ethnikismosgr.com/
Τεύχη: 40, 45, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 69, 71, 73, 87, 89, 94, 95, 96, 100

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

https://www.ethnikismosgr.com/

https://mauroskrinos.blogspot.com/

https://redskywarning.blogspot.com/

German Propaganda Archive, 1939-1945, Calvin University
https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/posters3.htm

https://www.artforum.com/features/composite-imagery-and-the-origins-of-photomontage-part-i-the-naturalistic-strain-209228/ . Ανακτήθηκε 7.11.2025

https://athensautonomous.com/arthografia/keltikos-stavros-ena-symvolo-tou-ethnikismou/
Ανακτήθηκε 20.10.2025

https://thenordichearth.com/runes/sowilo-meaning/
Ανακτήθηκε 20.10.2025

Extreme Right Wing symbols, numbers, and acronyms (PDF). Greater Manchester Police.

https://web.archive.org/web/20200512034250/https://www.trafford.gov.uk/residents/community/community-safety/docs/extreme-right-wing-symbols.pdf Ανακτήθηκε 20.10.2025

https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/lebensborn-program . Ανακτήθηκε 9.11.2025

Othala: Rune of Inheritance and Homecoming - Rune Dictionary. Ανακτήθηκε 11.11.2025

https://maxmag.gr/politismos/istoria/o-ilios-tis-verginas/ . Ανακτήθηκε 7.8.2025

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1_(%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1) . Ανακτήθηκε 12.11.2025

http://anakoinwths.pa-sy-a.gr/2009/07/05/23-00/pa-sy-a_anakoinwths_2009-07-05_23-00.htm
Ανακτήθηκε: 24.2.2026

https://www.renegadetribune.com/artworks-georg-sluyterman-von-langeweyde/ . Ανακτήθηκε 5.11.2025

«Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια»: Ιστορία μιας φράσης - INFO-WAR . Ανακτήθηκε 6.11.2025

https://www.nationalgallery.gr/artwork/pallikaria-me-ton-kolokotroni-se-tabouri/
Ανακτήθηκε: 12.8.2025

https://stamps-gr.blogspot.com/2013/07/blog-post_22.html. Ανακτήθηκε: 14.8.2025

https://www.lifo.gr/lifoland/mikropragmata/eimaste-nazistes-kai-den-allazoyme-alla-tha-paristanoyme-toys-ethnikistes . Ανακτήθηκε: 14.8.2025

https://www.bridgemanimages.com/en/boccasile/italian-fascist-anti-semitic-poster-1942-colour-litho/drawing/asset/5458538 . Ανακτήθηκε 9.11.2025

https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2016/12/xa_ideologikh_diakhryxh.26-34.pdf Ανακτήθηκε 9.11.2025

Η Φωνή της Ροδόπης, https://www.youtube.com/watch?v=UdhbusCuzn4 Ανακτήθηκε 26.3.2026

902.gr, https://www.youtube.com/watch?v=cq6nx4RChUQ Ανακτήθηκε 26.3.2026

https://athens.indymedia.org/post/851504/ Ανακτήθηκε 9.6.2026

https://athens.indymedia.org/post/1583157/ Ανακτήθηκε 11.6.2026